

WISZIKAGYAR SZÍMÉSZ VAGYOK ERŐELXBEN ZILAGS

ANISZI KÁLMÁN

MAGYAR SZÍNÉSZ VAGYOK ERDÉLYBEN

OB
95.420

Varga Vilmos

*Nagyvárad
2014*

ANISZI KÁLMÁN – VARGA VILMOS

MAGYAR SZÍNÉSZ VAGYOK ERDÉLYBEN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ANISZI KÁLMÁN – VARGA VILMOS

**MAGYAR SZÍNÉSZ VAGYOK
ERDÉLYBEN**

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kiadás az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Balog Zoltán miniszter úr döntése alapján az NKA
miniszteri keretének támogatásával készült.

Nemzeti Kulturális Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Felelős kiadó:
Kiss Stúdió Alapítvány

Borítón:
Páskándi Géza *A bosszúálló kapus* című abszurdoidjából
Varga Vilmos Szakál Dani szerepében

Copyright Kiss Stúdió Alapítvány, 2014

ISBN 978-973-0-17273-7

Készült a nagyváradi **europrint** nyomdában

ELŐSZÓ

VARGA VILMOS VALLOMÁSAIHOZ

Nagy érdeklődéssel olvastam Varga Vilmos barátom vallomásait... Rejtélyes gyermekkoráról, ifjúkora kudarcairól és különös győzelmeiről, szerencsés találkozásáról a színművészettel, még szerencsésebb találkozásáról Kiss Törék Ildikó művésznővel, aki az ő sorsát mintha nemcsak hitvesként és nemcsak művésztársként vigyázná, de valódi őrangyalként... És előbb azt hittem, néhány szép körmondatban az Olvasó figyelmébe ajánlom a könyvet, és nyomban befejezettnek nyilváníthatom előszóírói munkámat, s folytathatom félbehagyott történelmi tanulmányomat, de másképp történt...

A könyv néhány fejezete meglepetést okozott annak ellenére, hogy Varga Vilmost igen jól ismerem: legalább negyven esztendeje ivócimborám, de ami ennél sokkal fontosabb: színészem is, hisz ő is játszott, mégpedig nagy sikerrel a *Bolyai János estéje* című monodrámámat, de még rendezőm is, hisz ő rendezte Nagyváradon – hitvesével a főszerepben – az *Árva Bethlen Kata* című monodrámámat... Negyven év alatt meghallgathattam – jó vagy kevésbé jó bort kortyolgatva – legalább négyezer oldalnyi vallomást magánéletéről is, művészetéről is, művészi munkájáról is, mostani vallomása mégis meglepett...

Meglepett? Arra készítetett, hogy újragondoljam, ki is a Színész, az Igazi Színész... Rádöbbsentem például arra, hogy a nagy színművész nem azért tud megküzdeni

a nagy színészi feladatokkal: méltóképpen átváltozni a színpadon leghatalmasabb államférfivá vagy legkiszolgáltatottabb koldussá, mert jó a *beleérző, beleélő* készsége, hanem mert nagyon nagy próbákat állt ki „hétköznapi életében”... Például életét kockáztatta, hogy fuldoklókat mentsen ki erős sodrású folyóból... Vagy képessé vált legyőzni azt az ellenfelét is, akit legnehezebb legyőzni: *önnönmagát*...

Minek kell tehát lennie a nagy színésznek? Ki képes legyőzni önmagát? A valódi lovag. És a valódi lovag, aki sajnos csak a régebbi korokban létezett, kicsoda is? Hős az, aki ellenfeleit legyőzi; lovag az, aki nemcsak ellenfeleit, de önmagát is legyőzi... És a lovag nemcsak tudatában van ennek, de semmit sem tart fontosabbnak, ezért az önmagával való küzdelmét szüntelenül és egyre magasabb színvonalon gyakorolja.

Akármennyire hihetetlen, Varga Vilmos vall ezekről könyvében, mindössze azt nem fogja fel, milyen magasztos dolgokról vall... Színésznek készül éppen, amikor önmaga legyőzésének útján fényes győzelmet arat:

– Vagonok sorjáztak ömlesztett napraforgóval – emlékszik. – Öten voltunk. Hárman hordtuk, ketten szedték nagyszájú rizskásás zsákokba. A teli zsákot a vagon ajtajához tették. Jöttünk mi, a hordók, aláhajoltunk, megfogtuk a zsák két csücskét és vállunkra emeltük. Indulás a második emeletre, fent a triór szája fölé hajoltunk és eleresztettük a zsák száját. Az üres zsákkal vissza a vagonhoz. (...) Rozoga falépcső. Rossz világítás. Nyár volt, forróság. Volt a közelben egy gyárkémény, mellette a Göncölszekér

ragyogott az égen. Ahogy telt az idő, a Göncölszekér megkerülte a gyárkéményt, és hajnalra kibújt a kémény másik oldalán. Akkor lehetett hazamenni... Ötven, hatvan kiló volt egy zsák. Egymás után, sorban mentünk. A sort tartani kellett. Hajnalig egy negyedórás pihenőt adtak. A zsák az államot a mellcsontomba nyomta. Észrevettem, hogy minden lépcsőfokra egy-egy kövér izzadtságcsepp esik le az állam hegyéről. A nyakam és a hátam találkozásánál, ahol a legkönnyebb tartani a zsákot, égni kezdett. Odanyúlok, nyálkás lucskot érzek az ujjam hegyén. A villanykörténél megállok egy pillanatra, hogy megnézzem, mi az. A jutazsák „szöszméje” vérrel és porral vegyülve.

Nem adta fel, és győzött. Pedig akkor még nem tudta, hogy „az a nagy hajtás” miatta volt. Ki akarták készíteni mint „betolakodót”. Kiállta a próbát, így lett az én Varga Vili barátom valódi lovag.

De a valódi színművésznek nem elég önmagát legyőzni, a teret és az időt is le kell győznie... S aki az időt és a teret legyőzi, azt hogy is hívják? Beavatottnak.

Minden beavatottnak vannak különleges képességei, de ezek közül a színész számára az idő és tér legyőzése, elvarázsolása a legfontosabb.

(Nem is kell ehhez beavatás? A tér és az idő legyőzésének egy különleges módjára hívom fel most a figyelmet. Elsősorban a kisebbségi létben élő közösségek, a legkiszolgáltatottabbak alkalmazzák. Amit tesznek, rendkívül rejtélyes, és igen nehéz megérteni, igen nehéz megmagyarázni. Bemutatom a csángó példát: Ha a mai

magyarországi a Romániához tartozó Moldvába látogat, és eltölt néhány napot Csángóföldön, mélységes szomorúsággal vonja le a következtetést, hogy a mai csángólét már elviselhetetlen. Ismételteti magában: nem, nem lehet itt elviselni a létezést, Csángóföldön csángó módra. Ott, ahol a pap – tisztelet a néhány kivételnek! – nem Isten, hanem a földi hatalom szolgája, ahol a tanító – ismét tisztelet a kivételnek! – nem lámpás, hanem a lámpások tiszta fényének kormozója. Hát hogy lehetne emberi életet élni Csángóföldön a régi csángó városok nélkül, azon városok nélkül, melyek Bandinus érsek jelentése szerint bizony már veszendőben voltak az Úr 1646. esztendejében... Vasló, Takucs, Bakó, Kracsonkő, Herló, Jászvásár és a többiek... És a jóérzésű és jó szándékú magyarországi látogató szomorúbb még vendéglátóinál is, mégpedig azért, mert mit sem tud arról, hogy a csángó falvak népe sikeresen varázsolja el azt a teret és az időt, amelyben emberként élni valóban lehetetlen. A látogató tehát azt nem sejti meg – miképpen is sejthetné meg, ha nem tölt el a csángó falvak valamelyikében legalább fél esztendőt! –, hogy nem a csángómagyarok valódi életét látja, hanem a lázálmuknak szomorú szereplőjeként magának a lázálmoknak a világát.

Pedig a csángóföldi időtlen férfiak és asszonyok – a misztériumok értői – segítségével mindenki felfoghatná, hogy a csángóföldiek dehogyis *abban a térben és időben élnek*, amelyben a látogató képzelete szerint léteznek, és bizonyos persze az is, hogy abban a *képzelt* térben és időben élni lehetetlen.

Miképpen győzik le a teret és az időt a csángóföldiek? – tehetjük fel most már a kérdést.

Megértjük, de csak ha előbb képesekké válunk felfogni a csángóföldiek *imájának* különleges mélységét és értelmét!

Mit is értünk meg, ha erre képesekké válunk? Hogy Csángóföldön az ima célja – minden csángómagyar imájának a célja: az Ég kapujának a nyitva tartása, azaz a tér és az idő legyőzése.

A csángó idő bizony különleges idő: Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet, Szent Margit és Hunyadi Mátyás együtt vannak jelen ebben az időtlen időben! Belép a csángómagyar a templomba, elfoglalja a helyét, és nem hallja meg, hogy is hallhatná, hogy a szószéken álló pap – álpap, hisz nem Isten szolgájaként, hanem az állam megbízottjaként tevékenykedik a templomban: fő célja a magyartalanítás – megtiltja neki, hogy csángómagyarként létezzen, azt, aki a szószékről ijesztgeti, ő nemcsak hogy nem hallja, de nem is látja. Miképpen láthatná? Van egyéb látnivaló elég, magasztosabbnál magasztosabb látnivalók, de már az is elég lenne látnivalónak, hogy méltóságteljesen belép a templomba Szent László. Az oltár közelében lép Szent István és Mátyás király mellé! De nem főszereplőnek érkeznek ők a csángó templomba, miképpen Szent Erzsébet és Szent Margit se... Akik a csángóima titokzatos világának középpontjába főszereplőnek beállnak, azok bizony az Égi Világ legmagasabb szintjének fénynél fényesebb *Világosságai* – Urai, illetve Úrnői – közül valók.

Mindezek után vonjuk le a következtetést: hihetetlen, de Csángóföldön, de még Erdélyben is sok az olyan falu, amely – önvédelemből – egyszerűen nem vesz tudomást a jelenkorról: a népköltészetbe, népmesébe, népi táncba stb. visszamenekülvén éli méltóságteljesen a maga réges-régi életformáját. A múltat varázsolják jelenné, a jelent pedig rossz álommá. Sikerül elhitetniük önmagukkal, hogy a legújabb kort a falu határánál sikerült feltartóztatniuk.

Ilyen mély értelme van bizony annak a népi elvarázsolásnak, idő és tér elvarázsolásának.)

Az én Varga Vili barátom valóban képessé vált az idő és tér legyőzésére, elvarázsolására?

Itt van mellettem jegyzetfüzetem, amelybe jegyzeteltem barátom könyvének olvasása közben... Belenézek... E mondatot olvasom, döbbenten olvasom: Sikeres művész, sikeres férj és sikeres apa létére, mintha kilépne a mi terünkől és időnkől, s varázslatban létezne... Legalábbis úgy beszél a Színház lehetőségeiről, valamint a katarzisról, ahogy a mi korunk művészei mintha már nem mernének... Úgy beszél, mintha Színjátszásunk Aranykorában élne, amikor a még régebbi korok magyar hagyományai, misztériumai csodaköveiből építettek a magyar színjátszás nagyjai bevehetetlen várat.

Varga Vilmos bizony a Színház lehetőségeiről és feladatairól szólván mintha a magyar Színház Aranykorába varázsolta volna vissza önmagát, Jászai Mari korába, s hitvallása összhangban is van a Jászai Mariéval...

Hallom is a Vilmos előadásában a Jászai Mari szavait, amint az írva található, no nem a Jászai Mari Emlék-

irataiban, hanem az én drámámban: „Hiszek a színház lehetőségeiben! A színház előkészíthetné a csodát... A színházban az ember megvilágosodhatna... Felszabadulna... Látóvá válna... Megvilágosodna... S a megvilágosított ember győzedelmeskedik: önmaga felett és a mulandóság felett... Bizony szent háborút vívunk a Színházban... A katarzis maga a tisztítótűz... Ó, a legvalódibb királydrámát is az teszi igazivá, hogy főhőse az adott drámai helyzetben csak akkor győzedelmeskedhet, ha nem győzedelmeskedik... Vereségében diadalmaskodik: nem megsemmisül, hanem belép az örökkévalóság kapuján... És e kapu fénye elárasztja a nézőteret... És a katarzis ellenállhatatlan erővel sugalmazza, hogy aki meg akarja tartani életét, elveszti, aki pedig földi céloknál nagyobbakon tartja tekintetét, az megnyeri... A katarzis a halhatatlanság itala... Aki a valódi katarzist legmélyebben átéli, megpillantja Teremtőjét... E pillantásba belehal és újjászületik... Áldott legyen a katarzis!”

Az idő és a tér elvárásolásának képességénél csak egy fontosabb különleges képessége van az igazi színművésznak: a szakrális hierarchia bűvöletében él...

Ezt így is mondhatnám: teljes mértékben hiányzik belőle a tekintélytisztelet... Ő az, aki egyformán beszél a miniszterrel és a koldussal... Varga Vilmos egyik kedvenc hőse, Bolyai János is ilyen volt... Mondja is Bolyai A tér című darabomban: „Nem önmagamnak írtam! De kortársaim sem értettek meg!... Nem, nem csodálkozom azon, hogy nem értettek meg... Hát ki voltam én? Én voltam maga az anakronizmus... Hogy érthette volna meg

a XIX. századi ember az én gondolataimat, magatartásomat, ha nem tudta már felfogni a szakrális hierarchia és a hivatalos hierarchia közti hatalmas különbséget... Ha nem tudta felfogni, mit jelent a szakrális hierarchia bővületében élni... Hatalmas magányomban önmagamot képzeltem a szakrális hierarchia csúcsára!... Ó, nem! A hierarchia csúcsára legelőbb természetesen édesatyámat helyeztem. Aztán letaszítottam mint méltatlant... Igen, ő méltatlanná vált, mert a hivatalos hierarchiát fogadta el, és azt szerette volna, hogy fia méltó helyet foglaljon el e hierarchiában! Ó, atyám azt szerette volna, hogy fia a Gauss nyomdokain járjon. Én viszont nem tartottam méltónak ezt az utat. Sosem arról volt szó, hogy nem tudtam volna járni rajta! Rálépni sem akartam!"

Aki a szakrális hierarchia bővületében él, az nem tesz különbséget a leghatalmasabb és a leggyengébb között, a leggazdagabb és a legszegényebb között.

– Engem minden koldus vagy kéregető kinéz magának – vallja Varga Vilmos –, mint médiumot az adakozásra, és én szívesen is állok szóba velük, adok is nekik szerény összegeket. Odajutottam, hogy már „bérletes” koldusaim is vannak. Becsengetnek a lakásunkba, aminek már nem nagyon örülök. Meglátnak, és már messziről integetnek... Bottal járnak, szakállasak, koszosak, bűdösek. Lesik a tekintetemet, hogy mit szólok a tényleges vagy kitalált történeteikre, ugyanis nem hallgatják meg őket az emberek. Nincs semmilyen skrupulus bennem velük szemben. Inkább sajnálat. Egyébként senkivel szemben sincs.

De aki a szakrális hierarchia bűvöletében él, az megbecsüli azt, aki őt bármiben is felülmúlja...

Vallomásaiban két ilyen emberről is beszél Vilmos barátom. Az egyik: Bessenyei Ferenc. „Én is csináltam egy pár olyan dolgot színészi karrierem során, ahol az indulati elemnek döntő jelentősége volt. Példának említeném Tomori Pál alakításomat. De ahogy Bessenyei belovagol a Dúvad című filmbe a násznép közé, azzal a magyar őserővel, s ahogy megáll, ahogy a lovát kezeli, abba valósággal beledermeszt. És az arckifejezése, amikor megszólal – mindenki összeszarja magát. Abszolút magyar. Abszolút ősi. Abszolút mély. És hiteles. Azt senki se tudja utána csinálni az egész világon.”

A másik természetesen Kiss Törék Ildikó. „Azt hiszik sokan, hogy értenek a színházhoz, akár az emberek legtöbbje a futballhoz. Hogy a nagy színházban ezeket a vezetői feladatokat el tudta végezni, az egy dolog, mondhatnám nehéz dolog! De hogy a Kiss Stúdióban, ebben a pénztelen színházban is profi módon megcsinálja, az már bravúr. Mert ennek a kis színháznak az egyetlen célja a jó előadás. Annak a technikai, anyagi, egyáltalán színház-arcuati feltételeit megteremteni kevés pénzből, ehhez érteni kell a szakmát!”

Hatalmas önbizalma van az Igazi Színésznek. De a Varga Vilmos önbizalma csak akkor döbbsített meg, amikor a *Szózatról* vallott:

„Vörösmarty Szózata úgy igaz, ahogy én azt ma mondom. Úgy nem igaz ma, ahogy azt nagy magyar költőnk,

Vörösmarty Mihály saját korában tiszta lélekkel és szándékkal megírta – nyilván ő nem tudhatta, hogy történelmünk forгатagában Trianon egyáltalán be fog következni –, és ahogy magyar előadóművészeink (...) mondták, mondják... Tiszteletre méltó és művészi az előadásmódjuk, csakhogь időközben nagyot változott a világ, és a művészetnek tükröznie kell a társadalmi valóságot akkor is, ha a hivatalos álláspont bizonyos dolgokat elhallgat... Kérdőleg, hitetlenkedve mondom: – S az ember millióinak /Szemében gyászköny ül???”...

Miért van igaza?!

A Kárpát-medencében *manapság* minden előrejelzés ellenére tovább erősödik a gyűlölködés szelleme. Pedig Magyarország szomszédai közül már nemcsak Ausztria, hanem Szlovákia és Románia is tagja az Európai Uniónak.

És kérdezhetjük: ha nincsenek politikai okai a gyűlölködésnek, akkor miért erősödik a gyűlölködés szelleme?

Nehéz erre válaszolni, miképpen arra is, hogь miért kell hazudni a történelemkönyvekben, ha nincs már politikai oka a történelemhamisításnak sem....

Természetesen változott a magyar–román és a magyar–szlovák viszony a rendszerváltozás óta eltelt két évtizedben, majd az Európai Unióba való belépés után is. Nem lehetne ma parancsszóval betelepíteni több száz-ezer román lakost az erdélyi magyar városokba (például Kolozsvárra) és a szlovákiai magyar városokba (például Kassára), hogь e városokban kisebbségbe kerüljön a magyarság, de a román és a szlovák politika újfajta módsze-

rekkel sorvasztja a világháborúk utáni döntésekkel Magyarországtól elvett területek magyarsága létfeltételeit.

Azok, akik egy nemzeti közösség létfeltételeit elsorvasztják, mit is cselekszenek tulajdonképpen? Népiertást hajtanak végre. Ehhez persze nincs joguk, ezért nem is nevezik nevén.

Magas rangú román politikusok mindazonáltal *majdnem* néven nevezik az utóbbi időben. Kényszerhelyzetben, mert válaszolniuk kell arra, miért nem támogatják az erdélyi magyarok olyan törekvéseit, amelyek *nemzeti közösségként* való megmaradásukat szolgálnák. A majdnem színmagyar Székelyföld lakossága például kinyilvánítja óhaját, hogy élni szeretne azon jogokkal, amelyek az egy tömbben (egy nagy területen többséget alkotva) élő történelmi nemzetiségeket *vitathatatlanul* megilletik Nyugat-, illetve Észak-Európában. Mint például a svédekett Finnországban, a dél-tiroli osztrákokat Olaszországban, a katalánokat Spanyolországban stb. Az autonómiáról van szó, arról az autonómiáról, amely intézményes feltétele a székelyföldi magyarság megmaradásának. A román vezető politikusok szerint a székelységnek nincs joga az autonómiához, mert Székelyföld autonómiája összeférhetetlen Románia alkotmányának első paragrafusával.

Mit jelent ez? Valóban van a román alkotmánynak egy olyan paragrafusa, amely tiltja a székelyföldi magyarság megmaradása feltételeinek a megteremtését?

Akármennyire hihetetlen, de van.

A veszedelmes, de ártatlannak látszó paragrafus nem az, ami, hanem ellenkezője is annak, mint ami, és a

következő szavakból áll: „Románia [azaz a Trianonban létrehozott harmadik sok nemzetiségű birodalom] szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam.”

Ártatlan lenne ez a paragrafus, ha Romániában egységes nemzetállamról beszélvén politikai nemzetre gondólnának, és annak fogalmát helyesen értelmeznék.

Ahogy például a történelmi Magyarországon az 1868-as magyarországi nemzetiségi törvény vitáján a legtekintélyesebb magyar politikus, Deák Ferenc értelmezte.

A román alkotmány 1. paragrafusának helyes értelmezése ez lenne (ha a román politika is tekintetbe venné a politikai nemzet fogalmát): Románia úgy egységes nemzetállam, hogy a nemzetiségek létfeltételei szabadon kibontakozhatnak: állami egyetemhez is joguk van, autonómiához is...

De úgy látszik, Romániában nem szabad helyesen értelmezni a politikai nemzet fogalmát, azaz úgy kell értelmezni, mintha a politikai nemzet azonos lenne az etnikai-nyelvi nemzettel. És ha úgy értelmezik, akkor le is lehet vonni olyan következtetéseket, hogy Székelyföldnek nem lehet autonómiája.

A politikai nemzet fogalma sajátosan román értelmezésének másik következménye, hogy a vezető román politikusok némelyike szemrebbenés nélkül állíthatja, hogy nem lehet újra megnyitni a kolozsvári állami magyar egyetem kapuit, mert azt is tiltja az alkotmány első paragrafusa.

Az összefüggés a magyar egyetem újraindítása és az alkotmány 1. paragrafusa között nyilvánvaló, hiszen

az alkotmány 1. paragrafusa csak tilthatja a kolozsvári magyar egyetem újraindítását, ha a politikai nemzet fogalmát valóban behelyettesítik az etnikai-nyelvi nemzet fogalmával.

De ha ez így van, akkor az alkotmány 1. paragrafusa valóban kötelezővé teszi az erdélyi magyarság teljes felszámolását.

A román alkotmány első paragrafusa valóban felszólítás az etnikai tisztogatásra, és román politikus mégis mer hivatkozni rá? – ámuldozhatunk. – Igen, e paragrafus a legcinikusabb felszólítás az etnikai tisztogatásra, és mégis hivatkoznak rá. És így értelmezik: Romániában mindenki román, aki nem az, annak azzá kell válnia. Az egyetem példájánál maradva, fogalmazzuk meg következményként: ha lesz állami magyar egyetem, az erdélyi magyarság nem kényszerül románná válni vagy kivándorolni, következésképp alkotmány sértő a magyar egyetem újraindítása.

Ha a politikai nemzet fogalmát helyesen értelmeznék Romániában is, akkor ott is ugyanolyan következtetéseket vonnának le a nemzetiségek megmaradásának érdekében, mint annak idején a történelmi Magyarországon vagy több mai soknemzetiségű államban, és mondhatnák: a román politikai nemzetben a román nemzetiség a legnagyobb ugyan lélekszámra, de csak egy a többi között, s a többiek saját nyelvükkel, kultúrájukkal, autonómiájukkal tagjai a politikai nemzetnek. De ha a politikai nemzetet Romániában „összetéveszthetik” az etnikai-nyelvi nemzettel, akkor csak a román etnikai-

nyelvi nemzet megmaradásának maradhatnak meg a feltételei...

Mi a helyes megoldás? Megsemmisíteni több mint másfél millió magyar létfeltételeit, vagy módosítani az alkotmány első paragrafusát? Felülbírálható-e, módosítható-e egy alkotmány – vagy csak alkotmányértelmezés? –, amely népirtást rendel el, illetve amely tiltja a népirtás megakadályozást? A kérdés, remélem, költői...

Nem jobb a kisebbségi létbe kényszerített magyarság helyzete Szerbiában sem, Szlovákiában sem, pedig utóbbi már tagja az Európai Uniónak.

Szlovákiában például nemrégiben mi történt?

Újabb nyelvtörvényt alkottak, mely igen kíméletlenül korlátozza a szlovákiai magyarságot anyanyelve használatában. Szlovákia is tagja most az Európai Uniónak, Magyarország is, de ez a szlovák politikusok számára az egyik legfontosabb kérdés. Meg az, hogy a szlovák állam meg tudja akadályozni, hogy a szlovákiai magyar katolikusoknak magyar püspökük legyen... És a szlovák katolikus egyháznak is mintha az lenne ma a legfőbb törekvése, hogy ne csak püspökük ne legyen a magyaroknak, de papjaik se... Legalább jobban megismerik a magyar hívők az állam nyelvét, ha a szentbeszéd szlovákul hangzik el. Mi ez? A gyűlöletszítás és a népirtás támogatása az egyházakban is teret hódít?

Mindezek ismeretében ismét kérdezhetjük: helyesen értelmezi-e Varga Vilmos a Szózat emlegetett sorait?

Talán nem kellett volna a népirtás kérdésköréről ily hosszan beszélnem, de nem mentegetőzőm...

Mindazonáltal most már igyekszem befejezni rövidre tervezett előszómat, s végezetül elmondom, hogy legkevésbé az döbbsentett meg a könyv olvasása közben, amit Ildikó és Vilmos magánszínházukról, a Kiss Stúdió Színházról vallanak...

Mert bizony a Kiss Stúdió Színházra méltán a legbüszkébbek. Mert az ő kétszemélyes magánszínházuk az utóbbi két évtized legnagyobb színháztörténeti teljesítménye...

Ehhez a megállapításomhoz kötöm kívánságaimat is. Nagyobbodjon, a Kárpát-medence legnagyobb Színházává nőjön a Kiss Stúdió Színház, tíz színházterme legyen legalább, száz tagja legyen a társulatának.

S ha valóban tíz színházterme lesz színházuknak, száz tagja társulatuknak, akkor bizony a színházteremtés e legnagyobb csodájáról is vall Varga Vilmos egy újabb könyvben, s ha ráadásul ismét engem kér fel az Előszó megírására, akkor nekem nem kell majd az idő és tér elvarázsolásának ősi tudományát igénybe vennem... Szikár stílusban, szerény szavakkal méltatom majd a könyvet. Így legyen!

Kocsis István

*„Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces messze fény.
Lidérces messze fény.
De, jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni...”*
Ady

A SZÍNHÁZ – VILÁGI SZÓSZÉK

Régebbi századokban nálunk a dráma iskoladráma formájában élt. Erdélyben harmadfél századdal előbb valósággal divatozott a protestáns tanulók iskolai és vándorszínját-szása.

Hasonló gyakorlattal a katolikusoknál is találkozunk. Apor Péter Metamorphosis Transylvaniae című művében arról ír, hogy a csíksomlyói diákok által bemutatott darabok között a bibliai-vallásos jellegűek mellett voltak olyan világi témájú darabok is, amelyek jellembeli fogyatékoságokat, illetve a vagyoni egyenlőtlenségből eredő szociális igazságtalanság kérdéseit feszegették. Elrettentő célzattal megengedték az erkölcstelen, bűnös cselekedetek ábrázolását is. („Nem azért, hogy szeresd, hanem hogy megutáld a bűnt”).

A bécsi Magyar Kurír egyik száma arról tudósította olvasóit, hogy: „Maros-Vásárhelyen ismét játszódni kezdett az ifjúság... Tordán, Déván nem ujságok a magyar víg és szomorú játékok, melyeknek szerzői N.Enyedi Ifjak.”

A gondolkodó elmék a művészettől egyre inkább a valós, nem a megszépített élet ábrázolását várták. Felismerték ugyanis, hogy a művészi igazság eszméje és a szociális igazságosság eszménye között megfelelés van, és hogy a művészi igazság értékes fegyver lehet a társadalmi eszményekért folytatott küzdelemben.

Lassanként az erkölcs és az erkölcsiség követelménye minden más szempont fölé kerekedett. Az erények között pedig egyre nagyobb szerepet kaptak olyan erények, mint az igazság, a barátság és a hazaszeretet.

A színháznak, a színjátszásnak a nemzeti ébresztésben kifejtett tevékenysége és hatása kifejezett, a magyar nemzet kulturális történetében megvan a maga jelentősége.

A német társadalmi-politikai és kulturális dominancia idején például a magyar színjátszás megteremtésére tett igen komoly erőfeszítések vonalán haladva jutunk el a magyar, közelebbről az erdélyi színjátszás hőskoráig, melyre az a nem kis feladat hárult, hogy sajátos eszközeivel szolgálja az anyanyelvű műveltséget és a polgári átalakulást.

Aranka György már az 1791-es országgyűlésen felvetette egy állandó színház létesítésének a gondolatát azzal az indoklással, hogy a színjátszás hatékonyan hozzájárul az anyanyelvű műveléséhez: „Egy magyar jádzó színnek felállítását talám legelőbb kell vala tennem azok között az eszközök között, mellyek Anyai Nyelvünk gyarapítására és a közönségesíttetésére szolgálnak. Bizonyos, hogy a legfőbb eszköz.”

Az első kolozsvári színtársulat, az Erdélyi Nemes Magyar Jádzó Társaság Aranka György ügybuzgalmának, illetve idősebb Wesselényi Miklós és Bánffy György pártfogolásának köszönhetően kezdhette meg előadásait 1792. december 17-én Kolozsváron, a Rhédey-palotában. Büszkeséggel tölt el bennünket, hogy Erdélyben előbb játszottak színházat magyarul, mint Pest-Budán.

„...Mi már akkor állandó templomot tudtunk állítani a magyar nyelvnek, mikor a fővárosban és máshol még mindig a borzasztó német nyelvvel gyötörték a szegény magyarok füleit... A magyar nyelv legrégebbi temploma a Nemzeti Színház...” – mondja Szabó Dezső, az író édesanyja fiának, aki akkor a Református Kollégium diákja volt.

Közsadakozásból az első magyar állandó színház alapkövét 1804-ben teszik le, de az építkezést a napóleoni háborúk félbeszakítják, s a Farkas-utcai kőszínház csak 1821-ben kerül tető alá.

Így, fokozatosan verődtek össze az úttörő erdélyi színészek is. Közülük a legjobb két színész Kótsi Patkó János és Jancsó Pál voltak. Kótsi Patkó János a társulat igazgatója lett (1794–1808).

A magyar színjátszásért folytatott küzdelemben az író Döbrentei Gábornak oroszlánrésze volt. Aki nagyon pontosan látta a színházra háruló feladatokat. Az Erdélyi Múzeum első számában pályázatot hirdetett eredeti színművek írására: „Maradjanak meg ezután is közöttünk a fordításbeli igyekezetek..., de eljött az idő, melyben az eredeti dolgozásokhoz is jobban hozzá kell kezdeni s többen. Egyedül az eredeti jó munka a Nemzetnek tulajdon birtoka, az ad a nyelvnek tekintetet... Csak a jó eredeti munkák tarthatják fenn a nyelvünket a maga kívánt virágában...”

Az író a versenyre beküldendő darabok szerzői elé két alapvető követelményt állított: először, hogy tárgyukat a történelemből merítsék, másodsor, hogy nyelvezetük „választékos, szépzenéjű” legyen. A pályázatra Bolyai Farkas, Brassai Sámuel és többen mások küldtek be pályamunkákat, de sem a Bolyai Farkas, sem a Brassai Sámuel pályaműve nem nyerte el a bírák tetszését. Sőt mi több, a bírák – máig érthetetlen módon – elsiklottak Katona József Bánk bánja felett is.

A menetközben óhatatlanul felbukkanó nehézségeket és gyermekbetegségeket rendre legyűrve, a színház, a színpad fokozatosan világi szószékké és szónoki emelvénnyé rangosodott.

Hittel, hűséggel és tehetséggel szolgálni ezt a nagy ügyet – van-e ennél szebb hivatás és nagyobb elégtétel?

A hit a szabadság adománya, mondja a bölcs. A szabadság pedig a szellemi és lelki szárnyalás ajándéka, amely minden akadályt legyűr. Általa láthatjuk azt is, aminek bekövetkeztére hétköznapi szemmel semmi esélyt nem látunk. Hitünk által mégis látjuk és reméljük, hogy lesz. Ezért úgy éljük meg, mintha már karnyújtásnyira lenne, sőt mintha már meg is történne az, amit célul tűztünk magunk elé. Így nem ingathat meg bennünket se türelmetlenség, se kétségbeesés, semmiféle gyengítő erő.

Színház és élet – ki kit formál, nemesít ebben a kölcsönviszonyban?

A színház az élet egyféle tükré, de nem a nyers valósággé, hanem az óhajtotté, a kíváncsósé, az emberségesebbé. A színész-művész azért küzd, hogy ne szorongjunk, ne riadozzunk a világban, hanem otthon érezzük magunkat benne. A színház estéről estére egy igazabb, szebb és emberibb virtuális világ képét tárja elénk, miközben azt sugallja: kövess, hogy igazabb, emberhez méltóbb életet élj.

Ennek a nemes küzdelemnek eszköze és bajnoka a színész, aki a szavak játékos, amiként a zenész a hangoké. A művész, mint elszánt igazságkereső, arra törekszik, hogy a szemünk láttára elidegenedő, elembertelenedő világot összekösse a humánus imperatívuszával, hogy az élet mindenki számára elviselhető(bb), emberibb legyen.

Nos, erről a küzdelemről vall ebben a könyvben megkapó őszinteséggel a nagyváradi Varga Vilmos, az erdélyi magyar színjátszás kiváló színészegyéniése, visszaemlékezve tünt

idők eseményeire. Aki egyaránt emlékezeteset alkotott a nagyszínpadon, versmondóként a pódium magányában, és – Kiss Török Ildikó színművésznővel karöltve – a Kiss Stúdió Színház színművészeként és művészeti vezetőjeként.

Öreg igazság: nem magunk választjuk meg sem az élet-időnket, sem a helyet, ahova születünk. Alább látni fogjuk, milyen komoly következményei voltak, lehetnek annak Erdélyben, hogy történetesen kisebbségi magyar színész az illető.

Varga Vilmos a második világhégés idején és az azt követő esztendőkbén eszmélkedett, kereste helyét és szerepét a világban. Amit nem csupán a személyes képességek milyensége és mértéke, sokkal inkább a „magasabb rendűnek kikiáltott új világrend” abszurdba hajló viszonyai ítélték volna kárhozatra. A megsemmisítésig menő intoleráns román kommunista–nacionalista ideológia lakájaitól kapott is néhány akkora pofont, hogy sokan megtántorodtak volna tőle. De ő ifjonti életerejének, elszántságának és született intelligenciájának köszönhetően, végül csak megtalálta a számára egyedül üdvözítő igaz utat és a személyes kibontakozás lehetőségét.

A művész ez ideig több könyvet is írt. Ha első kiadványában (*A Pece-partról jöttem*) a szerző a gyermekkortól jószerével a nagy Álom (a Színház) előcsarnokáig vezette olvasóit, a rákövetkezőben (*Szót fogadtam Madáchnak*) pedig szakmai munkásságáról nyújtott összefüggő képet, úgy ez az izgalmas konfesszió sokkal inkább egy gazdag színészi karrier magával ragadó nyitott pályáíve. Egyféle összegzés is, persze. „Arról szeretnék vallani – mondja Varga Vilmos –,

hogyan is élt és dolgozott egy kisebbségi színjátszásban is helytállásra nevelt magyar komédiás Erdélyben.”

Ahol a színház döntő módon a nagybetűs Élet, az emberek felé forduló világi szószék kell, hogy legyen. Aki Erdélyben magyarként Thália szolgálatába szegődött, annak ezekről a világot jelentő deszkákról hittet és meggyőző erővel kellett és kell hirdetni a megváltó ígétet. Mert mégis csak van, kell, hogy legyen megváltó erejük az igaz-szép szavaknak, még ha a humánus és az embertelenség szakadatlan egymásnak feszülésének csak ritkán egyértelmű s még ritkábban kedvező a végkifejlete.

Mint fentebb jeleztük, annak idején a magyar hivatásos színjátszás megteremtésének úttörői azzal a meggyőződéssel vágtak bele a nagy kísérletbe, hogy – a Habsburg-ház erőteljes németesítési törekvéseit ellensúlyozandó – a színház hasznára lesz az anyanyelv és a nemzeti érzés erősödésének, a nemzeti kibontakozásnak, a magyar művelődés széles körökben történő terjedésének. Ebben a tekintetben Erdélyben évszázadok alatt vajmi keveset változott a világ. Az anyanyelv ápolása, a magyar művelődés megőrzése a rohamozó elrománosítással szembeni küzdelemben ma is épp oly időszerű és sürgető feladat, mint volt harmadfél századdal előbb. Amiben a színháznak óriási szerepe volt, van és lesz. Mert Erdélyben ezen a téren a helyzet mit sem változott: ugyanis nem a célról, a többségi nemzet homogenizálásának sunyi és alávaló tervéről mondott le az aktuálisan regnáló többségi hatalom, hanem – a történelmi időszak jellegéhez alkalmazkodva – az eszközök tekintetében hozott bizonyos változásokat.

A ma és a holnap erdélyi magyar színházának az a rendeltetése, valamennyi magyar színésznek pedig változatlanul az

*a hivatása, hogy veszélyeztetett anyanyelvünket pallérozza, az erdélyi magyar emberek nemzeti identitását, nemzetünkhöz ragaszkodó ethoszát erősítse. **Kisebbségben élő nemzeti közösségnek önnön identitását erősítő nemzeti szellemű színházakra van szüksége ahhoz, hogy idegen nyelvi környezetben megmaradjon és gyarapodjék.** Divathullámok előtt hajbókoló kísérleti színházzal felcserélni a rosszul értelmezett korszerűség kedvéért a bevált hagyományosat, több mint bűn, már-már jóvátehetetlen hiba. Ezt sohasem szabad szem elől téveszteni egyetlen színházvezetőnek sem Erdélyben.*

Varga Vilmos nyitott életműve rendkívül gazdag. Nemcsak mint a nagyszínpad avatott mesterét tisztelhetik őt nézői és rajongói, más területeken is kipróbálta tehetségét. A magyar- és a világirodalom (Ady, Villon...) számos nagy költőjét tolmácsolja évtizedek óta, mély átéléssel, utánozhatatlanul. A választék pedig hallatlanul gazdag. Mert nekünk nem voltak ugyan világra szóló filozófusaink, de hatalmas katedrálist építettünk költészetből. A világlíra ranglistáján a magyar költészet minden kétséget kizáróan a legelső között van.

Varga Vilmos a vers „utazó nagykövete”, jegyezte meg róla találóan egy újságíró. Mi készítette-sarkallta a művészt erre a muzájherkulesi lépésre? Bizonyosan a hit. Hit abban, hogy – elvívve a szép magyar szót és igaz ígéket olyan isten háta mögötti helyekre is, ahova másképp már nem jutna el ez az örök szellemi kincs – szolgál, küldetést teljesít.

Amikor pedig a romániai totalitarizmus bukása után a körülmények lehetővé tették, Kiss-Törék Ildikó színművésznővel karöltve, Nagyváradon megalakították a Kiss Stúdió Színházat,

az első magyar nyelvű magán-színház az Erdélyben. Ekkor vette kezdetét kettejük misszionálása: az erdélyi és a nyugati szórványok, illetve a nagyvilágban szétszórt magyarság felkeresése két vagy néhány személyes darabokkal, hogy elárvult testvéreinkben ápolják „anyai nyelvünket”, erősítsék magyarságtudatukat, hogy megmaradjon magyarságában a gyöngülő azonosságtudatú magyar. Ott kell segíteni legelőbb, ahol legnagyobb a baj. A végeken. A szórványokban. Hogy érezzék és tudják, minden ellenkező látszat ellenére sem feledkeztünk meg róluk, számon tartjuk és segítjük őket, hisz egyazon nemzet tagjai vagyunk.

Nos, ennek a tájolásnak, sajátos színészi és mini-társulati teljesítménynek a csúcspontjáig Madách Imre *Az ember tragédiájának* színre vitele, sorozatos előadása jelentette, gyérülő gyülekezetű templomainkban, fűtetlen művelődési házakban, rögtönzött színtereken. Nincs annál tiszteletre méltóbb, mint a remény sugarát és a bizakodás szellemét elvinni azok közé, akik – a kedvezőtlen történelmi-társadalmi körülmények, az abszurdig menően önző többségi hatalom okán – szinte az önfeladás szélére csúsztak:

„Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!”

Bízva Madách halhatatlan művének katartikus erejében, Varga Vilmos említett könyvében hozzáférhetővé tette a *Tragédia* nyolc személyre zsugorított előadásának maga készítette forgatókönyvét, a madáchi gondolat szemernyi csorbulása nélkül.

Hadd említsük meg befejezésül, de cseppet sem jelentőség nélkül valóként, a művész szerényen noteszlapoknak nevezett miniatűr színészportréit egykori kollégáiról és araszosait a

színházi élet izgalmas jelenségeiről. Kedves és megható emlékezések.

Arra pedig, hogy Varga Vilmos az erdélyi magyar színésztársadalom kiválósága, bizonyságul áll művészi pályájának színes, gondolat- és eseménygazdag élete-tükre, aminek – ha velünk tart – a tisztelt Olvasó tanúja lehet.

Üssük fel hát a könyvet!

Háromszor mentett meg az Úristen a biztos haláltól! Talán valamilyen szándéka volt velem, hogy életre ítélte?...

Talán azért nem szólított magához, hogy később általam mentsem meg néhány más életet?...

Talán azért, hogy részese lehessen a magyar nyelv ápolásának?...

*

Először hatéves koromban Hegyközkovácsiban szabadultam meg a halál karmai közül, amikor a torokgyík akart végezni velem. Édesapám, már mint felfüggesztett tanító, Szalárdon helyettesített, Loli, a féltestvérem pedig Zilahon járt a gimnáziumba. Ketten voltunk heteken keresztül édesanyámmal. Egyszer csak éjjel két óra felé arra ébred édesanyám, hogy hangosan kapkodom a levegőt, a testem vergődik, mint a partra vetett halé. Az ő kiabálása ébresztett fel, olyan mélyen aludhattam. (Ez talán vele jár a torokgyíkkal?) Láttam, hogy reszkető kézzel alig tudja meggyújtani a petróleumlámpát, a gyufa folyton kettétört a kezében. Kirohant az udvarra,

én fuldokolva utána. Az ajtó előtti körtefáról letört egy ágat, hálóinge aljából letépett egy csíkot, a gallyra tekerke, kapta a petróleumos üveget, belenyomta az ágat és rám ordított:

– Tátsd ki a szádat, mert meghalsz!

Kinyitottam, de rögtön sugárban kezdtem hányni a petróleumtól.

– Nem bírom! – mondtam.

– Akkor igyad!

Hangjában a kétségbeesés felhangjai remegtek, ahogy csak egy anya tud könyörögve parancsolni a fiáért, akit a halál már kézen fogott.

– Megpróbálom – motyogtam. Ittam. Kihánytam. Megint ittam. Már elég sok hiányzott az üvegből. Anyám a petróleumlámpa fényénél a torkomba nézett.

– Feküdj le!

Mély álomba zuhantam. Ő felettem őrködött reggelig. Gondolom, imádkozott is református paplány létére egyetlen fiáért, akiért biztosan megszenvedett annak idején, mert öt és fél kilósan hozott a világra.

Torokgyík – mondták a faluban -, már több gyermek meghalt ebben. Akit éjjel támad meg, az nem éri meg a reggelt. Az volt a szerencse, hogy a tekintetes asszony tudta, mihez kell nyúlni, mert amíg az orvos Biharról ideér...

Másodszor 1944. szeptember 6-án, a hírhedt nagyváradai szőnyegbombázás alkalmával mentett meg az Úr a haláltól. Az angolszász repülőből ejtett tíz mázsásnak saccolt bomba tölcsérének átmérője utcaszélességnyi volt. Fekete-vörös lángja „benézett” búvóhelyünkre, az apám

által Z alakúra tervezett óvóhely jobb felőli végén. A robbanás erejétől fejünket a „dekkung” plafonjába vertük, és a beszívott fekete füstöt estig egyfolytában köhögtük, de életben maradtunk, orvosi beavatkozás nélkül.

Harmadszor akkor ugortam ki a ránk törő halál szájából, amikor 1944. október 13-án német stukák támadták az orosz csapatoktól már kiüresedett Bihar községet. Mi, srácok egy parasztház udvarán gondtalanul rúgtuk a bőrt, mikor váratlanul hullani kezdtek a bombák.

*Édesanyám, miután engem
a világra hozott*

Hárman háromfelé rohantunk. Én a konyhába estem be, egyenesen a tapasztott spór alá, ami a ház tornácának belső falához támaszkodott. A kétségbeesés három percig tartott. Aztán csend. Kimerészkedtem, hogy mi van a srácokkal. Ahogy a konyhaajtón kiléptem, a sárgafölddel lincselte tornácon egy emberfejnyi fekete lyukat láttam, amellet a fal mellett, aminek az előbb a belső felén feküdtem. A rémülettől, hogy időzített bomba lehet, amiről akkoriban sokat beszéltek, üvöltve, Nurmit (világhírű futóbajnok volt) megszégyenítő gyorsasággal rohantam a kert végibe. De teltek a másodpercek és a percek, aztán a napok és hónapok, s a bomba nem robbant fel, aminek, ha felrobban, a tölcsérében benne feküdtem volna...

Később tudtam meg, hogy a lehullott 25-30 bomba közül csak ez az egy nem robbant fel akkor Biharon a Földvár u. 27. szám alatt. Ma is ott van. Telt az idő, és tört cserepekkel tömték be a lyukat. Akkor Halászház laktak ott. Ma György Lajosék.

*

– Előbb azt kérdezted mintegy magadtól: Talán valamilyen szándéka volt veled az Úrnak azzal, hogy háromszor is megmentett a biztos haláltól, hogy életre ítélte?...

Az ilyen és hasonló rejtelmes kérdésekre Márai Sándor adott reményteljes választ az igazi művész és az autentikus művészet lényegét keresve, mondván:

„(...) Mert a tehetség kevés. Az értelem is kevés. A műveltség is kevés ahhoz, hogy valaki művész legyen.

Mindehhez végzet kell, melyet nem lehet félreérteni, s melyet semmiféle emberi erő vagy szándék nem tud megmásítani. Minden műfajban sok a tehetséges ember, akik szerencsés pillanatokban, tehetségük, elmélyülésük, komolyságuk erőfeszítésével végül is hasznosat, néha ritkát és gyönyörűt alkotnak... De ezek az emberek nem alkotók, csak végrehajtók; mert nincs végzetük. S ha véletlenül orvos vagy mérnöki pályára tévednek, akkor is tehetségest és hasznosat alkotnak majd. De a művész, az igazi, nem „tévedhet” semmiféle pályára, s nincs olyan történelmi vagy helyzeti erő, mely eltéríthetné feladatától... Aki így művész, annak végzete van. Ez a legtöbb.”

Rangos, sokszínű, gazdag nyitott életpályádat ismerve joggal kijelenthetjük: Igen, Varga Vilmos színművész – az erdélyi magyar színjátszás kitűnősége – anno feladatot kapott az Úrtól. Aki jó Szolgához híven a kirótt feladatot máiglan bravúrosan teljesítette. És meggyőződésünk, hogy a jövőben is minden erejével és képességével azon lesz, hogy jelzett végzete beteljesedjen.

Aki pedig jó ügyet képvisel annak a nemzeti közösségnek a szolgálatában állva, amelyet szívből magáénak vall, s amelyből maga is vétetett, lelke mélyén akár boldog is lehet.

*Apám ceruzarajza rólam
elsőéves egyetemista koromban*

GYERMEKKORI ÉLMÉNYEK

– *Milyenek voltak gyermekéveid?*

– Rendkívül egyszerű körülmények között zajló, távolról sem személyiségformáló volt az első kilenc évem. Sem nem eszmélő, sem nem jellemformáló, közönséges falusi élet volt. Úgy úsztam a mindennapokban, mint tők a vízben: hol a jobb falnak ütődtem, hol a balnak, miközben szívtam magamba a falusi környezet mindennapi történéseinek hangulatait. Annak ellenére, hogy édesapám felekezeti tanító volt Hegyközkovácsiban. Édesanyám pedig háztartásbeli, de református papleány. Nem tudták ők azt – édesapám még tanító létére sem tudta -, hogy is kell egy gyermeket irányítani.

Amikor apám a tanítóképzőt végezte, még tartott az első világháború. Amolyan gyorstalpálós diplomával a zsebében látott neki a tanításnak. Áldott jó lélek volt, kedves, jóakaró, tele emberséggel, amolyan Nyilas Misi alkat.

Dacára annak, hogy pedagógus volt, beszélni, gyerekeknek előadni nem nagyon tudott. Pedig a tanítósághoz a jó beszédképesség fontos követelmény. Az ő igazi területe az alkotó gondolkodás volt. Sokkal inkább a tudomány iránt érdeklődött. Volt egy kis műhelye, ahol, fűrt-faragott – ezermesterkedett. Rendkívüli kezügyes-séggel bírt, remek portrékat tudott rajzolni.

Ennek köszönhette, hogy hazajött abból a fogolytáborból, ahonnan tízezerből csak a harmada érkezett vissza. Történt, hogy egy alkalommal a marhavagon ablakából nézve, egy állomáson, a maradék papírzacskó hátára

elkészítette a ruszki fegyveres őr arcképét, és kiadta neki az ablakon. Az akkora lármát csapott örömében, és mutogatta a többieknek: „Eto ja! Eto ja” (Ez én vagyok! Ez én vagyok!). Honnan, honnan nem a többi katona is kerített papírt, ceruzát, és modellt álltak apámnak, ahol csak megállt a vonat. Fizetségképpen kenyeret nyújtottak be a vagon ablakán, amiből egy szeletet, „emlékül”, négy év után hazahozott. Először nem tudtuk mi az, olyan fekete volt, mint a föld és kocka alakú. Állítólag fakéreg örlemény is volt benne. Az orosz fogságban nagybőgőt faragott bicskával. Játsoztak is rajta a November 7-i ünnepeken a fogolyzenekar tagjai.

Apám – mintha csak egy Csehov-darabból lépett volna ki – néha felemlegette előttem találmányát, az ő életének semmibe veszett nagy alkotását, a helikoptert (tulajdonképpen annak egy sajátos építésű őset). De egészen bártortalanul, mintha attól félt volna, hogy engem úgysem érdekel az egész. Ő viszont imádta az ilyen foglalatosságokat. Nem a gyerekeken járt az esze, mindig valami ismeretlen feladaton törte a fejét.

Apám tényleg feltalálta a helikopter prototípusát. Egy olyan gépet szerkesztett, ami képes volt helyből felszállni. Hát ki az Isten csodája hallott ilyesmiről addig!?! Folyton a szitakötőt meg a legyet tanulmányozta. Ezek a legjobb repülő rovarok. Nagyítóval figyelte, hogy hogyan repülnek. Külön érdekesség, hogy az ő szerkezetén, masináján nem propeller forgott, hanem a szárnyak. Három pár szárny, amelyek állóhelyből fölemelték a gépet, és ott tették le, ahova irányították. Oda

tudott repülni a hegyoldalra is, akár a légy. Más gépek ezt nem tudják megcsinálni ma sem, azoknak egyenes felület, sík terület kell. Rendkívül nagy gondolati háttere volt a találmányának.

Édesapám mint fiatal tanító

– *Megfigyelte és lemásolta a természetet. Maketten is ki-próbálta?*

– Ki. Mint gyerek, emlékszem, hogy felemelkedett a modell, és nagy motorzúgással repült körbe a szobában. Nem tudom, mivel működött, de kék színűt szikrázott.

Aztán megcsinálták félig a valóságban is. Amiből végül tyúkketrec lett, mert nem volt hozzá pénz. Nem tudott meggyőzően érvelni a találmánya mellett, hogy megnyerje hozzá a pénzeszsákokat. Később találmányát elküldték Bukarestbe is. Ott viszont azt kifogásolták, hogy nincs megoldva a kormányzása. A kormányzása tényleg nem volt még rendesen megoldva, de az, hogy valaki feltalált egy olyan szerkezetet, ami tulajdonképpen a helikopter őse volt, óriási dolog. Nem méltányolták.

– *Ez hányban történt?*

– 1927-ben kezdte és harminc valahányig dolgozott rajta. Amikor én a harmincas évek elején megszülettem, már megvolt, és amikor 1940-ben a bécsi döntés nyomán beköltöztünk Váradra, már a fáskamrában porosodott. Olyan csónakszerű valami volt, hajlított furnérból. A vastengelyre rá volt szerelve három pár forgószárny. Az ovális fogaskerek fordulatszámát úgy határozta meg, hogy mindegyik szárny más-más pillanatban, oly módon forogjon, hogy rátámaszkodhasson a levegőre a fennmaradás és haladás javára stb...

Így aztán az én nevelésemmel apám olyan sokat nem foglalkozott. Felnő a gyerek úgy is – ez volt a falusi emberek mentalitása. Felnő, fel, de hogy? ...

– *Mesélj, kérlek, a helyi magyarság korabeli sanyarú helyzetéről, és mondd el azt is, édesanyád miért kapott börtönbüntetést.*

– Még javában Kovácsiban laktunk, mikor apám es-ténként fülhallgatóval a fején a maga készíttette kristály-detektoros rádión hallgatta a híreket, és mutatóujjával örökké csendre intett bennünket. Mi, a család, az arca változásait figyeltük, hogy jó hírt hall-e vagy rosszat. Mi-kor vége volt a híradásnak, halkra véve a szót, elmondott mindent. Előfordult az is, hogy románra váltott, hogy mi, gyerekek, ne értsük. Az esti műsor rendszeres főszereplője egy tenyérnyi szerkezet volt, egy darabka kristállyal, amelyre egy vékony acéldrót hajlott, csavarható állomás-keresővel a végén. Budapestet is lehetett fogni vele.

A román hatóságok minden rádiót összeszedtek, és börtön járt azért, ha valaki nem szolgáltatta be. Apám a padlásfeljáró fakerete mögül, aminek a létra támaszko-dott, szedte elő minden este a kis szerkezetet.

Akkortájt csatolták vissza a Felvidéket. Egyik nap anyám Váradra ment a déli busszal, és este három papírcsomag-gal érkezett. Suttogva magyarázta apámnak, hogy három üzletben vásárolta az anyagot a zászlóhoz, nehogy feltűnő legyen. Ez a három papírcsomag indította el a tragédiát!

A családban konspirációs hangulat uralkodott: a várva várt esemény örömmámora, aminek kipuk-kadni nem szabadott, csak majd ha eljön az ideje. Egye-dül a varrónő, a legjobb barátnő és legfeljebb a haran-gozó tudhatott róla.

A zászlót, aminek az lett volna a rendeltetése, hogy a bevonuló magyar katonákat köszöntse, a templom tornyába rejtették el, ott fent, a baglyok birodalmán túl. Apám, aki kántor is volt a templomban, örökké javította a fújtatós orgonát meg a torony bádogsisakját, hogy be ne folyjon az eső. Jól ismerte a harang feletti világot.

Biztonságban éreztük magunkat a zászló végett.

Egy nap román tanfelügyelő érkezett az iskolába. Mért nem tudnak a gyerekek románul!? Mért énekelnek apám dalárdájában csak magyar dalokat!?!... – vonta felelősségre a hatósági ember édesapámat.

De hát a két csendőrön meg egy román tanítónőn kívül senki se lakik a faluban, aki románul tudna, védekezett az emberben az igazságérzet. Ez nem érv! – volt a szenttori hatósági válasz. Apámat felfüggesztették a kovácsi kántortanítói állásból, és Szalárdra helyezték át. Csak szombatként jött haza a száműzetésből.

*Hegyközkovácsi református templom.
Fent a toronysisakjában volt elrejtve
a magyar zászló*

Egy reggel anyám vonyító sírására ébredtem. Olyan vést sejtető hang volt ez, amitől a gyomor görcsbe rándul. A könyörgő hang a konyha felől hallatszott, alig hasonlított édesanyám jól ismert hangjára. Hálóingben rohantam ki a konyhába. Két csendőr volt bent. Az egyik az ajtóban, a másik, az őrmester a konyha közepén állt terpeszállásban. Vállukon puska, rajta szurony, édesanyám az őrmester csizmáját ölelte, félig elfeküdve a konyha cementjén. A vizes vödör mellett a földön a piros-fehér-zöld zászló. Most láttam először életemben együtt ezt a három színt.

Első kétségbeesésemben a csendőrnek rohantam, hogy a csizmájába rúgjak.

Anyám önkívületben ismételte többször is ugyanazt a könyörgő mondatot: „Ne vigyenek el, kisgyermekem van!” Engem is magához húzott abban a reményben, hogy ezzel meglágyítja a csendőrőrmester szívét.

Nem tudom, hogy nézhettünk ki ott a fűtetlen konyha cementjén, de később, mikor Delly Ferenc tanár úr a Színművészeti Akadémián az érzésemlekezet fontosságáról beszélt nekünk hallgatóknak, sokszor felsejlett előttem ez a kép.

A letartóztatás megtörtént, aztán tárgyalás és egy év börtön következett.

Az otthon kietlen volt, a családban pénztelenség uralkodott. A szomszédok hoztak néha ebédet. A karácsonyestét mi gyerekek a falu földbirtokos-asszonyánál töltöttük, egy mennyezetig érő karácsonyfa tövében. Erről fénykép is maradt.

Apám, úgy emlékszem, a szentestét a váradi börtön „beszélőjében” töltötte édesanyámmal. Az ő házasságuk szerelmi házasság volt.

A karácsonyfa előtt Lolival, a falu földbirtokos asszonyánál, aki a Szentestére meghívott bennünket, mikor édesanyám a börtönben volt

Szabadulás után otthon anyámék arról beszéltek, hogy Nemzetvédelmi Keresztet fognak kapni, ami nagy kitüntetés, és csak azok kapják, akik megszenvedtek a magyarságukért, és hogy ez nem jár pénzzel.

*

– A bécsi döntés után miért költöztetek be hirtelen Váradra, hisz a falusi ember nem veszi csak úgy a cókómókját, és tovább áll?

– Örökség szakadt ránk. Akkor halt meg nagyapám, a református pap, akit kivételes szónoki képességei folytán „kis Kossuthnak” neveztek a hívek a környező falvakban is.

Édesanyám kapitányi hangon kijelentette, hogy márpedig Vilmosnak a harmadik elemít Váradon kell kijárni. Loli – apám első házasságából származó fia – otthagyja a zilahi Wesselényi gimnáziumot, és ő is Váradra jön.

Ekkor édesanyám berohant Váradra, és házat vett igen borsos áron. A disznó ügyvédek hintóval vitték házakat nézni: „Nagyságos asszony, parancsoljon!...” Lesegítették, fölsegítették, nagyságosasszonyozták, s a végén megvett egy házat, amelynek a fala üres volt. Két élére állított téglák közé slagszerű valami volt öntve. Apám azt mondta később, amikor megnézte közelebből, hogy az bizony télen nyári lak, nyáron meg téli. De gyönyörűen zöldre volt festve, az utcaajtó világosbarna, az ablakok csillogtak.

– Vagyis a ház eladásra készült.

– Igazi fércmunka volt. Várad új negyedében, a Pece-part mellett. A Kommendás-rét – Csillagváros egy részét nevezték így – újonnan épült házai közt a kocsit a járdával még egybefolyt.

*Ezt a házat vásárolta a Mamám
borsos áron*

– Akár csak faluhelyen.

– Költözésünkkor én a piros-fehér-zöld hangulatú Nagyváradból csak annyit láttam, amennyit útközben láthattam a zuhogó esőben.

*

Móricka szinten bámultam a városi világra, ahol az emberek nem köszönnek egymásnak, petróleumlámpa helyett villannyal világítanak, aszfalton járnak, és dolgukat a házban végzik el ahelyett, hogy hátra mennének.

A házunktól úgy indultam el, hogy úgy harminc méterenként vissza-visszanéztem támpontot keresni attól való félelmemben, hogy mi lesz velem, ha nem találok haza? A Liszt Ferenc utcai elemi iskolát sem tudtam, merre van. Először elvittek apámék az iskolába – ami nem is volt messze –, és otthagytak, azon az alapon, hogy majd csak visszatalálok. Az utcát és a házszámot megtanultatták velem.

Ám ott, az iskolában megismerkedtem Mojsival, aki pajeszt viselt, a mi utcánkban lakott, és szintén harmadikos volt. Azonnal vezéremül szegődött.

– *Vagány gyerek volt?*

– Városi. Úgyes zsidó srác volt. Nagyon kedves. Megszerettem. Barátok lettünk. Tanítás után azt mondta nekem, ne menjünk haza, itt a villamos, menjünk fel a Szent László térre. Ősz volt, sült gesztenyét vett, felét nekem adta. Aztán megmutatta, hogy kell leugrani a villamosról menet közben. Akkor még nem voltak olyan ajtók a villamoson, mint manapság, hanem csak amolyan derékig érő alkotmányok. Lépj az alsó lépcsőre – oktatott –, dülj hátra, és rúgd el magad, nehogy a kerek alá kerülj. De ne akkor ugorj, amikor a járgány gyorsan halad, mert akkor az orroddal túrod fel az aszfaltot. Egy-kettő bátor fiú lettem, gyorsan ragadt rám a „civilizáció”.

*

– *Arról még nem szóltál, milyen nyomokat hagyott benned a falu?*

– Sok minden ragad a gyermekekre világra-csodálkozásában, anélkül, hogy figyelne rá. Elég sok földünk volt,

szántók meg egyebek, amiket frissen örököltünk. A felesünkkel ki-kimentem szekéren a földekre: figyeltem, hogy dobja fel a búzakévéket az asztag tetejére, láttam az embereket krumplit ásni, kaszálni, jószágot etetni, tehénét fejni, ganét hordani..., az ilyesmi mind lerakódik a gyermek élményvilágában. És nem csak az effajta benyomások. Ma is egészen jól tudom utánozni például az érmelléki ember kiejtését, beszédmodorát, hangsúlyozását, érzem istenhitét, becsülöm tisztességét, munkaszeretetét, életrevalóságát...

A szavak kiejtése, a beszéd ízei, az indulat, ahogy átfesti a pillanatnyi lelkiállapotot, színezi a beszédet, a szöveget, megannyi lehetőség a karakterformálásra. Ezekről a későbbiekben igényesebben, tapasztalati alapon, félig-meddig tudományosan is szeretnék beszélni.

Móricz Úri murijában például azért sikerült egy karakteres Jóskát, parasztfiút alakítanom, aki ott lézeng a csűr körül, és a lányok után ácsingózik, mert ezek a paraszti magatartásformák belém ivódtak még gyermekkoromban. Harminc egynéhány évesen, színészként tudatosult bennem, hogy én ennek a tudásnak, ennek a karakter-alakító képességnek: a beszédmodornak, a sajátos magatartásformának és viselkedésnek, a dolgokhoz való viszonyulásnak a birtokában vagyok. Nos, jórészt ezekből formálódik a színpadra írt jellem. Ezek adják meg a karakter alapvető vonásait. Ezért mondom, hogy a beszéd milyensége, jellege, sajátosságai rendkívüli fontossággal bírnak a mi szakmánkban, hivatásunkban.

– *Tágabb összefüggésben is?*

– Természetesen. Ugyanúgy vonatkozik ez a csavargóra, a romára, a részegre, az arisztokratára, az idegenbe szakadt és magyarul már alig beszélő nemzettársunkra, mint a melósra vagy a parasztból prolivá átvedlett se falusi, se városi alakra.

Páskándi: A bosszúálló kapus, avagy kérjük a lábát letörölni című groteszkjében (abszurdoid) azért volt – alakításomban – olyan nagy sikere Szakál Daninak, a lábatlan kapusnak – amit színészi alakítási díjjal jutalmazott a Színházi Fesztivál zsűrije –, mert a tarsolyomban összegyűlt „anyagból” szabadon tudtam megformálni az író által megírt karaktert.

*A Bosszúálló kapust, Szakál Danit kitünteti
a főnöke (Miske László)*

KAMASZKORI CSÍNYTEVÉSEK

– Erről sokat fogunk még beszélni a későbbiek során. Térjünk vissza most ifjonti éveidhez: a világháborút követő évek Pece-parti világához, a galéri vagánykodásaihoz, csínytevéseitekhez, a fiatal évek merész húzásaihoz és szertelenségeihez. Elmesélnél egy-két esetet?

– Számomra a Garasos-híd ma is a huncut, csínykereső kamaszkori emlékeket idézi. Nem tudok úgy átmenni rajta, hogy ne a nagy gömbölyű nittszegeket lássam a sárgára festett korláton, amelyre szívesen könyököltek a tájat bámuló emberek, és ahonnan remekül lehetett a vízbe ugrani, ha volt bátorsága az ember fiának.

Nos, ha úgy tartotta kedvem a nyári melegben, erre a könyöklőre-korlátra ugrottam fel, mint rövidnadrágos srác, ha közeledni láttam egy-egy piacról megrakott kosarat cipelő asszonyságot, és elkiáltottam magam: „öngyilkos leszek!”, „öngyilkos leszek!”...

A rászédett szegény asszonyok kétségbeesetten dobták le a kosaraikat, és rohantak, ahogy csak tudtak, hogy megmentse a mélybe zuhanás elől a szegény „elkeseredett” gyermeket. Mire odaértek volna, már ugrottam is háttal a lent kavargó habok közé, majd kis idő múlva feljöttem a víz alól, és teli szájjal spricceltem a Körös vizét felfele a halálra rémült asszonyságok felé...

Hogy mit kaptam cserébe a gyors „hangulatváltozáson” átesett asszonyságok szájából amúgy váradiansan, azt az olvasó fantáziájára bízom.

Ha már a váradi hidak kerültek szóba, hadd mondjam még el, hogy sráckoromban, gyors pénzkeresési lehetőséget látva benne, a Sebes-Körös központi hídjának a Szt. László térhez közel eső lábában 5 méter mélyen a víz szintje alatt dolgoztam a felrobbantott híd újjáépítése során. No, nem bűvár módra, hanem a folyó medrébe vert széles foszni deszkák által kialakított térben, ahonnan a

*Ennek a Garasos-hídnak a sárgára festett korlátjáról
ugrottam háttal a Körös habjai közé, mire odaértek
a lelkes asszonyságok.*

*Cosma Mircea készítette a szép vonalú hídról
a rajzot, aki képzőművész, pantomimes, akrobata volt
egyszemélyben*

beszivárgó vizet motoros szivattyúval folyamatosan kiszívták. Nem is gondolná az ember, hogy abban a mélységben nagyon szép sötétkék sziklát tördelt a légkalapácsunk, amit vederbe raktunk és amit kötélén felhúztak. Így haladtunk apránként a kívánt mélységig. Aztán jött az acélváz és arra a vízből kimagasló betonláb, ami azóta is tartja hűségesen a rajta átívelő járófelületet, autóknak és gyalogjáró váradi polgároknak egyaránt.

Ha éppen a Körös-parton visz az utam és rálátok a híd „bal lábára”, mint szakadozott filmkocka, pillanatra előbbem libben egyre inkább homályba vesző sráckorom ...

*

– *És a baracklopás?...*

– Hát az úgy történt, hogy... Azért, hogy ne tudjunk bejutni a kertbe az érett barackokhoz, a gazda megemelte a kerítést. No, több se kellett nekem, kemény hangú levelet írtam a tulajnak, és odadrótoztam a kerítésére, hogy ne merje még egyszer megemelni a kerítést, mert kivágjuk a barackfáit is !...

– *Hogy mentetek be, leszedtétek a kerítésről a pótlást?*

– De le ám! És a keblünket meg a kalapokat teleszedtük barackkal. Megszorítottuk a nadrágszíjat, és az inget, szvettet, kinek mi volt, teletömtük barackkal. Aztán irány a rét. Este tüzet raktunk, a tengeri földekről zsenge csöveket törtünk, megsütöttük, és jóízűen megettünk mindent. Senki se mert odajönni a rétre, hogy számon kérjen bármit is. A piaci baracknak nem volt íze, amit loptunk, az volt az igazi!

Csak mint érdekességet említtem, hogy a gazda, aki a kerítést megemelte, Kányádi Sándornak, a költő feleségének az édesapja volt.

*

– A háború utáni hetek, hónapok zűrzavarában volt már oktatás?

– Az iskolába járás még összevissza...

Naponta kijártunk a várba kézigránátot robbantani, pisztoly után kutatni, futballozni. A raktárakban vagonszámra állt a lőszer. Egyszer elhoztunk a rétre egy tányéraknát. Olyat, amit a talajszint alá helyeznek, hogy amikor a tank vagy a gépkocsi átmegy rajta, felrobbanjon. Valamelyikünk ötletére fényes nappal tüzet raktunk, és rátettük a tányéraknát, hogy lássuk, mekkorát robban.

Tudni kell, hogy amit én rétnek mondok, az öt utcának a találkozási pontja volt, amely egyfajta teret képezett a házak között. Itt gyűlt össze a banda ösztönös rendszerességgel, meg füttyszóra.

A tűz már égett, mikor tanácskozni kezdtünk, hogy ebből nagy baj lehet, de már nem mertünk odamenni, eloltani. Lesz, ami lesz! Külváros lévén, az utcák nem voltak forgalmasak, de aki arrafele jött, azt igyekeztünk lebeszélni, hogy ne menjen tovább. Ámde azt nem mertük megmondani, hogy miért. Volt, aki nem hallgatott ránk, és tovább akart menni. Rácsimpaszkodtunk, két-ségbeesetten húztuk visszafele, hogy baj lehet belőle, ha tovább megy... Ekkor a tányérakna felrobbant. Akkora volt a detonáció, hogy a közel eső házak ablakai mind

betörtek. A házak kapuiból kirohantak az emberek. Mi futásnak eredtünk a Félix fürdő irányába, s csak késő este mertünk a helyszín felé közeledni. Volt, aki nagy ruhát szakított odahaza, az én apám orosz fogságban volt, úgy-hogy én megúsztam verés nélkül. Egy fiatal péksegéd a kenyérüzlet ajtajában esett seggre a váratlan légnyomástól. Napokig állt aztán strázsát a bevető lapáttal. A rét hosszú ideig néptelen volt. A kerteken át közlekedtünk, ha a péksegéd az ajtóban állt.

– *Hány tagú volt a rettenthetetlen társaság, a galeri?*

– Nem voltunk mi csak vagy nyolcan, de az a nyolc, az volt a társaság java. Mindünk tudott futballozni, úszni, biciklizni, verekedni, tolvajlétrát tartani, meg ami azzal jár...

Olyanokat csináltunk, hogy például nyáron mezítláb, csak úgy dresszben kiszaladtunk a Félixfürdőbe vezető út közepéig, a Kubakalóig, ami tulajdonképpen a Pece-patak vájta hatvan-hetven négyzetméternyi kicsit örvényes medence volt, amiben jókat lehetett fürödni. Abból folyt aztán tovább a víz Várad felé.

Na, ott volt az első életmentésem. Egy kis cigány srácot húztam ki a vízből, aki már javában fuldokolt. Még nem merült el, mire odaértem. A karját a vállamra fordítottam, hogy ne tudjon belém kapaszkodni, s csak néhány métert kellett úsznom vele, ott már egészen sekély volt a víz. De megfulladt volna, ha nem segíték rajta. Így is ivott eleget.

*

– *No és a lányok? Hogy álltatok a lányokkal? Azt ne mondd, hogy közömbösek voltatok irántuk, úgy se hiszem.*

– Nekünk, srácoknak az udvarlás csupa titokzatosság, egészen távoli misztikum volt. De azért a féltékenység erősen zakatolt bennünk. Hogy elriasszuk a „konkurenciát”, este boka fölötti magasságban kihúztunk egy szál drótot keresztbe a járdán, s amikor az ott lakó lányokat az idegen srácok kísérték haza, átestek rajta. A nagy szitkozódás közepette odaküldtünk egy kis srácot, hogy rúgja seggbe az idegen lovagot. Az udvarló nyakon csípte a mi kis srácunkat, de akkor mi lesből hirtelen odaugrottunk, „grimáncon” ragadtuk a szeladont, és kérdőre vontuk: – Hogy merted te megütni azt a kicsit!?

– És?

– Következett a kötelező bunyó, a hazazavarás, végül a nagy röhögés.

KUPLERÁJ

– És az hogy történt, amikor a szalagavató estéjén a kuplerájba tartott az osztály „színe-java”? És te borgőzősen egyszer csak úgy döntöttél, hogy „az első pasast, aki legközelebb feltűnik a piroslámpás ködben, letartóztatod?”

– Az épp a XX. század közepén esett meg. A szalagavató frissen feltűzött zöld pántlikájával a gomblyukunkban, néhányan az osztály hangadói közül elindultunk a még létező örömlányok háza felé a Szacs vay utca végébe. Az utca sárga fényű lámpái fulladoztak a sűrű decemberi ködben. Alig lehetett a túlsó oldalra látni. Felgyűrt gallérral, szembehúzott kalappal tébláboltunk a kupleráj piroslámpás bejárata előtt. Ki az közülünk, aki már át- esett a tűzkeresztségen?... Az iskolánk udvari vécéjében, ahova nagyszünetben cigarettázni jártunk, sok kalandos mese hangzott el a nőügyekről, de most az ugratások, meg a nagykabátunk zsebében magunkkal hozott bátorító borosüvegek egyelőre helyben tartottak bennünket. A pattanásos kamaszkori álmok mintha megtorpantak volna a mennyország kapuja előtt.

A virtus az ujjunk hegyén táncolt, de a nő az más. Az még mítosz az alig 17 évet betöltött fiatalember számára.

En, mint az osztály egyik „rossz szelleme”, kicsit kapatosan úgy döntöttem, hogy azt a férfit, aki legközelebb feltűnik a piroslámpás ködben, letartóztatom. Ahogy a filmekben láttam: felgyűrt gallér, mélyen szembehúzott kalap, a kabát öve karcsúra húzva, és mentem is a pasas felé. Egyenesen neki. Románul szóltam rá, hogy hitelesebb

legyek: „Sztáj! Vö rog legzsi-ci-ci-mácia”. Ami magyarul körülbelül így hangzott volna: „Állj! Kérem, az iga-ga-gazványt”. A sápadt fényben meg a szembe húzott kalpom szélétől nem láttam jól a figurát, aki csak annyit mondott ijedtségtől dadogó hangon, miközben a belső zsebéből az igazolványt kotorászta elő, hogy: „Kérem, én a Fáklya munkatársa vagyok és... és...” felém nyújtotta a fényképes dokumentumot. Hivatalos határozottsággal vettem át az igazolványt, és tempósan átfutottam az egészet. A fénykép alatt választékos nyomtatott betűkkel volt írva: HORVÁTH IMRE.

A többit már nem is olvastam, mert kis lazulást éreztem a térdemben, azt, hogy hogyan párolog el minden vagányságom váratlanul megizzadt hónaljам tájékán.

Imre bácsi szerepelt az érettségi tételek között!...

*

– *Milyen más emlékezetes élményeid voltak?*

– Visszaugrom az időben egy kicsit. Negyedik elemisták voltunk Mojsival, amikor március tizenvalahányadikán bejöttek a németek Váradra. Akkor láttam először csónakszerű autót. Zöld volt, csónak alakú, hátul propellerrel.

– *Kétéltű.*

– Ilyen járgányon érkezett négy stramm SS tiszt. Fia-talok voltak, csillogott minden rajtuk. Vége volt az órának, épp indultunk hazafelé Mojsival. A kocsí úgy tíz méterre lehetett az iskola bejáratától. Rácsodálkoztunk a csónak formájú autóra. Az egyik tiszt felállt, mosolyogva

intett az ujjával nekem, komm hier! – mondta –: gyere csak ide! Csokoládét adott, és mondott valamit, de nem értettem. De éppen jött Balogh tanító bácsi is, aki beszélt németül. Arra kér téged, mondta, hogy mutasd meg nekik a Sztaroveszky-hídat. Mojsi is velem jött az autó felé. A tiszt a pajeszes Mojsi láttán elkomorodott, idegesen, csuklóból intett neki, hogy vissza!! Gyűlöletet kifejező mozdulat volt az, én is megijedtem. De tudtam, hogy az intés neki szól. És Mojsi, szegény, félrehúzódott. Másnap vagy harmadnap szólt Balogh tanító bácsi: „Mojsi, te ne gyere többet iskolába!” Bocsánatkérő hangon mondta az öreg: „Mert nem kell neked most már jönni.” Az osztály nagyjából megérezte, miről van szó... A tanító bácsi nem szólt semmi többet, de valami rossz sejtelem a levegőben maradt... Persze mi tudtuk, hogy Mojsi zsidó fiú, de az együtt érző szánalom, ahogy mondta a tanító bácsi: „Mojsi, te ne gyere többet iskolába!”, mindennél beszédeesebb volt, azt nem lehetett félreérteni. **Íme, a kimondott szó hogyanja, amit akkor még nem fogtam fel, csak a hatása érintett meg.** Mindenki megérezte, hogy mi rejlik e mögött. Erősen sokkolt minket. Nem tudtam ugyan felfogni az értelmét, csak éreztem, hogy ennek valami gyászos háttere van.

*

Hadd mondjam el még, hogy vitték el tőlünk a zsidókat a gettóba:

Kanizsai bácsiék úgy kétháznyi távolságra laktak tőlünk. Engem, mint „úribb” gyereket ugyancsak kedveltek.

Sábeszkor velem gyújtatták meg a tüzet, egy pengő ellenében.

Kanizsai bácsi kövér tollas zsidó volt. Kinyúlt szürke pulóvere mindig pihés. Feleségének is hol a hajában, hol meg a ruháján voltak tollpihék. A gyerekeik is kövérek és pihések voltak.

Egy nap egy stráfszekér érkezett eléjük. Egy csendőr volt velük és két civil. Rakodni kellett, és be a gettóba. A lepedőket megtömték cókmoikkal, a négy sarkát összekötötték, és fel a stráfszekérre. A csendőr egyszer rájuk szólt: ne hozzanak annyt, nincs minek!...

Én kíváncsian bámultam a szokatlan költöztetést.

Az asszony sírdogált, mindenki szomorúnak látszott egy kicsit. Még a csendőr is. Sajnáltam Kanizsai bácsiékat.

Nem messze, a sarkon volt egy nyomókút. Ott szoktak mosni a proli asszonyok, akiknél nem volt bevezetve a víz. Főleg a Nicurut-ház (bérház a társadalom peremén élők számára) lakói. Középen hosszú udvar, baloldalt hat egyszobás lakás, jobboldalt is ugyanannyi, vécé, fürdőszoba sehol. Az udvar végében volt egy budi, mindenki odajárt. Az udvar közepén meg egy kanálisszerűség, kicsit lejtős, hogy oda folyjon minden szennylé. A ház lakói oda dobták ki az ételmaradékokat meg a folyékony szemetet. Télen a sárgarépa meg a kenyérhéj, minden oda volt fagyva.

Miközben Kanizsai bácsiék pakoltak, hallottam, hogy a proletár asszonyok hogy „parlamenterkedtek”: „Úgy kell nekik, bűdös zsidajai!... Vigyék csak őket, főzzenek szappant belőlük!... A mi bőrünkön híztak!...”

Később, amikor a Közgazdasági Egyetemen marxizmus órákon a magasabb rendű proletár erkölcsről szónokoltak nekünk, fejére állt bennem a materialista filozófia jó néhány tétele.

*

– *Mojsival mi lett? A barátod volt...*

– Mojsival?... Látnod, még azt se tudom pontosan, mi volt a másik neve. Talán Berger vagy Veiszberger... Ki a csodát érdekelte az? Ő Mojsi volt és kész.

Két szép nővére volt, akik mindig ki voltak festve. Másképp is öltözködtek, mint a többi lány. Az utcában azt beszéltek róluk, hogy kurvák. És, hogy az apjuk kóser zsidó.

Mojsit sose láttam többé, pedig szerettem a srácot. Okos fiú volt. Hozzám képest jó tanuló.

– *Hasonló gyerekkori élményem nekem is volt. Falunkban a boltos egy zsidó család volt. Két fiúk volt: Ottó meg Robi. Én a kisebbikkel, Robival barátkoztam. Amikor elvitték őket, Robi nekem hagyta a kalapját, egy kis zöld posztókalapot. Ezt neked hagyom emlékebe – mondta. Amit egy darabig viseltem is. De egy idő után a szomszédunkban lakó fiatal legény csúfolni kezdett a korombeli gye mrekek előtt: „Flóra kalap, zsidó kalap! Flóra kalap, zsidó kalap!...” – skandálta. Soha többet nem tettem a fejemre. Szégyelltem, hogy csúfol a többiek előtt. Hogy hova lett a kis kalap, máig se tudom. Robit se láttam többé...*

ÉLETMENTÉSEIM

– *Fiatalon életeket mentettél. Említetted, hogy elsőként egy kis cigánygyereket húztál ki a partra a Félixfürdő környéki hévizes örvénylő tóból. És a többi mentéseid?*

– Azok később történtek. Négy emberen segítettem, mindegyiküket a vízből mentettem ki. Számuk pedig azért sokasodott rendre, mert szabadidőm nagy részét a strandokon meg a Körös-parton töltöttem ahelyett, hogy legalább egy idegen nyelvet vagy zenét tanultam volna...

Akkor én az úszást már sportszerűen gyakoroltam.

Várad határában a Körösön kisebb gátak emelkedtek, nagyszerű fürdőhelyeket biztosítva a víz meg a nap szerelmeseinek. A gátak faláról nagy sebességgel zúdult alá a víz, hol félelmetes, hol kevésbé veszélyes örvényeket kavarva a fal mellett, hogy kiszabadulva saját fogságából, a folyó lassan folytassa útját a következő gátig.

Akik a gát közelébe merészkedtek, azoknak egészen jól kellett tudni úszni. Mi azon a helyen cicát játszottunk a víz alatt, ugyancsak otthon voltunk abban a víz alatti környezetben.

Érettségi után voltunk, 18. évünket koptattuk, boldogok voltunk, hogy túl vagyunk a nehezén.

*

Amiről alább beszélni szeretnék, az a Körösön az első gátnál történt.

Volt egy remek bokszoló barátom, országos bajnok, Vass Jenő (Jenci), akinek gyönyörű izomzata volt, de a

kezei, mint a női kezek, kicsinyek és finomak voltak. A sok bunyótól eltört a csont az egyik kézfejében, és A betű formában kitüremkedett.

– Fáj, mikor ütsz vele? – kérdeztem.

– Megszoktam – mondta.

Nagyokat dumáltunk, úgy múlattuk az időt.

Dél fele járt, 35-40 fokos hőség. Napon 52. Sokan voltunk. Mindenki megette már a tízóraiját, a vízben egy lélek se, a fák árnyékában kókadoztak az emberek.

Egyszer csak látom, hogy két fehér hosszúgatyás alak közeledik a folyóhoz, és indul a vízbe a túlsó partról. Kollektivisták lehettek, mert olyan fehér volt a bőrük könyöktől felfele, mint a tejföl. Augusztus közepén. Látszik az ilyesmi messziről. Hiii!... hujuuuj!... hiii!... hujuuuj!... Milyen jó a víz! Csapkodták, locsolták magukat, meg-megmerítkeztek, ahol köldökig ért a folyó. Aztán elkezdtek kutyaúszással úszni egymás mellett a folyó közepe felé, héj!... héj!... hujuuuj!... de jóóó!... Ám az egyik váratlanul elkezdett köhögni, bugyborékolni, alá-alámerült. Hé!..., hé!..., segíts már, kapott a barátja után. De az bizony otthagytta a szarban a társát, és elkezdett gyorsan visszafele úszni. A szerencsétlen ember vízzel teli szájából még kiböföntett egy „segítség!”-et, aztán alámerült.

Jencivel egymásra néztünk, és szinte egyszerre ugrottunk a vízbe. Úgy harminc métert kellett gyorsúszással megtennünk, s már ott is voltunk, ahol a parton állók legutóbb látták alámerülni a fuldoklót. Ott már mély volt a víz, legalább négy méter, de olyan tiszta, hogy átlátszott,

egészen le a kövekig. Mi ott szoktunk a víz alatt cicázni nyitott szemmel.

A parton már mindenki talpon volt. Onnan kiabáltak felénk, merre keressük a szerencsétlent. Nincs! Nincs! Sehol sincs! – kiabáltunk vissza.

Az egyik iskolatársunk a Helsinkii Olimpiára készülő szertornász volt, ezt sokan tudták róla a városban. Ezért se tehetette volna meg, hogy ne jöjjön ő is menteni. Jött is, de óvatosságból a Körös folyásával ellentétes irányban szondázta a vizet, ahol a józan ész szerint semmiképp se lehetett a fuldokló, hisz a folyó arra viszi a hullát, amerre a víz sodorja.

De mit ad Isten, a szerencsétlen paraszt elvesztette tájékozódó képességét a mélyben, és utolsó erejével a folyás ellenében úszott. Szivar – ez volt a beceneve óvatos tornásztársunknak – a parton álló kandi tömegnek látványosan mutatta, hogy ő szorgalmasan szurkálja a vizet, de ha egyszer nincs!... És akkor váratlanul rálépett a fuldokló hátára. Áááá! – ordított fel –, itt vaaan!..., itt vaaan!... És elúszva onnan, mutatta nekünk a helyet. Szinte egyszerre buktunk alá Jencivel, és tényleg ott volt. Ki volt feküdvé, széttárt karokkal lebegett arasznyira a mohos kövek fölött. Amilyen gyorsan csak lehetett, felhúztuk. Arccal az ég felé tartva vittük a túlsó part felé, mert az volt közelebb. Már lila volt az ajka.

Mit lehet evvel csinálni!?... Meghalt?... Fehér a teste is... – tanakodtak az emberek, közben egyre csak dögönyözték. Egy cigánylegény hóna alá szorította a két lábát, és elkezdett forogni vele. Az meg körbe-körbe okádta ki

magából a vizet. A szerencsétlen feje pattogott a krump-liköveken.

Akkorra már rengeteg ember gyűlt oda, átjöttek a túlsó partról is, és nézték, nézték, tehetetlenül. Orvost!, orvost! – kiabálták. De orvos nem volt. Meghalt, gondoltuk, és visszaúsztunk.

A mi partunkon egy tanárszerű úriember várt bennünket. Tudják, mennyi időt volt a pasas a víz alatt? – kérdezte, mutatva az ujjával az órájára. Mert ő mérte ám! – Négy perc, húsz másodpercet.

Egyszer csak kiabálnak a túlsó partról, hogy megmozdult. Él!..., él! – borzongva üvöltött mindenki. Addig döngönyözték, amíg magához tért.

Esteledett. Mi még ottmaradtunk egy darabig Jencivel, mert estefelé kellemesen langyos a víz. Egyszer csak látjuk, hogy hozzák a megmentettet át az innenső partra, lejjebb hozták, ahol csak térdig ért a víz. Két oldalról fogták, ő középen. Az eget nézte, akkora félelem, sőt, iszonyat volt benne, hogy nem bírt a vízre nézni. Oda-hozták hozzánk, hogy köszönje meg, hogy megmentettük az életét. Megnézett bennünket, hosszan nézett, de nem szólt egy szót se, aztán továbbment.

*

– *Ez volt a második mentésed. A harmadik mi volt?*

– A harmadik Temesváron történt, a Bégán. Mély csatorna ám a Béga, hajók is járnak rajta. Néhányan színészek arra szoktunk volt napozni, mikor időnk engedte, mert csendesebb volt a hely, és hosszan lehetett lecsorogni a vízen.

Hazaindulás előtt épp a dresszemet akartam cserélni a közeli bokorban, mikor megláttam egy idősebb urat lefele csorogni, amint méterenként a víz alá merül, de szájánál feljebb nem igen emelkedik ki, és a kezével mintha nyúlna valami után. Alig két méterre a parttól. Gyorsan beugrottam, és kinyomtam a partra. Annyira még eszméletén volt, hogy meg tudtam vele fogatni a bokor egyik ágát. Közös erővel kimásztunk a partra. Hamar elköszöntem tőle, mert próbára kellett sietnem. Ma sem tudom, ki lehetett.

*

A következő mentés a családom jelenlétében történt. Ildikóval és Zsombor fiammal sétáltunk a Körös-parton, az Olaszi református templomtól a Sztaroveszky (Dácia) hídig. Zsombi még alig ért a derekamig.

A sétány karfájára könyökölve hallgattuk a gáton át bukó víztömeg zúgását. Alattunk egy 18 éves-forma srác fürdött. Ügyet se nagyon vetettünk rá, míg egyszer csak fuldokolni nem kezdett. Köztudott, hogy közvetlenül a gátak alatt mindig örvénylik a víz, attól függően, hogy épp mekkora a folyó vízhozama. Akkor a Körös a közepesnél valamivel nagyobb volt. Ezért nem is volt tanácsos túl közel úszni a forgataghoz.

A fiú láthatóan pánikba esett. Próbált kimenekülni az örvényből, de ahelyett, hogy a sekély víz irányába úszott volna, ami négy-öt méterre lehetett tőle, mindig a híd irányába próbált vergődni. Vízrel teli szájából a rémület hangja üvöltött valami segítségfélét...

*Zsombival locsolni jártam minden
Húsvétkor. Boldog idők...*

Odakiabáltam neki valamit kisiklott hangon, már nem tudom, mi jött a számra hirtelen. Odagyűlte az emberek.

Van ott egy csöppnyi park a tömbház mellett, parányi virágoskert, ami cölöpökkel és azokba fűzött sodronnyal volt körülvéve. Odaugrottam, kitéptem a sodronyt cölöpöstől. Ezt dobjátok le, amikor leérek! – kiáltottam a bábépszködök felé. Mint az őrült, elkezdtem rohanni a templom felé, ahol le lehetett jutni a partra, hogy közelről tudjak segíteni neki. Ledobták a drótkötelet. Odadobtam a fiúnak, amikor az felbukott egy pillanatra. Próbáltam

megütni vele, hogy vegye észre, és kapjon utána. Sikert. Görcsösen belekapaszkodott. Lassan húzni kezdtem kifele. A parton a drótfonatos kötelet nehezen tudtam kicsavarni összeszorított tenyeréből...

Zsombi fiam, a négy- vagy ötéves kisfiú, hallva az én kisiklott felhangjaimat – lám, milyen ereje van a kimondott szónak! –, attól való félelmében, hogy én is meghalok, elkezdett üvölni: apuuuu!.... apuuuu!, és kétségbeesve nézett le a korlát lyukán. Ildikó is ott volt. Azóta is emlegetjük, amikor arra sétálunk.

*

– *Sok mindent láttál, tapasztaltál. Elmondanád, hogy nyilvánul meg a tömegpszichózis kritikus helyzetekben?*

– Amit mondandó leszek, az jóval régebb történt. Akkor még nem tudtam úszni rendesen, nem mertem volna bárkinek is segíteni, ha fuldoklik. Az ötödik gátnál történt az olajgyár mellett, Kolozsvár felé menet. Vasárnap délután, fél Várad kint volt. Nyár volt, nagy meleg. Mi ott cicáztunk, ahol talpon még le lehetett állni. Volt a folyó közepén egy elsodort nagy kő, odatelepedtünk vizesen, azon szárítkoztunk, hülyéskedtünk.

Nem messze tőlünk egy férfi víz ellen úszott el, majd köhögni kezdett. Öklendezni kezdte a lenyelt vizet, és alámerült, de rögtön fel is bukott. Megmaradt erejével még ordított egy „segítség!” – et, és újból alámerült. Az emberek ezrével figyelték a partról, hogy mi lesz. A szerencsétlen hosszan fuldokolt, talán két percet is. A tömeg meg csak nézte, nézte, mígnem végképp elmerült. Ott

fulladt meg több ezer ember szeme láttára. Senki se kockáztatott. Mint ahogy tettük volt mi Jencivel, a bokszolóval, amikor beugrottunk a fehérgegyás parasztért.

Kinn a parton, büntudattal vagy anélkül, csak cirkuszra kíváncsi nézők voltak, és azok is maradtak. Pedig láncot alkotva, egymás kezét fogva, meg lehetett volna menteni azt az embert.

*

És, íme egy ellenkező példa: valóságos hőstett a szemem előtt. Váradon történt. A strandon vagyunk, focizunk. Egyszer csak látjuk, hogy nagy tömeg nyüzsög a medence mellett. Valakit kihúztak a vízből. Nem tudni, mióta volt a víz alatt. A tömeg kíváncsian körülveszi, bambán bámulja.

Váratlanul megjelenik valaki.

– Menjenek félre! – szólt erélyesen a tömegre. – Hozzanak vizet! Fürdősapkába, ha nincs más!

Futottak is a tus alá, és hozták a vizet. Az ismeretlen fiatalember a szerencsétlen arcára öntötte a sapkányi vizet, kinyitotta a száját, s ahogy szájon „csókolta”, nagyot fújt bele. Az alkoholos hányadék az áldozat nyakán ömlött lefele. A bámészkodók jó része gyorsan elkotródott. Újabb sapka víz. Újabb „csók” a maga hozadékával. A fuldokló megmozdult. Az elsősegélyt nyújtó fiatalember két könnyű pofont adott neki, és elindult a tusoló fele. Hátulról úgy láttam a járásán, hogy győztesen. Megérdeklődtem, ki az az ember. – Dull doktor, az ortopéd – mondták néhányan. Milyen esküjük is van az orvosoknak? Ugye, tudjuk mind a ketten... Hippokratészi...

ALMA MATER – ÉDESANYÁM

MEG AKAR MENTENI A BUKÁSTÓL

– Gyenge tanuló voltam.

– *Nem érdekeltek a dolgok?*

– Nem is neveltek rá. Szükséges rossznak tekintetem az egész iskolába járást. Soha semmit nem értettem meg igazán. De ez nem nyomasztott engem egyáltalán. Apám kántortanító volt ugyanabban az iskolában, gondolom, a tanító néni erre való tekintettel elnézte a hibáimat.

Már említettem, apám nem volt tanítónak való. Ő tudós típus volt. Amikor bementem a Sánc utcai iskolába hozzá, már egyetemista voltam. Kíváncsi voltam, hogy tanít. Óra közben érkeztem. És mit látok? Nagy kupac gyerek a katedrán. Fele cigánylurkó. Ő alig látszott ki. Rajzolt valamit. A nyakán is áthajolt egy, az íróasztalon is ült vagy kettő, talán az ölében is. Simogatták, egyszerre beszéltek mindahányan. Imádták. És ő hagyta. Nyuszi lélek volt...

– *Mit gondolsz, szerencsés dolog-e, hogy manapság tűz-víz egy irányba taszigálják már zsenge koruktól a gyermekeket? Az az érzésem, hogy közeledik az az idő, az az állapot, amitől Albert Einstein annyira féltette az emberiséget. A nagy tudós ezt mondta: „Attól félek, hogy egyszer a technológia fontosabb lesz, mint az emberi kapcsolatok. Lesz a világon egy generációnyi idióta.”*

– A nagy tudós jóslata megvalósulni látszik...

*

Az én gyerekkoromban semmilyen útmutatás nem volt. S nem kevésbé sújtott a nincstelenség, a nyomorúságos körülmények, a fantáziátlanság a gyermek jövőjét illetően.

Török Sanyi a Nicurut-házból igazi nincstelen családból származott. Vele mentünk iskolába egy reggel, amikor mínusz húsz-huszonöt fok volt. Ropogott, visított a hó a talpunk alatt. Nem volt nagykabátja, kesztyűje se. A hóna alá vette a madzaggal összekötött könyveket meg füzeteket, a két kezét bedugta a kiskabátja ujjába, és nevetve sírt a hidegtől. Erre jól emlékszem.

*

Négy gimnáziumot valahogy elvégeztem. Utána kisérettségizni kellett. Onnan mehettél a gépipariba, a felső kereskedelmibe, a Premontreibe, vagy maradhattál tovább a Szent László gimnáziumban. Nekem se a matematika, se a latin nem ment. Na, akkor volt a liszt-tel a figura. Amit leírtam a Pece-partról jöttem című könyvemben.

– *Hogy volt, meséld el nekünk is, légy szíves?*

– Apám orosz fogságban volt. Édesanyámnak egyedül kellett tartania a frontot a családi csatatéren. Az iskolai év vége felé aggódni kezdett a jövőmet illetően, mikor megtudta, hogy latinból és számtanból bukásra állok.

Mit fogsz csinálni az életben, ha még a negyedik gimnáziumod sincs meg? Azt szerettem volna, hogy többre vigyed, mint mi vittük apáddal. Az a kis föld, amit

nagyapádtól örököltünk, eltartana, míg apád hazajön a fogságból, de a „fődet akarod túrni” egész életedben?

Elég keservesen éltünk abból a kevésből, amit a föld hozott, de lisztünk az volt, két zsákkal is.

A háborúnak csak egy éve lett vége, a pénz értéke meredek ívben zuhant egyik hónapról a másikra. Egy tanári fizetésből öt liter olajt lehetett venni a feketepiacon. A horpadt hasú értelmiségiek bizony gyakran éheztek családostól.

Hogy, hogy nem, anyámnak az az ötlete támadt, hogy szerez két öt kilogrammos barna papírzacskót, azokat megtölti liszttel, és útnak indít, hogy megmentsem az éhhaláltól Derzsi tanár urat, aki a latint tanította, és Deák tanár urat, aki a számtannal boldogított bennünket.

Jobb és bal karommal átöleltem a két barna zacskót, és leszálltam a villamosról a közkörház előtt, mert ott lakott majdnem szemben Derzsi tanár úr, a kapubejárattól balra, a folyosó végén.

Homlokommal megnyomtam a csengőt, és éreztem, hogy a szívem a torkomban kezd dobogni. Csoszogás, majd megjelenik az ajtóban Derzsi tanár úr. Egy darabig néztük egymást, mert a látvány, amit nyújtottam, szokatlan lehetett számára. Köszönni elfelejtettem a nagy szívdobogásban, csak annyit mondtam kis idő után félig felé nyújtva a jobb karomban tartott barna zacskót, hogy „ezt édesanyám küldte”...

– Mi van benne?

– Liszt.

Derzsi tanár úron látszott, hogy nem teljesen érti a dolgot, de a liszt szó önmagában is varázserővel bírt abban az időben, és érte nyúlt a barna zacskónak. Szépen lehelyezte az ajtón belül, majd nyúlt a másikért, de én azt elhúztam tőle vérvörösre vált arccal, és azt dadogtam levegőtlenül, hogy „ezt ne tessék!..., ez a számtan tanár úré...”

Derzsi tanár úr kinyújtott két keze a levegőben maradt, és ő is elvörösödött. Ismét néztük egymást egy hónapnak tűnő pillanatig, aztán köszönést motyogva elindultam visszafelé a folyosón. A hátam mögött gyorsan csukódott az ajtó, majd hirtelen újra kivágódott, és a tanár úr feldühödött hangja a hátamba lőtt.

– Hogy hívnak, te hülye?

Csak félig mertem visszafordulni, úgy mondtam:

– Varga Vilmos, negyedik bé.

*

Amikor a Közgazdasági Egyetemen profok adtak elő számomra szinte követhetetlen gyorsasággal, izomlázam lett a csuklóm tájékán a gyors jegyzeteléstől. Kolozsvár. Egyetemi város. Mennyire más világ! Nálunk csak a vagányságot értékelték a strandon meg a futballpályán. Az Egyetemi Könyvtárban alkotó csend honolt. Mindenki lábujjhegyen hozta-vitte a könyveket, csak az oldalak lapozása neszezett. Ó, hol volt ettől Várad akkoriban? Legalábbis, hol voltam én?...

*

Hadd mondjak el egy kedves iskolai esetet Bajor Bandiról, aki négy évvel járt fölöttem. Bandikó egy alkalommal, nagyszünetben, a gimnázium udvarának a közepén, felmászott egy kétágú létrára. A létra tetején, lovagló ülésben „halandzsa akadémiát” tartott. Hangosan beszélt érthetetlenül, körül százával a diákság. Ki az? Mit akar? Mit mond? – kérdeztük egymástól. Halandzsázott. Értethető szavakat is kevert a szövegelésbe. Viccesen hülyére vett bennünket. Szuper fej volt.

– *Bajor Andor költő, író, humorista – Erdély Karinthyja. Ehhez nem fér kétség.*

– Az új, a következő generációk Karinthyja.

– *Minden szövegében ott a gondolati mélység. Halála után fájdalmasan megfeledkeztek róla. Mint ahogy Sütő Andrásról is hallgat a szakma...*

– Azt hiszem, nincs benne a tankönyvekben sem.

– *Dehogyan!*

– Briliáns – a homokban.

MITFÁRER

– *Érettségi után mindjárt következett az egyetem?*

– Nem. Amikor ötvenben leérettségiztem még nagy volt bennem a csavargási vágy. Elmentem mitfájernek. Mert Dézsi Öcsi, a haverom – maga is mitfájer – azt mondta nekem, hogy az milyen jó. Rakodni kell? Mi az nekem!... Erős voltam. Mondom a haveroknak, elmentem mitfájernek. Mi az, hogy „mitfájer”? – kérdezték. Senki sem tudta. Még a sofőrök se. Csak azt, hogy mit kell neki csinálni.

Mitfájer? Kocsikísérő. Mitfárer. Minden reggel ellenőrizned kell az olajat, a benzint vagy a motorinát, a vizet, meg a gumikat; leseperni a rakteret, és kitakarítani a kabint.

Rengeteg áruféleséget szállítottunk: lisztet, pálinkát, bűtort, disznót, bárányt, dinnyét, paradicsomot...

De nem volt ám mindig olyan vidám a mitfájerkedés! Attól függött a helyzeted, hogy milyen sofőrhöz kerültél, ki hogy követelte meg tőled a melót, haveri alapon vagy másképp.

Történt egyszer, hogy Bíró bácsi kocsikísérője megbetegedett. Ez az ember egy kiállhatatlan vörös hajú alak volt. Az arca, a feje, a keze, mindene csupa szeplő. Szekáns természete miatt senki se szerette. Már nem emlékszem, hova kellett menni, azt hiszem Vércsorogra vittünk pálinkát az ottani szövetkezetbe. Késő ősz volt, november közepe. Havas eső esett.

– No, ki megy Bíró bácsival? – kérdezte a garázsfőnök. Mindenki hallgatott, sunyított, mint a nebulók, amikor az osztálynaplót kinyitják felelés előtt.

– Senki?... Vilikém, maga érettségizett fiú, jól tud beszélni, maga biztosan ki fog jönni vele.

– Igen, de...

– Menjen csak maga!

Menni kellett. Ezért kaptam a fizetést.

Hát megyünk Bíró bácsival. Azt kérdi egyszer fél szájjal tőlem, volt már maga úton? Mondom, hogyne, izével szoktam járni... Csak most azzal a kocsival nem tudom mi van.

Megyünk a nyútt makadám úton, amin, persze, tehenek is jártak, nagy palacsintákat hagyva maguk után.

A dombon felfele menet Bíró bácsi egyszer csak megáll, behúzza a keziféket. Szükszavú ember volt, nemigen beszélt, inkább csak vakkantott egyet-egyed. Türelmetlenül rám mordul:

– Mi van?

– Hogy, hogy mi van? – kérdezek vissza.

– Hát nem látja, hogy defekt van?

Benn ültünk a kocsiban, kinn köd, szemerkélt a havas eső.

– Nem látja, hogy az autó meg van billenve? Nem látja, hogy hátul az a kerék ki van pukkanva? Hát ennyit se tud!?...

– De igen – válaszolom halkan.

– Csinálja meg!

Kibontotta a tízórait az ölibe tette, és elkezdett enni. Én meg kiszálltam a havas esőben egy olajos salopétában (kezeslábas szerelőruha). Valami rongyot tettem magam alá. Először kilazítottam a kerécsavarokat, megemeltem a kocsit, levettem a kereket, közben a kezem fagyott rá.

Nem volt nagy hideg, de a hátam alatt kis patakokban sietett lefelé a hólé. Hanyatt kellett feküdnöm, hogy a kulccsal hozzáférjek a berozsdásodott pótkeréktartó csavarokhoz. Csorgott rám a sár, a tehénszarlé, minden, amit felcsapott a kerék. Elég gyorsan megcsináltam, még egy fél óra se telt bele. Mászok vissza a helyemre, és mondom neki:

– Bíró bácsi, készen van.

– Mit akar itt?

– Készen van, mehetünk tovább.

– Ez egy úri kocsi, ide nem lehet így beülni! Mit képzelsz maga? Üljön fel hátra!

Kiültem a raktérre. Parancs volt. Meg hát olyan volt a modora. Az volt a szerencsém, hogy pálinkát vittünk. Az üvegeknek se dugójuk, se kupakjuk nem volt, csak egy kis alumínium lapocska volt a szájukra préselve, aminek volt egy kis füle. Megfogtam a kis fület, lehúztam a lapocskát, ittam belőle és visszatettem. Valami vodkaszerű kotyvalék volt. Jó néhány üveget meghúztam, nehogy tüdőgyuladást kapjak. Megérkezünk, lepakolunk. Aztán némán haza.

Másnap ismét menni kellett Bíró bácsival. Megint eszik egy helyen.

– Jó étvágyat, Bíró bácsi! – Nyugodtan lenyeli a falatot, aztán válaszol.

– Semmi köze hozzá!

A kurva életbe!, mondom magamban, vegyem a kurbli-t? (Akkor még kurbli-t használtak az autók indításához.) Mit csináljak? Megverjem? Idős ember...

Eltelt vagy huszonnyolc év. Már a váradi színház tagja voltam. Sétálok a Körös-parton. Ő jön velem szembe. Bíró bácsi már megöszült, nem olyan vörös, mint annak idején. Megismer:

– Vilikém! – nagy garral, lelkesedéssel jön felém. Két kézzel fogja meg a kezemet. – Hallom, hogy maga színész lett. Gratulálok. Szoktam is mutatni a szomszédoknak a fényképét az újságban. Látják?, ez a színész nálam volt mitfájer...

Drága Bíró bácsi! Ma már csak fiatalságomat idéző szép emlék. Azóta szoktam mondani viccesen az asztalnál, amikor jó étvágyat kívánnak nekem: „Semmi köze hozzá!” Meglepődnek, s akkor elmesélem nekik a sztorit Bíró bácsival... Nevetünk... Emlékezünk...

*

Még javában „mitfájerkedtem”. A mi több mint héttonnás Skoda-dízelünk elromlott, a javítóműhelyben kellett segíteni. Ezt mosd le benzinnel, ezt reszeld eddig! Négyen voltunk inasok, a szerelők mellett. Napokon keresztül eltűnik a tízóraink. A kurva életbe! Te eszed meg!?!... Ééén? Az enyém is eltűnt. Felváltva figyelni kezdtük a tolvajt. Egyszer csak rájövünk, hogy a macska a tettes. Elkaptuk. Javasoltam, hogy rúgjuk jól seggbe a telhetetlen macseket, és zárjuk el az ennivalót. De az inasok vérbosszút akartak. A vasreszelékes, olajos, esztergapad-végi satuba fogták a tolvaj macska farkát, és srófold! kiáltással mindig csavartak egyet a satun addig, amíg a szerencsétlen állat kieresztett

karmokkal, kínos nyávogással, leszakadt farokkal ki nem rohant a műhely ajtaján.

Az esetről már meg is feledkeztünk, mikor az egyik ebadta inas felfedezte a csonkított farkú macskát, amint a szemben lévő többemeletes ház tűzfalának legfelső tégláján napozott. Kihívott bennünket a műhelyből, és elkiáltotta magát: srófold!, srófold! A macska leesett. A macska, aki mindég a talpára esik, most a hátára zuhant. Megdőglött. Rossz vicc volt. Inas-vicc.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

SZŐRÖS „KUTYAHARAPÁS”

Ugyanott, azon a garázsudvaron volt egy tagbaszakadt szerelő. Kemény váradi mokány pasas. Baromi erős. Jó sofőr. Jó szerelő.

A bejáratnál kis négyszöget zárt a portásfülke. Ott lehetett ki-be járni. Délután volt. Én is mentem haza már. Volt a garáznak egy mindenki farkaskutyája. A hadsereg „gyereke”: mindenki adott neki egy-egy falatot. Nem láttam miért, de a kutya most belekapott a lábába ennek a mi szerelőnknek, amikor mentünk kifelé a kapun. Mokány barátunknak pillanat alatt céklavörös lett az arca. Vérnyomás olyan gyorsan nem emelkedett még az orvosi szakirodalom szerint. Hátralépett, és tagoltan rágva a szót, előre görbült: A kurva anyádat!... Te dög! Széttárt karokkal a négyszögbe szorította mindnyájunk kutyáját. A kutya megérezte a veszélyt, és szűkölni kezdett. A szerelő ráugrott, és egyik kezével a harapásra tátott szájú állat alsó állkapcsát kapta el – amitől az harapni nem tudott –, a másik kezével a hátsó lábát ragadta meg, felemelte, és ordítva harapott annak combja tövébe, közel a kutya seggéhez. A farkas kétségbeesetten jajveszékelt, a farkas vér kicsordult, a sarokba vágta a kutyát, és köpködni kezdte a szőröket, mi pedig a döbbszent csend után röhögni kezdtünk. Igazi, újságíró tollára való téma, mikor az ember harapja meg a kutyát.

CIRKUSZ

Egy nap a munkám éppen Nagybányára szólított. Az István szállótól nem messze tanyázott egy vándorcirkusz, tele akrobatákkal. Ezek lazításképpen csónakhintáztak a sátor mögött. A csónakhintával 360 fokos köröket lehetett repülni saját erőből. A csónak padlóján bilincs volt, amibe a lábat bele lehetett dugni, hogy amikor fejjel lefele csüng az ember, ne essen ki belőle.

Az akrobaták irigylésre méltó könnyedséggel repültek körbe-körbe. A kunszt az volt, ha az átfordulás holtpontján fejjel lefele csüngve meg tudtak állni hosszabb ideig. Ilyenkor csak a bilincsel láb tartotta őket, és jólesően szállt fejükbe a vér. Ég és föld között, széttárt karokkal, akár Tennessee Williams lábatlan madara a végtelen kékségen...

Nagyon megirigyeltem őket. Befizettem. A hintáslegény bekötötte a lábamat. Egyre magasabbra repültem. Minden visszazuhanáskor reszkető félelem okozta remegést éreztem a bordáim tájékán, mintha a lélek szállt volna ki belőlem, ami azt diktálta, ne tovább. A lábam is reszketett az erőlködéstől. Leültem a csónak végében, és intettem a hintáslegénynek, hogy fékezzen, mert ki akarok szállni. A hintáslegény egyenesen a szemem közepébe nézett, fél szájjal rám vigyorgott, és kiszabadította a lábamat a bilincsből, mintha azt mondta volna: „Apukám, ezt még gyakorolni kell...”

Hányinger környékezett. Alig tudtam lemászni az emelvényről...

Még azon a nyáron másik cirkusz érkezett Váradra csónakhintás részleggel. El akartam lopni a mesterséget.

Befizettem. Nem ebédelttem, hogy ne legyen mit kiadni. Nem volt sok bámuló. Sikerült majdnem 180 fokig felmenni, és a térdem se csuklott össze visszazuhanáskor, mert amikor a centrifugális erő legjobban hatott, már kifeszítettem a lábaimat, a homorítás is kellő időben sikerült. Kezdtém érezni a repülés másodperceinek tört része alatt, mikor mit kell csinálnom, hogy könnyed legyek, mint azok az akrobaták voltak, ott Nagybányán.

Naponta kijártam. Felmentem öt percre, aztán pihentem. Újra meg újra. Végre sikerült átfordulnom előre! Örömujjongtam: meeg vaaan!!! És elkezdtem békaügetéssel körbeugrálni a legyőzött, rohadt csónakhinta állványát.

Ezután a „hivatásos” hintáslegény szívesen vette, ha segítek neki a munkájában. Segítettem is, méghozzá boldogan. Pedig akkor még nem is hallottam Molnár Ferenc Liliomáról.

Másnap sikerült a hátrafelé átfordulás is. Nemsokára én is csüngtem boldogan fejjel lefele, hosszan, érezve a vér jóleső áramlását az agyamban. Eleresztettem két oldalt a kapaszkodó vasrudat, széttártam a karomat, mint azok a boldog lábatlan madarak az ég kékjében...

A piacon az emberek megálltak kicsit bámulni a gondtalan fordulatokat, aztán továbbmentek. Ha többen összegyűltek, produkáltam magam, szórakoztatásukra.

Nagyvásárkor egy parasztember fogadott egy zsák tenge-
ribe, hogy nem tudok forogni százat előre megállás nélkül,
és pont a századiknál megállni fejjel lefele, aztán megállás
nélkül százszor visszafele. Tudtam! A zsák szemes tengeri-
vel nem volt mit csinálni, elittuk az árát a hintás legénnyel.

„GESTIONAR” LETTEM

Következő év tavaszán áthívtak „gestionárnak” (az a megbízható személy, akire pénzt lehet rábízni) a Prodalimint nevű vállalatához, az állatfelvásárló részlegre. (Mi irtottuk ki annak idején (1951) Erdély állatállományát a Szovjetunió javára.) A feladatom az volt, hogy a vásárokon felvásárolt disznókat kifizessem a kézzel írott céduláknak az alapján, amiket a kollektorok (minden hájjal megkent lócsiszárokból, hentesekből verbuválódott, szükségből a szocializmusba beilleszkedni akaró urak) írtak a parasztokkal történt alku során. Ránézésből kilóra megmondták – egy-két kiló eltéréssel – az állat súlyát, és azt ráírták egy általunk lepecsételt cédulára, aminek alapján bátran lehetett fizetni. Mi sohase fizettünk rá! Esetleg az eladó... Utána vagonírozás. Indultunk a következő vásárra. Pénzben nem szűkölködtünk. Gáláns vacsorák, jó szállodák, nők. A lócsiszár urak élvezték, hogy bevezethettek az élet sűrűjébe...

Megtanítottak, hogyan kell a kilónkénti egységár és az állat összsúlya közötti aránnyal úgy lavírozni a nyugtán, hogy abból nekünk meglegyen a „mindennapi kenyerünk”.

Egy alkalommal a vásár vége felé hozzám rohan az egyik felvásárló, hogy itt vannak az ellenőrök. Gyorsan, „igazítsak” a papírokon, mert nagy baj lesz, ha elkapnak.

A piaci bódé hátsó ajtaján a teherautónkhoz rohanok, beülök a sofőrünk mellé, és utasítom, hogy amilyen hamar csak tud, induljon körbe a vásártéren, csak éppen olyan

sebességgel, hogy az utánunk futó ellenőrök ne érjenek utol, addig én az ölemben átigazítom a pecsétes és hiányosan kiállított nyugtákat. A visszapillantó tükörből figyeltük, hogy rohannak utánunk kiabálva, körbe-körbe futva a téren, kivörösödve a nyári hőségben. Mikor kész voltam, leálltunk, és nagy szakértelemmel kezdtük „javítani” a fel-emelt motorháztető alatt a karburátort. Leizzadva, lihegve beérnek bennünket, és üvöltve kérdik, mért nem álltunk meg? Mi a falvédőkre hímzett figurák ártatlanságával hallgattuk őket, és mindent a piszokkal teli üzemanyagra kentünk. Elkeseredve vették tudomásul, hogy a papírjaink rendben vannak, így hát a mai „keresettől” elestek. Mellékesen szólva, ők sem voltak jobbak a Deákné vásznánál!

*

Történt egyszer, hogy Szatmáron, abban az osztrák-magyar időkben épült szép szállodában, ami a főtéren van, a Prodaliment elnevezésű állami vállalat egymillió lejével az aktatáskámban és egy csinos hölgygel az ágyamban, majdnem reggelig mulattuk az időt. Nem tudom mikor, de belealudtam. Márpedig másnap Margittán volt a nagyvásár. Éles tavaszi napsugár ébresztett. A hölgy sehol. Hirtelen leizzadtam, a párnám alá kaptam. A táská ott volt. Az ilyen alkalmi hölgyek ugyebár... Úgy látszik, nem tudta, mi van a táskában...

A vonatom rég elment. A kollektorok már biztosan felvásároltak egy vagonra valót... Az emberek ott állnak hosszú sorban a piaci bódé előtt a pénzükért... Mindenki reám vár... Steiner elvtárs már biztosan tudja...

Gyűlölöm, ha nem moshatom meg legalább az arcomat indulás előtt, a fejemben még az éjszaka dorbézolása lüktet, de rohanok az állomás felé. Nincs vonat, csak délután. Fellépek egy Várad felé induló gyorssteher fékező bódéjába, majdnem dél van, mikor leugrom Székelyhíd előtt egy sínjavítás miatti lassításnál. Szerencsére ebben jó vagyok. Csak éppen hasra estem könnyedén a gyepen, és máris neki toronyiránt. A vasúti töltéstől néhány méterre kezd láposodni a talaj. Zsombékok közt vergődök, tiszta erőből előre. Már bokán felül ér a pocsolya. Mélyet lépek, majdnem térdig, a lábam feljön, a cipőm lent marad. Könyékig nyúlok fejvesztetten a nyálkás lucsokba, de felhúszom a cipőm. Fő, hogy a táska a pénzzel megvan! Legelőig nyúló kert sövényén ugrok át, és futok keresztül a baromfi udvarán az idegen háznak, a tyúkok repülnek, a kutya meglepetten ugat, de szerencsére nem támad. Kinyitom az utcaajtót, a margittai országúton vagyok. Felveszem a pocsolyától cuppogó cipőmet, mert a makadám út kocsi ráf örölte éles homokja felsértené a talpamat Margittáig. Seholy autó. Nem baj, futok, azzal is közelebb leszek, majd csak utolér valami jármű. De semmi az egyre forró-sodó napon. Végre jön egy autó, intek, nem áll meg, aztán még kettő, azok sem. Olyan rosszul nézek ki? Már tíz kilométert futottam, lassítok. Most kezdtem érezni, mennyire feltörte a cipő a lábamat. Égést éreztem az egész lábamban. Mégiscsak le kell vennem a cipőt. Az ingem csupa víz, még van erőm, futok tovább. Úgy látszik, a sok mezítlábás futballozás sem vastagította meg annyira a bőrt a talpamon. Már csak öt kilométer maradt a húszból,

ha négykézláb, akkor is lefutom. Hátral motorzúgás. Ha keresztbe fekszem az úton, de akkor is megállítom! Megállok, az országút közepén, két karom széttárom, és határozott mozdulatlansággal várok. Teherautó rakterület nélkül, csak az alváz és a differenciál hátranyúló tengelye. Próbaúton van, úgy látszik. Egyelőre nem lassít. Már csak negyven méter a távolság. Dudál, nem mozdulok! Kiordít az ablakon, és lassít. Két méterre megáll. Leugrik. Látom rajta, hogy felméri az erőviszonyokat... Látja rajtam, hogy nem vagyok megijedve egyáltalán ebben a lelki állapotban, és különben is... Nem mer hozzám nyúlni. Csak kötelességből szitkozódik már, de nem rám vonatkoztatva.

– Vigyen be Margittára! Megfizetem. – Mutatom neki vérhólyagos talpamat, fele kipukkanva véresen, teli az országút porával. Ez hatott. Letett a piac sarkánál, pénzt nem fogadott el. Még volt vagy nyolcvan méter a piac bódéjáig, azt lefutottam olyanféle mozgással, mint az égő parázson táncoló ősmagyarok annak idején.

A margittai állatvásár már kiürülőben volt, csak az a hosszú sor volt még a pénzükre váró emberekkel, akik már órák óta káromkodva vártak rám. Csak a Steiner elvtárs szétterpesztett bürgeri csizmás lábát láttam kimerültségtől lecsüngő arccal, ahogy csípőre tett kézzel, mint egy kápó a deportáltak udvarán, kimeresztett szemgolyókkal várja, hogy közeledjek. Mögötte, lépéssel hátrébb a két lócsiszár. Nem láttam jól a színes karikáktól, amelyek a szemem előtt ugráltak. Nem tudom, hogy festhettem mezítláb, vastagon poros izzadt arccal, kivörösödve,

kezemben a pénzes táska, ing, spencer és egy pár iszapba mártott cipővel. Megálltam előttük, akár egy lüktető Vazul. Bármit is szólnom fölösleges lett volna. Egyszerűen néztük egymást. Lócsiszár létükre ilyet ők se igen láttak!

Steiner elvtársból kirobbant a nevetés, aztán a másik kettőből is. Kabarétréfává szelídült egyszerre a dolog. Elvégre az ő tanítványuk voltam.

– Na, Vilikém, menjen, fizesse ki az embereket, aztán majd holnap beszélünk.

Ideális vezetőnek tartottam magamban Steiner elvtársat. Eljátszotta a szocializmus előhaladásáért küzdő igazgatót, belül a jó értelemben vett polgár volt. Kölcsönös rokonszenvet tápláltunk egymás iránt. Még sokáig eszményképemnek tartottam.

Édesapám otthon kimosta a sebeket a talpamon és fél éjszaka kenegette valamivel. Reggel a nyári melegben apám kalucsnijának külső szélén tipegve értem be a hivatalba, a talpamon centi magas vízhányag domborodott, alatta sárga folyadék feszült a lában ujjától a sarkamig. Az egész vállalat engem tárgyalt. Lehúztatták velem a kalucsnit, hogy szörnyülködhessenek. Steiner elvtárs kikiáltott a nap hőségnek, és orvost akart hívatni, de a cégnél nem volt csak állatorvos. Az is megtette: javasolt egy hét szabadságot.

*

Mai szemmel, ha visszanézek, úgy éltem, mint François Villon. Talán ezért is sikerült később háromszáznál többször – mi tagadás, nagy sikerrel – eljátszanom Európa-szerte ezt a nagy francia vágáns költőt.

*Szívemet a közönség hölgy tagjainak ajánlom, s amikor
valamelyik át akarja venni, hirtelen megfordítom a
„szívemet” és felgyúlnak a lámpák. A hölgy kinyújtott
karja a levegőben marad...*

Delly Ferenc tanár úrnak igaza volt a színiakadémián, amikor az érzésemlekezet színészt meghatározó fontosságáról beszélt. Hála Istennek, van miből merítenem a mai napig a karakterek megformálásához.

– Ha már szóba jött a neve, hadd említsem meg, hogy sok évvel később a tanítvány Varga Vilmos így emlékezett Delly tanár úr egy-egy kifejező, sajátos mozdulatára.

– Delly tanár úr óra kezdetén, egy kis asztal mellé ült, elővette színezüst cigarettatárcáját, ahhoz való öngyújtóját és maga elé tette. Keresztbe tette fényes-cipőjű lábát, kivett egy cigarettát, becsukta a tárcát, amely ezüstös puhasággal kattant a várakozás-teli csendben. A cigarettát finom faragású ezüstgyűrűs csontszipkába helyezte, és rágyújtott. Fehérmandzsettás balkezét a mellette lévő szék karjára helyezte olyan lezserséggel, amit csak nagyoperettekben lehet látni a grófot játszó színészekről. A formás ujjak, a gravitáció törvényének megfelelően, teljes lazasággal mutattak a Föld közepe felé. Íme, hol lehet nyakon csípni az eleganciát.

Ezt a mozdulatát Feri bátyámnak már akkor elloptam, és azóta is használom, ha olyan a színpadi szituáció.

KERESEM A HELYEM AZ ÉLETBEN – A KÖZGAZDASÁGIN

– *Mikor döntötted el, hogy tovább tanulsz, egyetemre mész?*

– Az úgy történt, hogy Fodor Öcsi osztálytársam kieszelte, hogy menjünk egyetemre, mert ha nem, elvisznek katonának. A strandon voltunk, már esteledett és a medencében a srácokkal kapura löttünk. Egyszer csak hallom Öcsit:

– Vili, gyere ki!

– Miért?

– Mert megyünk az egyetemre.

Víztől piros angóranyúl szemekkel bámultam Öcsire.

Másnap a Rimanóczy-fürdő előtt találkoztunk. Hoztunk papírt, ceruzát, és elkezdtünk számolni. Két nap alatt „felkészültünk” a felvételire. Anyám örült az elhatározásomnak, mert azt akarta, hogy valamilyen egyetemet végezzek. Apám fabőröndöt készített, lakattal. Felmentünk Kolozsvárra. Az állomáson megkérdeztük a járókelőket, merre van a Bolyai Egyetem?

Jelentkeztünk a titkárságon. Nagyon gyenge eredménnyel ugyan, de felvettek bennünket a Közgazdaságra. Az űrlap kitöltésénél nem írtam be, hogy otthon kuláklistán vagyunk, kaptam bentlakást és menzajegyet. Közben az osztályharcot egyre csak élesítették, és gyakran hangoztatták, hogy az osztályellenség befurakodott közénk. Megijedtem, és jelentettem, hogy kifelejtettem valamit a személyi adatok beírásakor. Hátha megbocsájtják.

Megbocsájtás? Kommunistáknál? Ugyan már! Elvették az ösztöndíjat: lakás és menza nélkül maradtam az utcán.

Édesanyám azzal engedett el: fiam, én tudok adni neked egy kiló szalonnát és egy tepszi tésztát havonta. Ha ezzel el tudod végezni az egyetemet...

Mit csináljak? Téli kabátom nem volt, se lakásom, se menzajegyem. Szamosfalván, a repülőtér fele, a vámon túl volt egy internátus. Az egyik kollega mondta, hogy náluk van egy üres ágy. Ott aludtam karácsonytól húsvétig minden hivatalos papír nélkül, míg le nem lepleztek.

Lehetetlen helyzetemben Fodor Öcsi barátom segített ki, aki azt mondta: gyere, aludj nálam lábtól. Ő munkásszármazású volt, benn lakott a Józsa Bélában. A Józsa Béla mögött, a Házsongárdi temetővel szemben, az épület végénél volt egy nagykapu, ami éjszaka is nyitva volt. Az udvaron lévő fáskamra tetejére felmászva elértem a bentlakás első emeleti vécé ablakát. Felhúzódkodtam. Megbeszéltem Öcsiékkal, hogy várjanak, beadtam a cuccomat és bementem. Minden este így érkeztem. A kapubejáraton nem mehettem be, mert a portás árgus szemekkel őrködött, nehogy illetéktelenek, ösztöndíjuktól megfosztott kulákcsemeték is bemenjenek. Többen voltunk ilyenek az osztályharc éleződésének eredményeképpen. Szuplimenteztem (maradék ételre várva) a menzán, és édesanyám tepszi tésztáján meg a kiló szalonnán éltem.

Egyszer csak behívatott Gottliebné, az egyetem kádere. Nyolcdioptriás, kövér, kancsi asszony volt.

– Varga, maga hazudott nekünk! Maga kulákgyerek!

– Hát...

– Hát ez a kommunista erkölcs!?

Lepocskondiázott. Kirúgott.

Hál' Istennek! Mert másképp egy könyökvédős főkönyvelő lettem volna egész életemben.

Nos, amikor már sikeres színész voltam Temesváron, egyik este szünetben látom az öltöző asztalom tükreben, hogy jön felém Gottliebné. Azt hittem, látomásom van. De hát egyértelmű, mert sokdioptriás, kancsi, kövér és biboldó. Jön széles polgári mosollyal. Semmi kommunista máz nem volt már rajta.

– Varga úr!... Művész úr!... Jön és nyújtja a kezét. Én nem emelem fel a kezem, felé se fordulok, a tükörből tárgyalok vele. Én, a csillagvárosi vagány, a Pece-parti disznó. Levegőben marad a keze. Elpirul.

– Hát gratulálok! Bocsásson meg, nem akartam zavarni, de hátra jöttem, mert annyira szép és annyira sikeres...Hallgattunk... Leégve kiment.

Ez volt az én nagy elégtételek akkor. Mai fejjel tulajdonképpen köszönetet kéne mondjak Gottliebnének. Ha még élne, felkeresném, hogy, lám, milyen a sors... Köszönöm, asszonyom!

*Lope de Vega: A kertész kutyája két
főszerepét Adleff Ingeborggal játszottuk. Azt hiszem,
épp ez volt műsoron, mikor Gottliebne gratulált*

ZSÁKOLÁS AZ OLAJGYÁRBAN

Akkor már egyetemista voltam a Színművészetin, pénzt akartam keresni a másodévre. Elmentem rakodómunkásnak. A Nagypiacon volt egy lerobbant sarokház. Ott székelte a Cooperativa Munca nevű szövetkezet. Ott intézték, hogy kit vesznek fel munkára. Felhúztam egy rossz cipőt, szakadt nadrágot vettem és micisapkát.

Benn egy rozoga íróasztal, két szék. Mindegyiken ül egy-egy melós-forma ember, és szalonnáznak újságpapírról.

Felnéznek. Állkapcsuk rágó mozdulata egy kis időre megállt, mint a bociknak szokott, amikor belép valaki az istállóba. Körülbelül annyi időre, amíg felmértek.

– Jó napot kívánok.

– Jó napot.

– Mit akar?

– Hallottam, hogy lehet itt dolgozni.

– Lehet. – Éreztem, hogy átlátnak a rongyaimon.

– Mihez ért?

– Semmihez.

– Milyen munkát akar?

– Olyat, ahol sokat lehet keresni.

– Igeen!?! Meg kell azért dógozni!...

– Az nem számít.

– Hát, jó! Van az olajgyárban munka. Mikor akarja kezdeni?

– Most.

– Na, jó. Este féltízkor legyen ott, és keresse Szilágyit.

Ő a bandafelelős.

Mint hintás legény és rakodómunkás

Benyitok. Félhomály. Ülnek vagy hárman-négyen és esznek. Az egyik csirkecomb, fehér kenyérrel. A másik meg sült húst és töltött káposztát. Én meg semmit. (Ne felejsük el, ez 1954 nyarán volt.)

– Jó estét!

– Jó estét!

– Maga az?

– Én.

Már tudtak rólam.

Megjött Szilágyi.

– Maga az?

– Én.

– Na, nyomjuk meg!

Vagonok sorjázta ömlesztett napraforgóval. Öten voltunk. Hárman hordtuk, ketten szedték nagyszájú rizskásás zsákokba. A teli zsákot a vagon ajtajához tették. Jöttünk mi, a hordók, aláhajoltunk, megfogluk a zsák két csücskét és vállunkra emeltük. Indulás a második emeletre, fent a triór szája fölé hajoltunk és eleresztettük a zsák száját. Az üres zsákkal vissza a vagonhoz.

Most is megvan a triórözü épülete. Meg szoktam nézni az autóból, mikor arrafelé járok...

Rozoga falépcső. Rossz világítás. Nyár volt, forróság. Volt a közelben egy gyárkémény, mellette a Göncölszekér ragyogott az égen. Ahogy telt az idő, a Göncölszekér megkerülte a gyárkéményt, és hajnalra kibújt a kémény másik oldalán. Akkor lehetett hazamenni.

Ötven, hatvan kiló volt egy zsák. Egymás után, sorban mentünk. A sort tartani kellett. Hajnalig egy negyedórás

pihenőt adtak. A zsák az államot a mellcsontomba nyomta. Észrevettem, hogy minden lépcsőfokra egy-egy kövér izzadságcsepp esik le az állam hegyéről. A nyakam és a hátam találkozásánál, ahol a legkönnyebb tartani a zsákot, égni kezdett. Odanyúlok, nyálkás lucskot érzek az ujjam hegyén. A villanykörténél megállok egy pillanatra, hogy megnézzem, mi az. A jutazsák „szöszméje” vérral és porral vegyülve. Mögöttem egy vékonydongájú cigány srác. Hátról durván meglök a zsákkal. Nekiesem a falnak (nem ejtettem el a zsákot). „Mit állsz, faszi, így nem kerekünk semmit!” A kurva anyádat, mondom magamban, és mentem tovább. Este tíztől reggel hatig hordtuk a zsákot. Olyan fáradt voltam, hogy hazafelé menet nekidültem egy villanyfának. Megállt előttem valami ismerős: mi van veled? Megnézett magának: részeg vagyok ilyen korán?

Apám vizes vattával próbálta letisztítani a hátamról a megszáradt vért a belevegyült porral együtt.

Ki voltam száradva. Mondom édesanyámnak, tessék venni tejet, sok mézet bele, tessék összekeverni, és két óránként felkelteni engem. És bezuhantam az ágyba. Kenyeret nem tudtam enni, mert odatapadt a szám belső falához. Nyelésről szó sem lehetett. Megittam egy liter mézes tejet, és visszaestem az ágyba. Aludtam. Két óra múlva édesanyám ébresztett. Megint ittam. Két óra múlva ismét. Egész nap aludtam. Este tízre visszamentem dolgozni.

Amikor benyitok, az egész banda úgy néz rám, mint ha kísértetet látnának. Köszönök. Összenéztek. Elfelejtetek visszaköszönni...

Szólok Szilágyinak, hogy most már hordja más is. Én megyek fel a vagonba tölteni a zsákot. Menjen! – mondta kárörömmel. Akkor még nem tudtam, hogy az még kevesesebb, mint a hordás. Veszem a zsákot, húzom bele a magot, de csak félig telik meg. Lebasztak.

„Így nem keresünk semmit, fiatalúr!”

A másik melós, aki velem volt a vagonban, megmutatta, hogy kell csinálni a merést. Kezdett menni a dolog. Harmadnapra elindult bennem egy kis erőnlét. Negyednapra még több. Már tudtam enni szalonnát is. Vissza-kerültem a zsákhordáshoz. Jön a cigány. Mögé kerülök. Kínos pontossággal ugyanolyan erővel lököm a falnak, ahogy ő tette volt velem. „Így nem keresünk semmit, faszikám!” Szikrákat hányt a szeme, de nem mert hozzám nyúlni. Nem is ajánlottam volna neki...

Elfelejtettem mondani, hogy az első éjjel az egyik melós kiugrott a gyár kerítésén, mert nem bírta a gyilkos tempót. Szilágyi odavágta a zománcos pléhkancsót: „a kurva anyját a szarháziójának!” Ezt úgy mondta, mint aki nek hiba csúszott a számításába. Borulni kezd a banda szolidaritása? Talán arra vártak, hogy én fogok kiugrani a gyár kerítésén?...

Az a melós, aki megmutatta, hogy merítsem a zsákokat, elárulta nekem, hogy az a nagy hajtás miattam volt. Mert mi sokat keresünk, maga meg betolakodott ebbe az aranybányába. De az az igazság, hogy ők se bírták ezt a hajtást. Családos emberek voltak, otthon is dolgoztak valamit, keveset aludtak, én meg kialudtam magam. Felerősödtem, és ász lettem közöttük. A szezonmunka

másfél hónapig tartott. Utána már a negyedét se lehetett keresni.

Lélektan ez. A szegény ember lélektana. Nem kell haragudni rájuk.

Az olajgyári zsákolás után a tengerre mentem pihenni

KÉSZÜLŐDÉS ÉS FELVÉTELI A SZÍNI AKADÉMIÁRA

Tél volt. Szünidő. Karácsony környéke. Találkozom Tar Lacival. (Laci kiváló színész lett Marosvásárhelyen.)

– Mi van veled?

– Kirúgtak.

– Hol voltál egyetemen?

– A Közgazdaságin.

– Ne bassz rá se, én francia szakos voltam. Most harmadéves vagyok a színin. Te, benned mindig volt valami izé... Nem gondolod, hogy?...

– Színire? Esetleg olyan helyre, ahol nincs közönség. Szégyellném magam annyi ember előtt. Milyen szakotok van még?

– Rendezői. De ott még műveltebbnek kell lenni.

Akkor az se jó. Megyünk át a hídon. Laci belemelegszik:

– Belőled még egy jó Othello is lehetne.

Én csak a szőlőről tudtam akkoriban, hogy otelló. Sejtettem, hogy szerepről van szó, de Lacinak nem szóltam semmit, nehogy leégessem magam.

Voltak nekem akkoriban meglepő „tájékozatlanságaim”, ahogy így visszagondolok a „régiszipőkre.”

1943-ban leolvastam egy moziplakátról, hogy A Noszty fiú egy este Tóth Marival, és csak 1954-ben jöttem rá, hogy azt a címet kissé felületesen olvastam el, mert az nem más, mint A Noszty fiú esete Tóth Marival.

A kupléről évekig azt hittem, hogy az tulajdonképpen a kupleráj becézett változata.

Meg egyebek, amikre így visszaemlékezve, mosolyra húzódik a szám, és azzal védekezem önmagam előtt, hogy háború utáni gyerek voltam...

– *Beszélj valamit szokatlan szokásaidról is.*

– Pizsama, esernyő, kesztyű, sál, kalap és borbély nélkül élem az életemet. Ha csak rajtam múlik, újságpapíron fogyasztom reggelimet, ebédemet, vacsorámat. Névnapon, születésnapomon, ugyancsak újságpapíros asztalterítőn tálalom a finomságokat vendégeimnek. Hagymát nem hámozok, szalonnát, kolbászt, sajtot nem szeletelek, pálinkát, bort, csak a legelső, koccintó pohárba töltök. Utána mindenki érezze otthon magát... Ha valaki ezek után éhen vagy szomjan marad, magára vessen.

Boldog aggregény koromban, csak bicskám, egy kanalam, egy villám, egy lábasom és egy palacsintasütőm volt, amit öt éven keresztül egyszer sem kellett elmosni, mert ha tojást, vagy hagymás májat készítettem, az olajat az utolsó falat kenyérrel kitöröltem, s az estig, vagy másnap délig lényegében tiszta volt.

– Utálom a tolakodó zenét!

Félreértés ne essék, gyakran hallgatok jó muzsikát és színpadi rendezéseimet el se tudom képzelni odavaló zene nélkül.

A vendéglőkből már kiűztek a feltranszponált hegedűk, meg a billentyűsök. A rádióban és a tévében a szöveg után zene a választófal felerősítve, tolakodó módon. No, ilyenkor kétségbeesett gyorsasággal nyomom le a hangerő-

szabályzó gombot a mínusz irányába, hogy a vérnyomás szinten maradjon. Aztán gyorsan vissza a plusz irányba, hogy le ne maradjak értékes szövegekről. És ez így megy autóvezetés közben is, negyvenszer-ötvenszer.

De mi volna, ha a szerény képességű hangmérnöknek valaki felhívna a figyelmét, hogy a tavasz folyamán hallgasson egy kis madárcsicsergést is. Az ő muzsikájuknak igen nagy skálája van és tandíjmentesen szolgáltatják...

– Aztán a tévében a klippek... Amíg tart az operatőri zsenialitás, én addig a szőnyegmintákat tanulmányozom. Az egyes klippképek ugyanis, ha három másodperccel tovább tartanak, idétlenkedéssé, a semmitmondás példává degradálódnának...

– Émelygek, ha borotvált fejet látok. Nem tehetek róla, de mindig a gyermekkori disznóölések látványa kísért, amikor a böllér perzselés után késsel kaparta le a kormos bőrfelületet, s alatta a sárgás meleg bőr gőzének émelyítő szaga áradt a tetem körül. Az ilyen borotvált fejű, ha felfele néz, a tarkóján zsírhurkák gyűrődnek nem eléggé gusztusosan. Ilyekor látszik, mennyi deformált koponya szaladgál körülöttünk, ésszel vagy ész nélkül. Ilyenkor mindig elcsodálkozom a nőkn, hogy tudnak egy ilyen fejet megsimogatni, pláne, ha izzadt is egy kicsit.

– A koromat illetően örökké hazudozok. Azt szoktam válaszolni, hogy közelebb vagyok a negyvenhez, mint a harminchoz. És ez matematikailag teljesen helytálló, és el is vágja a kíváncsiskodás fonalát.

– Bosszant, ha egy korszerűen csomagolt árut levek a polcra és nem tudom megállapítani, hogy mi van

benne. Választékosan nagy betűkkel írja a cég nevét, elérhetőségét, egy tökéletes fogazatú mosolygó női fejet, egészen apró betűs szöveget, amihez az én háromdioptriás szemüvegem sem elegendő. Cipőkrém, ragasztó, golyóscsapágyzsír, vagy a bébi seggét ápoló csodaszer?

– Egyáltalán nem fogyasztok szendvicset, se McDonald's-féle, kettévágott zsemle közé pakolt ételelemeket sűrített paradicsomlével leöntve, hogy mikor beleharapok, a fehér ingem nyakára csordult piros nyenyenyunyát hosszú távon mosni kelljen. Különben is ne készítse elő az én szájam ízét senki se. Tudom én, miből mennyit kell tennem a betevő falat kenyérre.

– Édesanyám annak idején vizet töltött a laborba, utána kevés ecetet, vette a cirokseprűt, jobb és bal oldalát belenyomkodta és seperi kezdett a szobában. Manapság búgattyúzik félóráiig sztridens hangon a porszívó, a székek négy lábbal a plafon felé néznek, és én indulok is kifelé a bejárati ajtón...

– Aztán az erdélyi kisebbségi színészi munka szépségéről és hátrányairól... amit csak a helytállás „dicsőítésével” szokás jutalmazni.

Említék néhányat ezek közül, most csak a színész szemüvegén:

Akármilyen jó alakítást sikerül létrehoznod, azt csak a szűk körű helyi lap fogja méltatni.

Filmezni nem téged fognak hívni, mikor ott van a többségi nyelvű kolléga helyben.

Tévéorozatok magyarul nincsenek.

Színházi szaklap nincs, aminek a címlapján közölhetnék néha a fényképedet.

Kitüntetések (Jászai-díj, Kossuth-díj, Erdemes művész, és a különböző ezüst-arany kereszték a Köztársaság részéről stb. nem jut nekünk erdélyieknek... marad a későbbi fakeszt...) nemigen osztanak.

– *Úgy tudom, vannak azért jócskán díjaid.*

– Nekem még van néhány: 1969-ben Bukarestben az Országos Színházi Fesztiválon I. díj

– Ex-aequo-díj az Előadóművészek Országos Fesztiválján 1973 Bákó

– Ady-Emlékplakett – 1977 MNK Kormányától

– Ady-díj – Dénes Zsófiától /Ady menyasszonya/1978

– Magyar Rádió díja – 1994

– Litera-turné-díj Budapest – 1995

– A legjobb férfialakítás díja /Páskándi: A bosszúálló kapus Szakál Dani szerepéért – 1999

– A legjobb férfialakítás díja Kocsis István: Bolyai János – 2002

– És nem utolsósorban a Magyar Örökség Díja, amely mindkettőnk munkáját igyekszik elismerni

– 2013-ban Örökös tagjává választott a temesvári Csiky Gergely Színház is. A váradi még a színház 200. évfordulója alkalmából adta ezt a megtisztelő kitüntetést.

Annak köszönhetően, hogy máig nem sikerült pénz hiányában kinyomtatni jelen könyvet, „utólért” bennünket legújabb elismerésünk, a 2014 áprilisában kapott Gr. Bánffy Miklós díj a Kiss Stúdió Színház fennállásának 20. évfordulója alkalmából – EMKE, Kolozsvár

Ennyi marad a szép szavak és gondolatok reggősenek munkájából?!... Kérdelem is, meg állítom is.

Maradnak az egyre sárguló fényképek, plakátok, újságcikkek és a kortárs színházlátogató közönség többnyire zavaros emlékezete... Tíz év elmúltával, még a későbbi színészkollégák se fogják tudni, hogy X.Y. ennél a színháznál vezetőszínész volt, vagy jegyszedő...

– *Hogy kerültél végül is a színire?*

– A Lacival való találkozás indította el bennem a mérész gondolatot.

– Segítesz? – kérdeztem.

– Tanulj meg két-három verset, és én megmondom neked, hogy mi hogy s mint...

Nagy nehezen megtanulok három bakarasnyi verset. Nem szerettem tanulni, memorizálni. Petőfi: A nép, Petőfi: A rab és József Attila: Születésnapomra. Megyek Lacihoz:

– Tudod?

– Igen.

– Na, mondd.

– Álljak fel?

– Ha akarsz, állj fel.

Végigmondtam, kis bakikkal.

– Miért nem tanultad meg?

– Hát nem tudom?

– Nem. Itt meg itt tévedtél, és kétszer kezdted.

– Menj, tanuld meg!

Elkezdtem tanulni, éjjel-nappal. Éjszaka. A strandon félrementem a bokorba ismételni. Megint mentem Lacihoz.

– Na, most már tudod, de ez a nulla pont, ez a semmi, hogy te végigmondtad. Most kezdődik a neheze: mire

gondolt a költő, amikor azt írta, hogy..., milyen hangsúlyok, milyen szünetek, milyen lélegzetvételek kellenek, mit csinálsz a kezeddél...

Megint összeborult bennem minden. De... Fölmegyek Kolozsvárra. Ki van írva arany alapon fekete betűkkel: Szentgyörgyi István Színművészeti Akadémia. Nézem. Ez lenne Thália temploma! Jó volna bejutni!... Egyszer csak valaki rám szól:

– Varga, maga az? (Mi az Isten, Kolozsváron a nevemen szólítanak? Ki ismer itt engem? Szabó Lajos, a rektor a lépcső tetején sántikált.)

– Igen, én vagyok.

– Na, jöjjön be, mit idéetlenkedik ott az ajtóban? Iratkozzon be a titkárságon.

Beírtak. Jött a felvételi vizsga.

– *Bekerültél első nekifutásra?*

– Be. Száztizenkettőből nyolcat vettek fel. Nagy volt a konkurencia.

– *Elmondanád, hogy zajlott le a felvételi?*

– Volt az akadémiának egy kis színpada. Azon kellett vizsgázni. A színpad előtt ültek a profok: Delly Ferenc, Szabó Ernő, Kovács György, Kőműves Nagy Lajos, Szabó Lajos, a rektor, Tompa Miklós és Senkál Endre.

Keresztbe-kasba járkálás az előcsarnokban – izgulás a tetőfokon. Nézem ezt az örültek házát. Mindenki morgog valamit, fogja a fejét, nézi a plafont, kimered...

Egy szürke szövetből készült zakó volt rajtam. Odajön hozzám az egyik srác:

– Milyen vállas vagy! Tudod, hogy az ilyen nem jó színésznek? A hangod is nagyon tenorális!

Tulajdonképpen azért mondta, hogy összetörje bennem a legkisebb bizakodást, reményt is.

Egyszer csak szólítanak: Varga Vilmos. Megyek be. Jó napot kívánok! Az egész zsűri – mintha dróton rángatták volna – egyszerre odafordul. Jó napot kívánok! – köszönök vissza. Később megtudtam, hogy én voltam az első, aki köszönt belépéskor.

Na, mivel készült? Mondom: Petőfi: A rab, Petőfi: A nép, József Attila: Születésnapomra. És drámai gyakorlatból? Egy orosz katona, aki össze van kötözve, s az orránál van egy pokolgép, ami ketyeg...

Na, kezdje az egyik verset. Végigmondom A nép-et. Mi van még? A rab. Elmondom a verset közepéig. Elég. József Attilától két sort mondok... Elég. Most a drámai gyakorlatból ne ezt az oroszot csináljuk, adunk mi egy feladatot. Megtudja csinálni, ha most kapja hirtelen? Megpróbálom.

Maga napszámos. Az édesapja tüdőbeteg. Maga a munkahelyéről ételhordóban hazavisz édesapjának egy kis félretett ételt. De ő közben meghalt. Maga erről nem tud. Játsszon!

Pergett az agyam, mint az istennyila. Megpróbáltam magamban berendezni a szobát. Ez a szék, ez a konyhaszekrény, ez az ágy, ott fekszik apám.... Kimegyek, hogy készüljek fel. Kinézek a nyitott ablakon. Már őszt volt. Langyosan sütött a nap. A levelek már hullottak. Azon gondolkoztam, mi volna, ha kiugranék az ablakon, és elszaladnék valamerre a világba? Egyszer csak

hallom: Varga, mi van magával? Mért nem jön? Nem tudom, hány percet lehettem ott a körfüggöny mögött révedezve. Jöjjön már! És átgondolás nélkül bementem, de valahol a mélyben átérezhettem, hogy mit kéne csinálni. Bemegyek, fogom a nem létező ételhordót, ránézek apámra, és leteszem az asztalra vigyázva, leveszem a fedőt. Forró. Fülemhez nyúlok, ami zsíros és hideg. Elmegyek a szekrényhez, kiveszek egy tányért, kihúzom a fiókot, kiveszem a merőkanalat, és elkezdem merni a nem létező tányérba a nem létező levest. Láttam magam előtt mindent. Még kenyeret is vágtam. Szólítom apámat! Alszik. Szólítom hangosabban: apám! Odamegyek, megrázom: apám!! Akkor látom, hogy meghalt. Elképzeltem, hogy mi lenne, ha tényleg meghalt volna, és zokogva ráborultam. Valaki kétszer határozottan összeütötte a tenyerét. Elég, köszönjük. Indultam a kijárat felé. A felvételi bizottság előtt elhaladva ismét jó napot kívántam, és kiléptem a teremből.

A sorstársak rám ugrottak. Mit csináltál ilyen sokáig? Te biztos jó voltál. Vagy nagyon rossz, vágott közbe valaki. Féltékenységet éreztem a hangjukban, ami disznóság, de jólesett.

Este eredményhirdetés az udvari hirdetőtáblán. Már sötét este volt. Rengetegen összegyűltünk. Olyanok is, akik drukkolni jöttek, szülők, barátok. A felvételi bizottság öt órája ülészik. De vajon hányat vesznek fel? Találgatások, rémhírek. Mindenki hallott valamit. Egyszerre csend. Kijön a titkár az épületből, miniszterpapírral. Nyitják az üveges fali hirdetőt, de fény nincs, csak amennyi

az irodák felől látszik. Óriási tumultus a hirdetőtáblánál, a titkárt elsodorják. Gyufák és öngyújtók lángjai lobban-
nak egy-egy pillanatra. Valaki hangosan kiolvas egy ne-
vet, aztán egy másikat. Egy lány elájul. Félreviszik a före.
Elhangzanak a nevek, összevissza, félhangosan. Valaki
felzokog. Elhangzik két lány név, egyikre se emlékszem,
de fiú még egy se.

Varga Vili, bejutottál! – kiáltja egy női hang. Le-
ugrottam a kőről, amin addig álltam, távol a hirdető-
táblától, és határozott mozdulattal helyet csináltam
magamnak, hogy saját szememmel lássam, igaz-e?
Úristen! Igaz.

Boldog szédületben indulok a Szent Mihály temp-
lom felé. Leülök egy öreg padra a Mátyás-szobor tö-
vében. Fent az aranykeresztben alig csillant a Hold
fénye. Ki kell pihenni ezt a nagy örömet, és utána
elmondani valakinek még aznap este. El is mond-
tam egy szépasszonynak, Ilonkának, ő lett később a
feleségem.

Következett egy igazán boldog év. Színi akadémistá-
nak lenni nem volt kicsi dolog Kolozsváron. Rang volt
az az egyetemisták között is.

Végre volt saját szürkére festett, szalmazsákos, ló-
pokrócos vaságyam a Petőfi utcai bentlakásban, szürke
kis bádoggal éjjeli szekrénnel. Azóta se örültem bútorda-
rabnak annyira. A menzára saját jeggyel mehettem, a
fehérenművet ingyen mosták, és szerelmes is voltam.
Úgy éreztem, enyém a világ! Így visszatekintve, tényleg
az enyém volt.

*

– *Időközben az Akadémiát áthelyezték Vásárhelyre. Viszont Ilonka Kolozsváron maradt...*

– Szabó Lajos, az Intézet rektora, ez a drága ember – ahol nyugszik, ott áldja meg a Jóisten – látta az én vásárhelyi lelki nyomoromat. Egy este bejött a tanulóba. Amikor mindenki borotválkozott és tűnt el randizni, én otthon maradtam olvasni, átvenni az anyagokat. Megsajnálta. Varga, maga mit csinál itt egyedül? Mindig eljátszotta a szigorú embert. Közben aranyszíve volt. Azt mondja nekem: csináljon egy órarendet az Akadémiának. De nem tudom, hogy kell. Úgy, hogy magának jó legyen. Mert hallom, hogy mindig utazik Kolozsvárra. Összemosolyogtunk. Így lettem én szabad péntek déltől hétfő délig, amikor is a repülőjegyet árusító irodától futva érkeztem az Akadémiára, hogy le ne késsem az éppen kezdődő órát.

*

Negyedéves vagyok. Köztársasági ösztöndíjas (amiből csak egy volt az Akadémián). Osztályfelelős, internátusfelelős, szakszervezeti felelős, mindennek én voltam a felelőse. Egyik nap Bukarestből, az UTM (Egyfajta Ifjú Kommunista Szövetség) Központi Bizottságától egy brigád érkezik. Hívatnak. (Matale esti vírf profesional in Institut si nu esti nici membru de partid, nici macar UTM!-ist) Maga kiváló tehetség az intézetben, de se nem párttag, se nem UTM-ista! A szorongás követ, amit

negyedik éve a gyomromban hordtam, most hirtelen mázsányinak éreztem. Mit lehet itt tenni? Itt vagyok a diploma küszöbén, első vagyok az akadémián, közársasági ösztöndíjas... Akkora volt az ösztöndíjam, mint később Temesváron a színészi gázsim. Ha ezt elveszítem, és elúszik a diplomám is... Ha ezek rájönnek a fals adataimra... Szabó Lajos viszont a pártomon volt. Sejtette vagy tudta, hogy valami disznóság van a háttérben. De sohase kérdezett, hogy ne kelljen ő tudja, hogy én tudom, hogy ő tudja. Ámde ezek a bukarestiek ugyancsak ragaszkodtak ahhoz, hogy belőlem párttagot vagy UTM-tagot csináljanak... Gondolkozom éjszakákon keresztül, hogy mit lehet itt tenni. Balla Miki kollégámmal örökké futballoztunk az Akadémia udvarán. Kieszeltem valamit. Az udvar végében az orvosi internátusának számos ablaka volt. Másnap a labdával berúgtam az egyiket. Nagy csörömpölés. Szabó Lajos fentről leordít:

– Mi ez a disznóság?! Azonnal csináltassa meg!

– Nincs pénzem rá.

– Jöjjön fel!

Letolt a sárga földre.

– Itt a pénz, menjen, csináltassa meg az ablakot!

Már van egy rossz pontom!

Szombat éjjel két órakor részegen, nagy dérral-dúrral állítottam be az internátusba. Felvertem az egész otthont. Feljelentettek, hogy részegeskedek. Még egy rossz pont. Aztán meg elkéstem órákról. Híre ment, hogy ez az ember nem is olyan kóser pasas, nem is

olyan jó a pártba. És békémet hagytak a bukaresti bizottsági tagok.

Végre elérkezett az év vége, a vizsgaelőadás, az államvizsga. Megszabadultam.

– *Ez bizony remek húzás volt, nagy siker...*

– Tényleg bevált. Gondold el, szorongva felépíték négy évet, és a végén jön ez a két disznó Bukarestből, és ki akar tüntetni...

A Magyarországért Alapítvány kurátorai úgy határoztak,
jeles bizottságot kérnek fel arra a célra, hogy együttműködve
a Magyar Szellem Láthatatlan Múzeumát létrehozzák.

A Magyar Örökség és Európa Egyesület által
ezen szándék szellemében megerősített bizottság
2007. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia disztermében
kinyilvánítja, hogy az arra méltó

KISS STÚDIO SZÍNHÁZ

szórvány magyarságot szolgáló színházművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG.

amiről ezen oklevél bizonyosságot tesz.

A Kiss Stúdió Színház nevét az Aranykönyv őrzi.

Zelk Zoltán
Jancsó György
Győrfi István
Bakó István
Jancsó István
Hátori József
Mészáros István

Hátori József
elnök

Magyar Örökség-díj bírálóbizottság

Kiss Stúdió Színház
Füredi István
Füredi István
Némethi György
Szegedy Ákos
Szegedy Ákos
Szegedy Ákos

TANÁRAIM, AVAGY KI MIRE ÉS HOGYAN OKÍTOTT

– *Milyenek voltak a tanáraid? Róluk nem beszéltél még.*

– Kovács György kiváló művész, tanszékvezető, ő volt az úristen a prérin. Ő döntött, hogy ki marad, ki megy. Kiváló pedagógus, de nagyon igényes. Nekem drámai gyakorlat tanárom volt. Bánk bánt meg Ádámot, csináltatott velem. Láttam a szeméből, hogy szimpatizál.

Éppen sétálok a Köteles Sámuel utcában, ahol az Akadémia van. Kovács György jön szembe, teveször drapp kabátjában, királyi tartással, napszemüvegesen. Tegezett, azt hiszem.

– Szervusz.

– Jó napot kívánok.

– Mit csinálsz?

– Megyek a...

Elhaladunk a perces mellett. Vesz egy peracet. Kettétöri. Felét nekem adja, és esszük ketten a peracet. Beszélgetünk az osztályról, az intézet előtt elhaladva. A vállamra tette a kezét. Az egész Akadémia diáksága tágra nyílt szemekkel az ablakokban, hogy Kovács György Varga Vili vállára tette a kezét. Ketten sétálnak és beszélgetnek, nevetgélnek. Másnap utált az egész Akadémia.

– *Ez a középszer természetes reakciója.*

– A színészberkekben elég gyakori.

– *Nem csak ott... Mindegyik tanároddal olyan jól kijöttél, mint Kovács Györggyel?*

– A zömével igen.

DERÜLT ÉGBŐL VILLÁMCsapás

Hadd mondjam el az esetemet Tompa Miklós tanár úrral, a Székely Színház igazgatójával:

Ez a Tompa örökké utazik – mondta Szabó Lajos, az intézet rektora –, nem tölti ki az osztálynaplót, nem tudok neki fizetést adni. Varga, maga az osztályfelelős: tegye az orra alá a naplót, és mondja meg neki, hogy írja alá, mert a könyvelőség...

– Tanár úr, kérem, tessék szíves lenni aláírni a naplót, mert a könyvelőség nem tudja folyósítani a fizetését. Nem hallgat rám. Én meg ott állok, várok az asztala mellett. A kezemben a napló. Zavartalanul tovább beszél. Megint megszólalok:

– Tanár úr kérem, azt mondta Szabó Lajos rektor úr, hogy tessék szíves lenni aláírni, mert nem tudnak fizetést adni.

Mit lehet ilyenkor csinálni? Megemelem a hangomat.

– Tanár úr kérem, tessék szíves lenni aláírni, mert azt mondta a rektor úr, hogy nem tudnak fizetést...

Rám néz. Jeges arckifejezéssel azt mondja:

– Na, kezdjünk dolgozni!

Behajtja a naplót, nem ír alá semmit. Félretolja.

– Varga, menjen oda, és csináljuk azt a jelenetet, amit a múltkor. Jöjjön be.

Mirandolinát próbáltuk, Goldonitól. Jövök, belépek... Menjen vissza! Jöjjön be még egyszer! Megint jövök. Mondok két mondatot. Vitályos Ildikó volt a Mirandolina. Menjen vissza, nem jó! Tizenhétszer küldött vissza.

Már nem tudtam mit csinállok, se kezem, se lábam, öt kezem, öt lábam. Már a szöveget is összezavartam. Teljesen kikészített.

– Üljön le, ezt nem vesszük, mert látom, hogy semmi!... Készüljön vagy csináljon valamit, mert!...

Másnap kezdte előlről. Belém verte a kisebbségi érzést. Színházi balfácán lettem a színpadon, akadt össze a lábam... Holott Kovács György úgy adott át másodévről Tompa Miklós tanár úrnak, mint nagy ígéretet. Teljesen kikészültem, altatókkal aludtam. El akarták venni a Köztársasági ösztöndíjamat. Szabó Lajos, a rektor mentett meg.

ÖTVENHAT – A JÓZAN ÉSZ EREJE

– Úgy tudom, neked volt köszönhető, hogy a Színi Akadémiáról senkit se vitt el a szekuritáé az ötvenhatos magyarországi forradalom kapcsán.

– Az okos huzavonának köszönhetően az Akadémiáról senkit se tartóztatott le a szekuritáé. Az Orvosiról, a Gyógyszerészetiről, a Matematikáról, a Teológiáról, sőt még a középiskolából is vittek el embereket. Én voltam a felelőse nálunk mindennek. Szabó Lajos, a rektor szokatlan komolysággal megkért, hogy minden este jelentést tegyek az igazgatói irodában a diákság hangulatáról. Most emberekről, életekről, embermentésről van szó! Ez nem aljasság, ez tiszta feladat! – mondta.

Minden este mentem, és jelentettem. Évfolyamtársaim és az Intézet diáksága lepecsovicsozott, mert nem akartam összehívni a magyarországi forradalommal szimpatizáló nagygyűlést. Várjatok, gyerekek... Ne még! Minden zavaros! Gyáva vagy! Szar alak!...

Apám levelet írt. Nem egyet, hármat is: Fiam, a forradalom eredményeit sosem azok élvezik, akik kivívták. Ezt tudjad a történelemből! Vigyázz! Saját életedről és a kollégáid életéről van szó. Ne áldozzatok fel magatokat, mert nincs miért. Nem rajtatok múlik. Nem itt van a forradalom, csak a szele ért el hozzánk.

Ezt hallom Szabó Lajostól is. Vilikém, jöjjön csak az irodámba! Az ablakhoz vezet. Látja azt az úriembert? Sötét ruha, nyakkendő. Úgy tesz, mintha várna valakit. Mintha megállna beszélgetni. Nézze a másikat. Mikor

megy a menzára, látja ezeket? Körül van véve az egész Színiakadémia. Akarnak Duna-csatornát, akasztást, börtönt?... Tudom, hogy magát szidják...

A Bolyai utcán lefele menet, a főtér sarkán a hangos bemondóban dadogott a Budapesti Rádió. Elakadt. Majd megszólalt Bukarest. Összekuszáltan. Szaggatottan...

– Gyerekek, halljátok, mi van? Értsétek meg, nem lehet! Nem kell nyilatkozni! Várjunk még!...

Ennek a halogatásnak köszönhető, hogy a Színművészetiről nem vittek el senkit. Akkor negyedéves voltam.

*

Már Temesváron vagyok. Jön a szekus a helyi párttitkárral, hogy mit csináltam én '56-ban Vásárhelyen? Mondom: semmit. Ugye te voltál az Akadémián a diákok vezére? Ha vezére nem is, de tőlem függött, hogy nem hívtuk össze a szolidarizáló gyűlést, nem tárgyaltunk, nem üzentünk. Se az „ellenforradalom” rovására, se annak javára.

Különben a szeku mindent tudott rólam.

KIBÉKÜLÉS TOMPA TANÁR ÚRRAL

Telnek az évek. Megnyerem az országos első díjat Bukarestben az Országos Színházi Fesztiválon a Maszek ballada című magánestemmel, negyven színház közül, magyar létemre. Az előadásomnak nagyon jó sajtója volt magyar, román és német nyelven. Dukász Anna színésznő is ott volt Bukarestben. Ő akkor a sepsiszentgyörgyi színház igazgatója volt. Meghívott, hogy csináljak egy turnét Sepsiszentgyörgyön és környékén. Nagyon érdekes az előadása, gratulálok, ennyi és ennyi fellepti díjat tudok adni. Persze, hogy elfogadtam a meghívást. Egy éjjel jövök haza kiszállásról. A pártszállóban laktam, elit hely volt.

Kérem a kulcsot a portástól.

– Nincs itt. – Éjjel fél kettő volt.

– Hogyhogy?

– A kulcs fent van már. – Csodálkoztam, mert egyedül nekem adták a kétágyas szobát.

– Ki van fenn?

– Egy úr... Azt mondta, jól ismeri magát, és biztos, nem fog megharagudni.

– Hogy hívják?

– Tompa Miklós.

Nocsak, nocsak! Az ajtó nyitva. Bemegyek. Bent félhomály. Ott fekszik Tompa Miklós.

Csendben vetkőzöm. Valami borom volt még. Lefekvés előtt egy pohár bort akartam inni.

– Gyűjtsa csak meg nyugodtan a villanyt! – mondja a sötétben Tompa Miklós.

Székelyes szünetekkel és rövid mondatokban fogalmazva folyt a párbeszéd.

– Jó estét, tanár úr.

– Jó estét. – Kis idő múlva:

– Láttam a Maszek balladáját. Maga csinálta?

– Én.

– A díszletet meg a rendezést is?

– Azt is.

– Jó!

– Köszönöm.

– Különösen az átmenetek tetszettek... Különböző írók, különböző anyagok... Úgyesen csinálta az összeálítást... Meg az anyagok előadásmódját...

– Igyekeztem. Nem tetszik inni egy pohár bort?

– Nem.

Kis szünet után:

– Adjon mégis egy pohár bort.

Odaviszem az ágyához:

– Egészséget!

– Egészséget!

– Hogy érzi magát Váradon?

– Jól.

– Hogy áll a prosztatájával?

– Nincs gondom vele.

– Azért szedjen majd rá orvosságot. Magára még szükség lesz!

Oldódott közöttünk a feszültség. Még egy pohár bor, és még egy ... Megittuk a liter bort.

– Maga nagyot változott!

Persze, hogy változtam, baszd meg! – mondtam magamban. Ha azzal a rohadt osztálynaplóval nem borul köztünk a dolog!...

Anélkül, hogy kimondtuk volna, megtörtént közöttünk a nagy kibékülés.

– *Hallom, hogy a fia leszoktatta a kolozsvári közönséget a színházba járásról...*

– Ő az újságíróknak és a színházi fesztiváloknak rendez. Önmagát igyekszik megvalósítani. Nem veszi tekintetbe azt a régóta meglévő több ezres alapközönséget, akit nem érdekelnek a kísérletező színházi zseniálisnak titulált eredmények, de műves magyar szót és gondolatot szeretne hallani a színházban.

KOVÁCS GYÖRGY ÉS KÖMŰVES NAGY LAJOS – SÉTA KÖZBEN

– *Milyen más emlékezetes élményeid maradtak?*

– Nagyszünet volt éppen. Az igazgatói szoba és a tanári szoba között a folyosón sétált két tanárom, Kovács György és Kőműves Nagy Lajos. Kőműves Nagy Lajos alacsony termetű ember lévén, a nálánál jóval magasabb Kovács György vállán tartotta a jobb kezét, így sétáltak elég hangosan tárgyalva az erdélyi magyar előadó-művészet állapotáról. Én mosolyogtam magamban a különös látványon. Ezért is kezdtem figyelni rájuk:

Amióta Tessitori Nóra szavalóművész, korára való tekintettel, már nem lép fel, azóta az erdélyi magyar előadó-művészetben nagy szakadék keletkezett. Ezt a hiányt be kellene pótolni.

Kovács György bólogat.

Nem törődtek ők énvelem, bele voltak merülve a témába, csupán a helyzet volt komikus.

Szeget ütött a fejembe: valóban nincs folytatás!? Mi lenne ha?... De rögtön el is hessegettem magamtól a gondolatot. Hol vagyok én attól?...

Mikor Kovács Györgyöt láttam előadni, szavalni, mind azt kutattam, hogy mitől ilyen jó? Én is tudok már valamit, de arra nem nagyon lehet odafigyelni. Mi lehet az ő titka? Rólam is megjegyezte valaki, hogy szépen beszélem a magyar nyelvet. Temperamentumom is volna, de éreztem, hogy valami hiányzik. Valami lényegi. Ő modorosán beszélt ugyan, de nagyon szépen, szuggesztíven,

nagyon tudott magára figyeltetni. Itt az egyik titok. Ezt kellene ellopni, ennek a birtokába kerülni ahhoz, hogy valaki ki merjen állni a pódiumra.

– *Deklamált?*

– Nem nevezném annak. Az már az a művészi magasság, ami a modorosságon túl van. Volt a személyiségében valami jó értelemben vett művészi arisztokratikusság. Ő az életben is játszott egy kicsit. Rosszmájú kollégái azt kérdezték a háta mögött: hogy jó, jó, de mikor pihen?

Mint fennebb írtam, Kovács György kiváló színész, de kiváló tanár is volt. Országszerte elismert tekintély. Megengedhetett magának néhány olyan frappáns kiszólást az akkori osztályharcos világban, amelyekért mások meghurcoltatást vagy börtönt szenvedtek volna.

A proletkultos rendelkezések egyike a színházakat arra utasította (1955), hogy aratás-cséplés idején teherautókra szálljon a színművészek egy kis „lelkes” csoportja, és színpadi jeleneteket adjanak elő a cséplőgépek és asztagok napsütötte világában, a munkában éppen pihenőt tartó kollektivista elvtársaknak

„Arccal a falu felé” volt a jelszava a nemes akciónak. A színészeket szállító teherautó oldalára is ez a jelszó volt lozinka (jelmondat) formájában kifüggesztve. A napilapok vezércikkekben méltatták a szocializmus építésének eme jelentős újítását.

Egy alkalommal bátorkodtam megkérdezni a mestert, mi a véleménye erről az újszerű akcióról?

Kis szünet után csak ennyit mondott: Hogyne! Nagyon érdekes: „Arccal a falu, seggel a művészet felé”.

Beszédtechnika tanáraink – nyugodjanak – nem voltak azon a szinten, hogy nekem az efféle titkokat elárulják. Mert vannak itt ám titkok, jócskán.

– *Miféle titkok?*

– Majakovszkij például saját alkatára írta a verseit, szürrealista, futurista beütésekkel. Kötetei ott porosodtak Szovjetunió-szerte a könyvüzletek polcain. A költő egyszer csak hirtelen elhatározással kiment a gyárakba, ahol hatalmas üzemcsarnokokban az esztergapad tetejéről mikrofon nélkül szavalta költeményeit ezernyi munkás előtt. Köteteit országszerte elkapkodták.

Sokat töprengtem rajta, hogy Majakovszkij mivel tudta magával ragadni a hallgatóságát?

Az ötvenes évek végén alkalmam nyílt november 7-én Temesváron az Opera előtti emelvényről közel negyven-ezer ember előtt felfokozott hangulatban Majakovszkij verset mondani. És láttam, hogy hat. Kedvet kaptam a versmondáshoz. Kovács Györgyöt és Ascher Oszkárt figyelve rájöttem, hogy nem a külsőségeket, hangsúlyokat, gesztusokat kell eltanulni tőlük, hanem a szenvedélyes-séget. Amit én magamból érleltem ki az évek során. Az az akaratlanul kihallgatott beszélgetés az Akadémia folyosóján, az indított el ebbe az irányba.

TEMESVÁR – AZ ELSŐ ÁLLOMÁS

– *Mondhatni, elsőként végezted el a Színi Akadémiát, amihez utólag is csak gratulálni lehet. Mondd – szerinted – milyen a színészvilág?...*

– Petőfivel szólva, sehol olyan rózsák, sehol olyan tövisek...

– *Mivel magyarázod, hogy országos elsőként épp a Temesvári Színházat választottad?*

– A hat magyar színház közül valóban Temesvárt választottam. Annyit tudtam a városról, hogy a térképen nagy piros folttal van berajzolva, van operája, román, német és magyar színháza. Ezenkívül bábszínháza, filharmóniája, szerb népi együttese, és hogy egyetemi város. Az igazgató Taub János rendező, akit jó fejnek tartottak. Aki nem ígért se lakást, se nagy fizetést, csupán annyit, hogy ott lehet játszani. Lakni egy színházi bútorokkal teli szobában laktam, az ágy, amin aludtam, esténként játszott a színpadon, ha éppen Makarenko volt műsoron. Így előadás végéig nem tudtam lefeküdni.

– *Milyen szerepekre emlékszel, mi mindent játszottatok ott?*

– Felsorolok néhány színdarabot, amelyekben főszerepet játszottam. A fontosabbak: Lope de Vega: A kertész kutyája, Figueiredo: Montserrat, Gorkij: Éjjeli menedékhely, Gorkij: Kispolgárok, Szimonov: Legény a talpán, Caragiale: Zűrzavaros éjszaka, A. Miller: Pillantás a hídról, Machiavelli: Mandragóra, Bródy Sándor: A tanítónő, Arbuzov: Szegény jó Marat, Mirodan: Hírhedt 702-es, Gábor Andor: Dollárpapa, József Attila-est, Majakovszkij-est...

– *Milyen volt a közönség?*

– Érdekességként említem, hogy volt egy szilveszteri kabarénk, amit évad végéig játszottunk. De a többi előadásainkra se lehetett már napokkal előbb jegyet kapni. Temesváron, ahol pedig a magyarság kisebbségben volt. A temesvári színházi közönség élénk érdeklődése a színház iránt tulajdonképpen a polgári világból öröklődött át. Ott élt a magyar zsidóság egy része, aki mecénásként viselkedett. Nemcsak azáltal, hogy megnézte az előadásokat, gyakran kétszer is. De az is előfordult, hogy amikor a Fiatal Színészek Országos Fesztiváljára Bukarestbe mentünk, elkísértek bennünket, akár egy futballcsapatot a drukkerék.

*Bródy Sándor: Medikus c. darabjából a papnövendék.
Partnerem Mózes Erzsébet. Rendező: Taub János*

*Arbuzov: Szegény jó Marat c. előadásban Kiss Török
Ildikóval. Rendező: Josan Emil*

– *Lényegében nekik magyar kultúrájuk volt...*

– Persze, hogyné! Mondom, elkísértek, de nemcsak a színházba, hanem a bemutató után a vendéglőbe is. Egyszer csak jött a pincér, hogy a számlák ki vannak fizetve...

Ahogy léteztek Kolozsváron Bolyai-estek, ugyanúgy volt Temesvárt egy szervezett egyetemista garnitúra, akik fehér ingben, sötét nadrágban, nyakkendővel jöttek színházba, és az előadás végén állva tapsoltak. Ott tapasztaltam először ilyesmit: zsúfolt ház és a közönség rendkívüli lelkesedése. Előadás végén hátra jöttek gratulálni, és mesélték, hogy régen kifogták a művészno kocsijából a lovat, és úgy húzták el a vendéglőig. Nekünk nincs se konflink, se lovunk, de van ez a „gólya viszi a fiát”, ide tessék ráülni, és a két kezük alkotta ülőfelületen átvittek a Lloydba.

– *Ezek szerint jól érezted magad ott.*

– Nagyon jól.

– *Látod, milyen a sors? Ha Gottliebne annak idején nem „siklasztja” ki a pályádat a közgazdaságin, sose lettél volna tanúja ilyen maradandó élményeknek.*

– Úgy látszik, a szükségszerűség a véletleneken keresztül tör utat magának.

*

– *Néha a közönség azonosítja a színészt a szerepével. Veled is előfordult?*

– Többször is. Egy alkalommal lakást néztem Váradon. Kiszáll a kocsiból a tulajdonos, veszi a kulcsot, rám néz, és azt mondja: Jaj, maga az, Villon?

A '90-es évek elején történt, amikor még a határállo-másnál kilométeres hosszú sorok voltak. Ötven márkáért lehetett előre menni a sorban. Nekem nagyon kellett siet-nem, mert szerencsémre Párizsba kaptam egy meghívást, és nem szerettem volna lekésni, de még ötven márkám se volt. Úgyhogy előző nap este már beálltam autómmal a sorba, úgy araszoltam előre. Kókadoztam, de elalud-ni nem mertem, mert rögtön elém hajtott volna valaki. Hajnalodott. Egyszer csak kopogtat valaki az ablakomon. Lehúszom, hogy mit akar? Ö... ö... ö... Villon úr, ne ha-ragudjon már, nem jut eszembe az igazi neve, nem vinne át a határ túloldalára? Nekem időben Pestre kell érnem, fontos ügyben. Hogyne, üljön be. Legalább nem alszom el a sort.

Bábszínházban mutattam be a François Villon-műsort. Előadás után jövök lefele a lépcsőn. Egy néző ott áll a lépcső aljában. Nem nézett ki színházlátogatónak. Felki-áltja nekem: Villon úr, hogy maga milyen jókat mond!... Leérek, bemutatkozom: Varga Vilmos vagyok. Nekem meg azt mondták, hogy maga Villon Vili, meg Varga Villon... Ennyire népszerű azóta sem voltam.

*

– Közhelyet szaporítok mondván, hogy a Ceaușescu-dikta-túra szorításában vergődve, az erdélyi magyarok ösztönösen menekültek a művészet, a szellem birodalmába. Akkoriban Erdély-szerte teltházzal játszottak a színházak. Emlékszem Sütőnek az Egy lócsiszár virágvasárnapja c. bemutatójára. Kirobbanó siker, véget nem érő vastaps. Nem vezényelte azt

senki. Volt, aki zokogva sírt. Mert közvetve rólunk nekünk, az erdélyi magyarság szörnyű helyzetéről, sorsáról üzent mély és igaz gondolatokat. De változott a világ...

– Ha már felmerült a Sütő neve, elmondom a sztorit a Trabanttal, amit frissen Dáciára cseréltem. Vásárhelyen volt fellépésem. Élvezem az új Dácia sebességét, nagy lendülettel beelőzök egy szekeret, épp ott, ahol tiltótábla volt. Ráadásul egy rendőr is ott állt. Elszállt a hajtásim. Kéne valaki, aki a rendőrségen ismer valakit. Ácsorgok a Maros vendéglő előtt, déli órában. Hátha megismer valaki, vagy én találok bennfentes ismerősre. Jön Sütő András. Andris, megmentettél! Az Úristen küldött! Összeecsókolózunk jobbról, balról, mint ahogy azt szoktuk az ilyen magunkfajta művészberek. Látom, hogy olyan tartózkodó. Azt mondja, nem félsz? Mitől félnék? Megöleltél. Délben itt, a Maros vendéglő előtt, mikor nagy a forgalom. Engem lépten-nyomon figyelnek. Elvették a hajtásimat, mondom. Téged itt mindenki ismer, a rendőrség is. Szóljál már egy jó szót. Ide figyelj, mondja, ha én szólok, soha többé nem fogsz vezetni. Na, szevasz. És ne érts félre!... Kezet fogtunk, mind a ketten tudtuk, hány óra...

HAZA VÁRADRA – ÉDESANYÁM

– Temesvári színészként gyakran hazalátogattál Váradra. Volt ennek valamilyen különösebb oka azon túl, hogy vendégszereplésre meghívtak, ami akkor fehér hollónak számított Erdélyben?

– Jöttem, mert édesanyám depressziós volt, öngyilkossági hajlamai voltak. Az egyik öngyilkossági kísérleténél, amiből megmenekült, teherautóval rohantam haza – éjjel.

Az Orfeusz alászáll Tennessee Williams-darabot – mint vendég – Váradon már 1964-ben játszottam. Ez akkor borzasztó nagy dolog volt. Ha valakit meghívnak egy másik színházról főszerepre, annak fizetni kell az útját, a fellépési díját stb... Rangot jelentett. Nem is igen voltak ilyen cserék a hat magyar színház között. Kovács Györgyön kívül másról nem is tudok. Különben a Tennessee darabnak sikere volt. Hiszen nyugati írók akkor nemigen szabadott játszani. Mi eljátszottuk, jó díszlettel, jó rendezéssel, és állítólag én is jól csináltam, amit csináltam.

– Hogy alakult édesanyád egészségi állapota?

– Egy idő után egyre romlott. Kényszerképzetei voltak, hogy apám haldoklik, amikor csak horkolt, s hogy ő az utcasarkon kéreget majd, olyan nyomorult helyzetbe fog kerülni. Bevitték a hatosba (ideggyógyászat), gyógykezelésre. Ezért kellett gyakran hazajönnöm.

Másrészt a színház vezetősége már rég hívott az Orfeuszban való vendégszereplés óta (1964). Jöjjek, mert bármikor szerződést kötnek velem.

(Édesanyám 1969-ben vetette magát a vonat elé.)

*Tennessee Williams Orfeusz alászáll. Balról: Biluska Annamária,
Vitalyos Ildikó, Varga Vilmos, Kiss István.
Rendező: Szabó József*

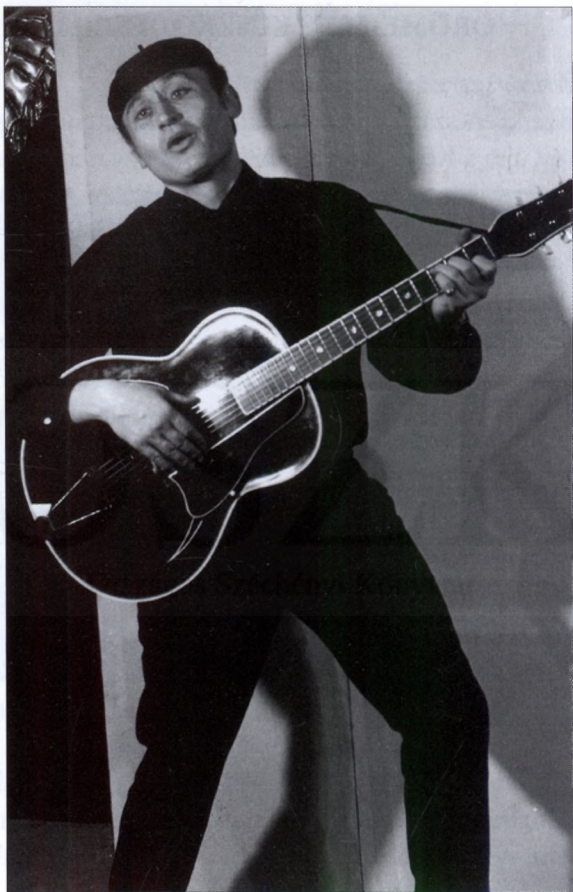
A CELLALAKÁS

– ÖRÖMEIM ÉS KÜSZKÖDÉSEIM

– *Mikor szerződöttél át Váradra?*

– Ezerkilencszázhatvannyolcban. Következett négy agglégény év, újra a Kommendás-réti házunk egy nem egészen öt négyzetméternyi cementes fürdőszobájában, amit apámék sohase tudtak felszerelni pénz hiányában. Loliék az ebédlőben, apám a másik szobában. Ez szabad volt. A drágalátos igazgatóm E. T. vezetőszínész létemre nekem nem adott se lakást, se aragáz-butéliát. Akkoriban ez volt a két fő valuta. Azt is tudom, hogy miért? Elsősorban azért, mert sovén alapállású volt, no meg azért, mert ő is indult azon a híres Országos Színházi Fesztiválon egy magánesttel, de a közép-döntőben hasra esett, míg az én műsorom a román sajtó dicshimnuszától kísérve indult a bukaresti döntőre. És nyert.

Apámmal csináltunk gyalulatlan deszkából fapriccset, arra két rend szivacsot, a falra körben cserge takarót akasztottunk, hogy ne húzzon télen annyira. A fejem fölé polcot szereltünk. Azon bor és pálinka, cukor és kávé, meg Kent. A rádiónak, magnetofonnak, könyveknek is jutott hely. Az ágy mellett a földön már csak a villanymelegítő fért el. Aki bejött – lány és/vagy fiú –, annak az ágyra kellett ülnie. Nekitámasztottam a hátamat az ágy végének, mikor nem aludtam, néztem ki a körtefákra a félméteres kis ablakon át, és elmélkedtem, terveztem, memorizáltam. Mikor kinyitottam a szemem reggel, és a kis körtefa havas volt, tudtam, hogy tél van, ha virágban volt, akkor meg tavasz. Alkotó henyélésben teltek napjaim. Az élet álom volt.

A Marinica c. agyonkoptatott dal paródiája a Nézz vissza nevetve c. előadóestemből

Ott feküdtem a priccsen, ott készült három önálló pódium-estem: a **Nézz vissza nevetve**, a **Villon** és az **Ady**. Álmodoztam, mellettem a magnó. Mondtam rá a szöveget. Visszahallgattam. Mitől jó a Villon? Hogy épül fel? Mindent tudok, de ez még nem az. Azt a hangulatot kell elérnem, ami a cigarettafüstös félhomályban volt, mikor egymásnak kolléga Villont kezdett mondani. Bizonyísten, azoknak a verstöredékeknek hangulata volt éjjel három óra felé. Ízük volt a jelzőknek, alanyoknak, állítmányoknak. Láttatta a bordélyt, a hancúrozást, a híd alatti szállást, a fáklyafényt, a nyomort. Romantikus patinája volt a kimondott szónak.

– *Ez volt az egyik titok? Ettől lett villonos a Villon?*

– Ettől is! Meg attól, amit a külváros prolinegyedében láttam, nem messze a Pece partjától a Nicurut-ház udvarán, az egymáshoz ragasztott egyszobás lakások csatornázatlan világában.

Cselekményesen is követtem a „szegény” Villon végakarátát, ahogyan ő elképzelte a saját temetését. Felfektetem saját ágya ravatalára, ott búcsúztatom a földi világtól, égő gyertyával és kereszttel a fejénél, boros kancsóval az ágy lábánál.

– *Milyen volt a műsor fogadtatása?*

– Remek.

– *Hány előadást ért meg eddig?*

– Körülbelül a háromszázötvenedik előadásnál tartok. Különböző európai országok magyar egyesületei Svédországtól Bukaresten át Budapesttől Bécsig, mindenhol nagy lelkesedéssel fogadtak. Máig sem lankadt az érdeklődés iránta.

A filozófus Villon

*

– *Hogy alakult a személyes életed?*

– Ilonka már a feleségem volt. Otthagytam a biztos adjunktusi állását a kolozsvári Bolyain, a bútorraktárban is szívesen lakott. Eljött volna velem a világ végére is. Sokat tanultam tőle emberségből, ízlésből és mindabból, amit egy szerelmes asszony adni tud. De rossz lapra tett. A házasságot nem nekem találták ki. Sokat szenvedett mellettem.

A válóperről, ami később Váradon történt, a bíró kizavart bennünket, mert csak jót és szépet mondtunk egymásról. Másodjára aztán rágalomlistát készítettünk magunknak, hogy részegen jövök haza éjjelente és olykor megverem, a fizetésem nem adom haza és számos szeretőm van. Én is kígyót-békát ráfogtam: nem főz hetekig, piszkosan tartja a lakást, és az anyja, akivel együtt lakunk, kibíráhatatlan boszorkány. A bíró, aki amúgy távolról ismert bennünket, elégedetten mosolygott, és kimondta a válast.

Ilonkával beültünk egy cukrászdába, és mint két jó barát, akik jól vizsgáztak rágalomhadjáratból, kávét rendeltünk. Egy kis cigánylány virággal állt meg az asztalunknál.

Ilonka

Vettem Ilonkának egy csokor ibolyát. Aztán felálltunk az asztaltól, feladtam a jól ismert illatú kabátját, kezét fogtunk, szép zöldes tekintete könnyecseppen át vizsgálta az enyémet. Hamar elindultunk két irányba tizenkilenc év után.

– *Váradon otthon voltál, a színház is rangosabb volt, mint az országszéli temesvári...*

– Akik jártak ott – Szőcs István és más újságírók –, azt sérelmezték, hogy Temesvár kiesik az ország vérkeringéséből.

– *Akkor is periféria számba vették, ha jó előadásokat csináltak?*

– Akkor is. Csak úgy tudtuk megmutatni magunkat, ha Bukarestben országos fesztiválokra vehettünk részt, vagy országos turnékra mentünk. Olyan előadásokkal turnéztunk, mint: Éjjeli menedékhely, Kispolgárok, A kertész kutyája, A hírhedt 702-es, A tanítónő, A medikus, Mandragóra, Sári bíró, Pillantás a hídról, Szegény jó Marat, Dollárpapa...

Az is közrejátszott abban, hogy Temesvár nem került be az országos irodalmi-művészeti vérkeringésbe, hogy nem volt sajtója. Az olyan rangos lapok munkatársai, mint az Utunk, az Igaz Szó, a Korunk, az Új Élet, A Hét nem, vagy csak nagyon ritkán látogattak oda.

– *Ezzel szemben Várad – ha nem is központi jelleggel –, de benne volt az irodalmi-művészeti vérkeringésben...*

– Igen, benne volt, de rosszul volt benne. Az információ ólomlábakon járt. Váradra rásütötték, hogy operettváros, holott már évtizedek óta nem volt a szín-

háznak se zenekara, se tánckara, se kórusa, még éneke-sei is alig.

– *Milyen szándékkal szerződöttél át?*

– Azzal, hogy édesanyámhoz közel legyek s egyúttal Váradon letegyem a névjegyemet. Akkor csináltam meg a Maszek balladát. Avval léptem fel '68 december 6-án, Mikulás estéjén, zsúfolt ház előtt. Édesanyám a díszpáholyban ült. Felvillanyozta, hogy az ő fia egyedül másfél órát szerepel a színpadon, és vastapssal ünnepelik.

– *Itt nagyobb kibontakozási lehetőségek nyíltak számodra, mint Temesvárt?*

– Így van.

– *Te tulajdonképpen megosztottad magad a színészi és az előadóművészi feladatok között. Beszéljünk előbb színészi karrieredről.*

– Sok főszerepet játszottam Váradon is. A teljesség igénye nélkül megemlítek néhányat közülük: Shakespeare: Tévedések vígjátéka (mindkét Antipholus), Madách: Az ember tragédiája (Lucifer), Katona József: Bánk bán (Biberach), Machiavelli: Mandragóra (Ligurio), Tennessee Williams: Nyár és füst (John Buchanan), illetve Macska a forró bádogtetőn (Brick), Arthur Miller: Pillantás a hídról (Marco), Figueiredo: A róka meg a szőlő (Aesopus), Zilahy Lajos: Fatornyok (Rudolf), illetve Zenebohócok (rendezés), Moliere: Nők iskolája (Arnolf), Csehov: Ványa bácsi (rendezés, Ványa), Németh László: Papucshős (Sebestyén), Albee: Nem félünk a farkastól (George)...

– *Hogy alakult a váradi színház repertoárja az évek, évtizedek alatt?*

– Háttérbe szorult az operett. Olyan jó művészek, mint Papp Magda, Belényi Ferenc és Gulácsy Albert epizód szerepeket kellett, hogy játszanak. Nemcsak spórolás okán robbantották fel az operettet, hanem ideológiai alapon üldözték a műfajt, mert a grófok és az elit világa volt. Ez volt az irányelv.

– *Belejátszhatott-e ebbe az is, hogy a román színházi kultúrában az operettnak nemigen volt/van hagyománya, súlya?*

– Bukarestben volt operett, de nem volt domináns műfaj.

– *Milyen volt az éves műsortervek nemzetiségi összetétele?*

– Bár kötelező volt rengeteg hazai darabot játszani, de azért lehetett kiskapukat találni, például Zilahy esetében.

*Machiavelli: Mandragóra c. előadásból Ligurio.
Rendező: Krausz István*

*Egyik rendezésem, Csehov: Ványa bácsi c. darabja. Medgyesfalvy
Sándor, egy zenész, Miske László, Hajdu Géza, Kiss Törék Ildikó*

*Shakespeare: Tévedések vígjátéka c. darabban Biluska
Annamáriával és Kakuts Ágnessel.
Rendező: Farkas István*

Történt egyszer, hogy Csíkszeredába mentem, magánesttel. Ott lötyögök a Posta körül, kávéztam vagy mit csináltam. Rám köszönnek:

– Jó napot, művész úr.

– Jó napot.

– Láttam a Fatornyokat.

– Igen, voltunk itt vele hat előadás erejéig.

– Jöjjenek még. Jöhetnek nyugodtan, mert óriási sikere volt.

Később tudtam meg, hogy a megyei első titkárral beszéltem. Nagy rang volt az akkor, miniszteri rang.

– *Kitűnő alakításaid voltak/vannak.*

– Jó szerepeket játszottam. Az is sokat számít a sikerek listáján. Dédelgetettje vagyok a pályának, nem panaszkodhatom. De meg is dolgozom a sikerekért.

– *Számít, persze, az is, hogy jó szerepeket játszol-e, de érzésem szerint a művész előmenetelénél, a tehetségen túl, figyelembe kell venni általános emberi magatartását, viselkedését is, különösen mindenkori feletteseivel szemben.*

– Kire, kikre gondolsz?

– *Például a rendezőkre, az igazgatókra, a kritikusokra, a város vezető egyéniségeire, vagy akár országos fórumok képviselőire. Tévednék?*

– Egyetértek veled. Hibám, hogy nincs úgynevezett színészi modorom: nem tudok harminchat foggal mosolyogni, mikor csak harminckettő nő. Csak arra tudtam/tudok felnézni, aki arra érdemes. Ezt a viszonyulási formát személyes sértésnek veszi a középsszer.

– *Nem gondolod, hogy jó lenne, ha néhány szerepedről értékelően beszélne?*

– Nem tartom szerencsésnek, mert nem minden olvasó, néző értené... Arról nem is beszélve, hogy saját magamat minősíteni, nem lenne ildomos. Megtették/megteszik azt a kritikusok.

– *Igazad van. Nézzünk hát néhány szemelvényt az írott sajtóban megjelent kritikákból, méltatásokból:*

Új Élet, 1988/3. Kántor Lajos:

„(...) Varga Vilmosnak volt ereje ellenállni a csábításoknak, mindenekelőtt saját színészi rutinjának, s végre ismét tehetsége szerint küzdött meg a bonyolult feladattal: törődött volt és szürke a játék kezdetén, fel tudott gyűlni a szellemileg méltó eszmecserében, lázadását is elhihattuk – és ugyanilyen hitelesnek hatott kétségbeesése a vele mindig méltatlanul bánó feleség öngyilkossági kísérletének hírül vételekor. Varga Holly Sebestyénje törvényszerűen hullott vissza a kiszolgáltatottságba –, ám úgy, hogy nem nevetni, hanem sírni tudtunk volna bukásán. Emlékezetes alakítás ez a váradi színpadon – többet szeretnénk látni ebből a fajtából.

Ha nem maradt is egyedül a szerepfelfogásában, a színésztársak közül senki sem közelítette meg Varga Vilmos játékának mélységét a váradi Papucshősben.”

*Németh László: Papucshőseben Bánai Irénnel.
Rendező: Szombati Gille Ottó*

Utunk, 1987. december 18. Varga Gábor:

„(...) Az előadás legemlékezetesebb pillanatait kétségkívül a címszerepet játszó Varga Vilmos alakítása nyújtja. A váradi színtársulat e vezéregyénisége valósággal lenyűgöz színészi kvalitásainak széles skálájával; eszköztelen jelenléte a színpadon, szerepével való tökéletes azonosulása a színművészet olyan élményt adja, amilyen élménnyel mostanság, sajnos, meg lehetőségen ritkán találkozhatunk. Holly Sebestyénje élő, küszködő, szenvedő figura, s ha a végkifejletben nem is magasztosul hőssé – a szerző szándéka szerint –, a megaláztatás vállalásával a néző lelkében feltétlenül katarzishoz vezet. Csak örülni lehet színész és szerep ilyen találkozásának.”

Ugyanerről a darabról írja Székedi Ferenc a Hargita 1988. február 21-i számában:

„A címszerepben Varga Vilmos képes volt mindvégig töretlenül ábrázolni a vidéki könyvtárnok belső vívódását és pipogyaságán is túlmutató emberségét, hisz végső soron az egész darab konfliktushelyzete éppen ezen a 'menni, nem menni', 'hagyni mindent, vagy nem hagyni semmit' dilemmán múlik.”

A Hét, 1988. május 26.:

„Oradeán Varga Vilmos éli, alakítja a címszerepet, dicséretes belső fűtöttség és szépen letisztult, a nézőben visszhangot verő kifejezőeszközök bedobásával; teljesítménye annál öröndetesebb, hogy eddigi szerepköréből és egyéni stílusából némileg kitörve hoz létre újat, mélyet, igazat.”

Új Élet, 1986. 14.:

„A váradi színház magyar tagozatának sűrűn műsorra tűzött, kiszállások, vendégszereplések alkalmával is sokszor játszott előadása Robert Thomas: Kettős játék (Double Jeu) című krimi vígjátéka volt, melyet ők az eredetinél is blikkfangosabb címmel ékesítettek fel: Egérfogó a nászágynban.

Varga Vilmos a tőle megszokott színességgel eleveníti meg a rámenős Richard és a félszeg Michel kettős szerepét. (Az ikerpárt, amely – mint a végső jelenetben kiderül – nem is ikerpár, hanem a modorát és viselkedését a kitűzött cél érdekében leleményesen váltogató azonos figura.)”

*Play Strindberg c.
darabban Halasi
Erzsébettel
és Gábor Józseffel.
Rendező: Szombati
Gille Ottó*

Nagy Béla a nagyváradi Fáklya 1976. augusztus 1-jei számában Arthur Miller Pillantás a hídról című drámájában a főbb szerepeket játszóak közül kiemeli Varga Vilmos töretlen alakítását: „Marco-ja mindvégig büszke, ám helyzete miatt meghunyászkodni kényszerülő, erős, de az ismeretlen hatalommal szemben tehetetlen ember, aki mégis robban, ha méltatlan sérelem éri.”

Arthur Miller: Pillantás a hídról. Balról: Vértess József. Varga Vilmos, Péter Ágnes. Rendező: Szombati Gille Ottó (Temesvár)

Simon Judit: Premier a nagyváradai Kiss Stúdióban, Erdélyi Napló, 1995. április 5.:

„A szó legnemesebb értelmében vett színházi előadással ünnepelte a Kiss Stúdió és a nagyváradai közönség a Színház Világnapját március 26-án.

Molnár Ferenc méltatlanul elfeledett színműve, A cukrászné elevenedett meg a tenyérnyi pinceteremben, maroknyi művész avatott előadásában. (...)

Varga Vilmos hat szerepet vállalt magára, s mind-egyikben sikerült más-más jellemet teremtenie. Kiss Törék Ildikó cukrásznéja lírai, de egyben érzékelteti a benne zajló egyszemélyes drámát.

A cukrászné előadása méltán sorolható a kiemelkedő nagyváradai produkciók közé.”

Molnár Ferenc: A cukrászné. Balról: Varga Vilmos, Kiss Törék Ildikó, ifj. Kovács Levente. Rendező: Kovács Levente

RENDEZÉSEIMRŐL

– *Úgy vettem észre, hogy a kiugróan tehetséges színészekben általában él az a törekvés, hogy kipróbálják képességeiket más világban, így a rendezés terén is.*

– Egy jó színészben a színész énje és a rendező énje elég gyakran konfliktusba kerül. Ugyanis a színész igazság-érzete és a darabban megírt virtuális igazság szembe kerülhetnek egymással. De ha egyezik a színészi elképzelés azzal, amit a rendező kér, akkor abból nagyon jó dolgok születhetnek. Az évek során sok tapasztalatra teszel szert, típusokra figyelsz fel.

– *Mindenki látja ugyan ezeket, de a te látásmódod, regisztrációs rendszered merőben más, mint a „civilé”. Te akarva-akaratlan gyűjtöd a hátizsákodba a típusokat.*

– Engem minden koldus vagy kéregető kinéz magának, mint médiumot az adakozásra, és én szívesen is állok szóba velük, adok is nekik szerény összegeket. Odajutottam, hogy már „bérletes” koldusaim is vannak. Becsengetnek a lakásunkba, aminek már nem nagyon örülök. Meglátanak, és már messziről integetnek... Bottal járnak, szakállasak, koszosak, büdösek. Lesik a tekintetemet, hogy mit szólok a tényleges vagy kitalált történeteikre, ugyanis nem hallgatják meg őket az emberek. Nincs semmilyen skrupulus bennem velük szemben. Inkább sajnálat. Egyébként senkivel szemben sincs.

– *Három éned van. Hogy osztod meg magad a színészi, a pódiumelőadói és a rendezői lehetőségek között?*

– Szerencsés helyzetben vagyok. Itt van ez a kis magánszínház, a Kiss Stúdió. Majdnem annyit játszik, mint a kőszínház. Ott óhatatlanul egyesül a három tevékenységi terület. Rendezni és játszani kell. Szintézisbe kell emelni mind a három képességet, akármilyen szerény legyen is az.

– *Te azelőtt is rendeztél, mielőtt a Kiss Stúdiót megalakítottátok volna?*

– Hogyne. Körülbelül huszonöt darabot rendeztem, a nagy elfoglaltság közepette.

Csehov: Ványa Bácsi

– *Belső szükségből tetted? Komoly készíttést éreztél magadban a rendezésre?*

– Igen. Vannak olykor rendezői ötleteim. Például büszke vagyok az egyik kifejező színpadi megoldásomra, pláne, hogy a nagy lengyel filmrendező, Andrzej Wajda ugyanazt a megoldást alkalmazta ugyanannak a gondolatnak a kifejezésére. (A *Katyin* című filmben.) Ott is bejön egy szovjet géppisztolyos katona, meglátja a lengyel zászlót, letépi egyetlen rántással a földre, de egy darabja a zászlónak a helyén marad. A leszakított zászlórészt – a megalázás jegyében – a lábára tekeri kapcának.

Természetesen ők nem látták az én előadásomat, és a film is későbbben készült, mint a mi '56-ról szóló előadásunk, de úgy látszik, kongeniálisan gondolkoztunk...

Arról van szó, hogy mint ruszki katona bejövök orosz katonazenére valahol Budapesten. Pufajka, usánka, géppisztoly. Díszlépés. Meglátom az '56-os piros-fehér-zöld zászlót, a kivágott kommunista címer helyén kilyukasztva. Dühösen letépem. A fehér és a zöld zászlósáv leszakad, a piros a függönyön marad. A zászlódarabot lecsapom a földre, és díszlépésben húzom magam után a földön kifelé menet.

Máskor meg bosszankodom, ha látok valami igazán szellemes színpadi megoldást, hogy ez se jutott eszembe, meg az se.

Olyan ez, mint egy malom, amely állandóan őröl, működik. Éjjel felébreszt, ha valami nincs jól megoldva. Órákig töprengek fölötte. Ilyenkor szoktam mondani, hogy nekem árt a szellemi munka. Nem arra vagyok predesztinálva,

illetve vagyok is meg nem is. A fizikai munka fáradalmait jobban ki tudom pihenni. Ha kaszál vagy zsákot hord, az ember éhes lesz, eszik, alszik, helyrejön. A szellemi fáradság viszont nem múlik el csak úgy, ez üldözi az embert.

– *Milyen lényeges elemei vannak még a rendezői munkának?*

– A jó rendező kulcsot ad a színésznek a megoldáshoz. Ki az, mi az, akit, amit alakítania kell. A rendezőnek mindig az adott zárhoz, szerephez kell kulcsot adnia. A záruk pedig rendkívül különbözőek és érzékenyek.

A jó rendező egyik titka, amellet, hogy van fantáziája és irodalmi műveltsége, mindig tudja, hogy az a színész hol tart a szerep, a karakter megvalósítása terén. Olyan dolgokat mond neki, olyan utasításokat ad, ami rávezeti a jó útra.

A jó rendező mond egy instrukciót, és levesz a vállamról két „zsákot”. Mondja a következőt, megint levesz egyet. Fokozatosan egyenesedik fel a szerep megvalósításának útján. Azt mondja, ami segít rajtam. Tudja, hogy én hol tartok mint színész a megértésben, a megvalósításban.

Ha van koncepciód, felfogásod, elképzelésed, hogy mit akarsz a végén belőle, akkor hasznos ez a pedagógusi rávezetés és begyakoroltatás. Mindenkinek mást kell mondani. Van, aki lelki seggbe rúgásból ért, van, aki egy finom közlésből.

Annyit még feltétlenül el akarok mondani, hogy a szegény színház gazdag tára a fantáziának. Meg kell tudni oldani a semmiből dolgokat. Néha így jobb megoldások születnek, mint ha pénzed volna. Mert gondolkozásra

kényszerít. Ez is érdekes vonulata a rendezésnek. Bánk úgy öli meg Gertrudist, hogy hozzá se ér. Pantomimes kifejező mozgással. Egyfajta konvenció, amit a közönség elfogad, ha jól csinálják.

Íme, egy csokor a sajtóban megjelent korabeli kritikákból, méltatásokból:

Indig Ottó: Vastaps Váradon (Sütő András: Vidám sirató egy bolyongó porszemért), Szigligeti Színház:

„A színház igazi ünnepe, a teltház, a már-már elfeledett vendég ismét Nagyváradon örvendeztetett. És milyen lelkesedéssel dobogtatta a színész, a rendező, a néző szívét: a Körös-parti Thália idei nyári produkcióját a Vidám sirató egy bolyondó porszemért című színpadi játékot (a negyedik váradi Sütő András-bemutatót). A premier (1987. július 14.) óta zsúfolt nézőtér előtt, mindig hatalmas sikerrel játsszák, s szinte bizonyos, hogy az utóbbi évek egyik legjelentősebb helyi színházi eseményeként kerül majd be a színház történetébe.

A rendező Varga Vilmos helyi hagyományokhoz kapcsolta Sütő szövegét. A mezőszegi dalok-táncok helyett bihari folklórt alkalmazott, s ez közelebb hozta a művet a váradi nézők szívéhez, a fiatalokat pedig azzal hódította meg, hogy – a szerző kérésének megfelelően – modernbe hajló „rockos-énekes-táncos” jelenetekkel hangsúlyozta a tartalmat, anélkül, hogy ezzel sértette volna az eszmei mondanivalót.

A váradi színház magyar tagozatának idényszáró előadása emlékezetes teljesítmény, megérdemli az ünneplést, amelyben közönsége részesítette.”

Sütő András: Vidám sirató. Ezzel a rendezéssel a bihari népművészeti elemeket próbáltam felszínre hozni.
Balról: Molnár Julia, Körner Anna, Kovács Enikő, Miske László, Kiss Törék Ildikó, Fábián Enikő

Mózer István: Vidám-szomorú játék (Vörös Lobogó, Arad):

„Varga Vilmos rendezése az eredetileg mezőszégi környezetbe helyezett komédiának általánosabb érvényt szerez. „Átemeli” a bihari tájba, „megspékeli” az ottani táncokkal, dalokkal, korszerűsíti (zenés-táncossá) a színpadi műfajt, kiegyensúlyozza a darab szerkezetét, lendületet, színt ad az előadásnak az érmelléki folklór beillesztésével (farsangolás).

Az oradeai színház magyar tagozatának negyedik Sütő-bemutatóját színjátszásunk ünnepeként szünni nem akaró vastappsal fogadta az aradi közönség.”

Vörös Lobogó, Arad, Ujj János:

„Nagy, átfogó színpadi egyéniségeket kell életre hívni aránylag rövid idő alatt egy kis létszámú társulattól... És egyáltalán: nagy bátorság Csehovot játszani vidéki városban... De úgy gondolom, mégis érdemes ilyen szép magasat lépni, mert csak nagy színpadi műveken nemesül a színházi játék, csillanhat az alkotó képzelet.” Varga Vilmos rendező nyilatkozatában sűrítette mindazt, ami-be bármely színtársulat ütközhet Csehov-darab műsorra tűzésekor. Mert valóban nem kis merészség Csehovot játszani akkor, amikor időközben gyökeresen megváltozott a társadalom, amikor már kevesen tudják elképzelni maguknak a társadalom felszínének mozdulatlanságát, miközben a mélyben már ott kavarogtak az elégedetlenség, a forradalom hullámai.

A színművész Varga Vilmos jó néhányszor szokatlanságában meghökkentő előadást rendezett. A színmű nem zenés darab, de a beiktatott énekszámok és hangszeres zene szervesen illeszkedik a rendezői elképzelésbe, elősegíti a korhangulat megteremtését. Szokatlan, hogy Tyelegin figuráját megosztotta, ketten lépnek színre, Bódis Béla és Medgyesfalvy Sándor, az előbbi a muzsik, az utóbbi az elszegényedett földbirtokos alakját formálja meg.

A nagyváradiak előadásában három parádés alakítást láthattunk. V. Csíky Ibolya kiválóan alakítja a céltalanul,

csendes boldogtalanságban napjait morzsoló asszonyt, aki csak akkor mer kacérkodni a számára nem közömbös Asztrovval, amikor már búcsúznak, a döntő lépést képtelen megtenni. Kiss Törék Ildikó Szonyája, különösen a

*Csehov: Ványa Bácsi. Csíky Ibolya, Kiss Törék Ildikó.
Rendező: Varga Vilmos*

második részben, meggyőző, elhiteti a nézővel a sután szerelmes, finom lelkű, csúnya leányt. A legerőteljesebb figura Miske Lászlóé...”

Keszy-Harmath Vera beszélgetése a művésszel (részlet):

„(...) Varga Vilmos színész-rendező Karinthy Frigyes Holnap reggel című tragikomédiáját viszi színre. Rendezésében új Karinthyt ismerhetünk meg, s ez az író, akit hajlamosak vagyunk kabarészerző, játékos, csípős nyelvű költőként elkönyvelni, e darab révén az avantgarde drámairodalom egyik kiemelkedő képviselőjeként mutatkozik be...”

A Hét, 1987. december 17., Bágyi Bencze Jakab:

„Harminchetedik bemutatója a székelyudvarhelyi Népszínháznak Leonyid Zorin darabja, a Varsói melódia. Ebben az évadban (tizedik évforduló!) a második. Rendező Varga Vilmos, aki másodszor dolgozik együtt a székelyudvarhelyi Népszínházzal. '... Azért rendezem szívesen Zorin Varsói melódia című színdarabját, mert ez nem is annyira színdarab, mint inkább kétszemélyes előadóest, költészettel átszőtt szerelmi jelenetek egymásutánja.’

Sinka Erzsébet és Balázs Árpád teljes lélekhozzal vetette be magát a munkába, hogy ennek a fájdalmasan szép szerelmi történetnek hiteles megtestesítője lehessen. Feladatuk professzionista igényességet követel! S ennek ők tudatában vannak” – olvashattuk Varga Vilmos nyilatkozatát a műsorfüzetben. Láttuk – és így igaz...”

Méhes György: Egy csók egy pofon c. vígjátékában Kiss Törék Ildikóval. Rendező: Varga Vilmos

Utunk, 1985. március 4., Mózer István: Ősbemutató Aradon:

„...A valóság és a képzelet világa fonódik össze Méhes György új darabjában, az Egy csók, egy pofon című vígjátékban, amelyet az író a nagyváradi színház magyar tagozatának írt, és amelynek Aradon táblás ház előtt volt az ősbemutatója.

Varga Vilmos határozottan érdekes felfogásban rendezi meg a többdimenziós darabot. Törekvése, hogy minél hatásosabban közelítse meg a színészi alkotó munka szépségeit és nehézségeit, a színész magánéletének vágyait, örömeit, de vergődéseit is, s mindennek emberi tartalmát emelje ki.

A kiváló rendezésből és lelkes játékból érződik, hogy a vígjátékot mindannyian magukénak tekintik, mivel az ő életükről és hivatásukról szól: az előadásból kisüt a színház iránti szenvedélyes szerelem.”

Mircea M. Morariu: Bocet vesel pentru un fir de praf ratacitor de Sütő András, la Teatrul de Stat din Oradea:

„...Cum textul e de factura didactica, cu intentii educative nete, la transcrierea sa in limbaj scenic exista pericolul ostentatiei sublinierii ideilor. Or meritul esential al reprezentatiei semnata regizoral de Varga Vilmos mi se pare a consta tocmai in evitarea acestei capcane.

Varga Vilmos si-a gindit montarea ca o reprezentatie de 'teatru in teatru' in sensul ca fiecare actor, constientizeaza cu abilitate ca e un „emploi” explicit, care parodiaza, se autoparodiaza si se lasa parodiat...”

Fáklya, 1985. május 12., I. I.: Párbeszéd hármásban:

„Adva van, aki rendez, meg akit rendeznek. Aki rendez, formailag társa a rendezettnek. A rendezett oldaláról nézve azonban más a forma: a rendező teljhatalmú parancsoló. Kettejük korán sem idilli kapcsolatáról hosszú idők óta tart a vita, szólnak nyilatkozatok, indulatok forrnak körülötte. A nyilvánosság tehát adva van. Az Eredeti helyszín című pénteken bemutatott Csurka István-darab színpadi fórumot teremt hozzá, bekapcsolja a párbeszédbe a harmadikat, a közönséget. Merthogy ez nem színházi magánügy.

Varga Vilmosnak eredeti szerep jutott ebben a különös vitában. Ő a szerepcserés vitapartner. Színészből rendezőre

vált, miközben, mint mondja, 'ezzel a színdarabbal a színész munkájának becsületét akarom helyreállítani. Mégiscsak ezen az oldalon éltem, a színészi munka gyötrelmes részét ismerem. Nem szeretem a rendezőcentrikus színházat.'

– *Hanem milyennek képzeled a rendező szerepét?*

– Neki kell kigondolnia az adott előadás játékszabályait, jelzésrendszerét, a mondanivaló képi áttételét, hogy közérthetővé váljon a közönségnek. Bár okmány szerint csak most lettem rendező, elég rég gyakorolom már. Rendeztem fiatal színész koromban Temesváron, Váradon is többször. Legtöbbször pedig önmagam, hat önálló előadói műsort..."

Csurka István: Eredeti helyszín. Balról: Kiss Törék Ildikó, Halasi Erzsébet, Szabó Lajos. Ezzel az előadással vizsgáztam a rendezői szakon Bukarestben.

Fáklya, Impon Irén: Eredeti helyszín:

„...Csurka István krónikás szolgálata nagyon vonzó egy színházi csapatnak. Talán ezért is lett az Eredeti helyszín az évad egyik legalaposabban kimunkált előadása. A filmforgatás látványossága és mozgalmassága az egész előadáson át beavatottá tette a nézőt. Varga Vilmos jól érvényesítette a kapcsolattartás rendezői elvét abban a társasjátékban, melyet tévedés lenne csak színházi érdekeltségűnek felfogni. Figyelemre méltó koreográfiát látunk az olykor alaposan telített színpadon, szervesen beépítve az előadás szerkezetébe, a technikai megoldásokkal és a tényleges színházi műszak jelenlétével együtt. Az összehangoltság színpadi képen, játékritmuson túl, azért fontos jellemzője Varga Vilmos rendezői vizsgájának, mert csupa kontrasztból hozza létre. Színészvezetésében is nyomon követhető, ahogy a tónuskülönbségeket kimunkálja, összeméri. A mérték megbízható, az egyéni alakítások kiegyensúlyozottak, a csoportjelenetek precizitása és ötletessége megjegyzendő lecke lehet.”

PÓDIUMON

- *A Kiss Stúdió Színház létrejötté és pódium-előadásaid összefüggének. Melyik született előbb?*
– Nyilván a pódium.

A Magyar vigasság c. pódiumjátékban Kiss Törék Ildikóval

Gurzó K. Enikő a nagyváradi Reggeli Újságban Negyvennyolc: fények és jellemek címen igen figyelemreméltó jellemzést adott pódiumművészetéről:

„Varga Vilmos percenként lejátssza magát a színpadról. Nincs ugyanis akkora pódium, amelyen szellemisége, művészi kiválósága és nem utolsósorban emberi nagysága kibontakozhatna. Mert Varga önmagát, teljes lényét adja. De nemcsak. Általa történelemalakító hősök és áldozatok

testesülnek meg. Érzékelhetően viszi bele jellemét a műbe, mindenét kártyára teszi, a mondandó nem az ajkain, hanem a szíve mélyén fogalmazódik meg, s onnan tör fel megfőkezhetetlen erővel. Úgy, ahogyan kell. Át-szellemüléseinek sorába teste belevonaglik. Varga a lel-künkkel folytat párbeszédet, s ez lényegesen több annál, mintha csupán az értelmünkhöz szólna. Nem a várható taps kedvéért teszi a dolgát, neki valóban a publikum a mindene, szerepformálása csöppet sem öncélú.

Varga Vilmos egy személyben Széchenyi, Wesselényi és Szacs vay, győztes negyvennyolcas, életét bitófán végző, egyenes derekú honvédtábornok. Reményvesztett vén cigány, és valahol Erdélyben, ki tudja ma már pontosan melyik patak partján örök álmát alvó, népe jövőjéért, a magyar nemzet értékeinek sorsáért már ifjú korában aggódó

Széchenyi az öngyilkosság gondolatával. Rendező: Varga Vilmos

poéta. Ha kell, örült, ha kell, kedveséhez búcsúlevelet író szerelmes katona. Aradi akasztott. Ezeresztendős história egyetlen előadásban. A Kiss Stúdió Színház „fényes ege alatt” – mondhatnók – hatalmas csillag ragyog. Üstökös, amelynek pályája egy páratlanul megható egyéni műsor.”

– *Mivel léptél először közönség elé pódiumművészként?*

– Az első a Maszek ballada volt, amivel megnyertem az országos első díjat 1968-ban. Puskának készült és ágyúnak sült el – mondták egyesek. Rengeteg méltató újságcikk meg hosszabb elemzés jelent meg róla.

A Maszek ballada előadási stílusa a hagyományos versmondást robbantotta fel. Szokatlan módon túllépett rajta.

Félrerúgva a konvenciókat, én belső érzéseimre hagyatkoztam, azokat hagytam szóhoz jutni. A költői anyag diktálta bátorság vezetett. Ugyanis azokat az abrakadabra verseket, amelyek az Utunkban, Igaz Szóban s másutt jelentek meg, abban az időben nem nagyon értették. Sok levelet kapott a szerkesztőség, panaszolván, hogy ezeket a verseket, írásokat nem értjük. Ekkortájt tört magának utat a Beatles nemzedék hangvétele.

Az én pódiumműsorom a második világháború utáni költő-, írónemzedék terméséből állt össze nemzedéki valomássá. De nemcsak erdélyi, hanem szovjet meg amerikai és svéd költőket is beiktattam, akik ebben a stílusban írtak. Beleástam magam és értelmeztem a szerint, amit kívántottak belőlem, s az vezetett oda, hogy új stílus teremtdött ezen a vonalon. Ezt Kántor Lajos kritikus, Páskándi Géza, Bajor Andor, Szilágyi Domokos méltányolták a legjobban.

*Maszek ballada a nőalakkal, gitárral, pódiummal, koponyával
(1969) Országos Színházi Fesztivál, Bukarest, I. Díj.
Rendező: Varga Vilmos*

Az est címadó verse:

Szilágyi Domokos: Maszek ballada

Végig Világ utca hosszán
tessék befáradni hozzám!

Vagyok az utolsó maszek,
énnálam csillag a faszeg,

kinek kell repülő szőnyeg?
az én inasaim szőnek! -,

nékem panaszkodnak holtak,
este kigyújtom a holdat,

színvaknak csiszolok prizmát,
olajozok aforizmát

az ég alatt, a föld felett
hűtök nyarat, fűtök telet,

ha kifogy a szűzdohányból,
tőlem veszi a tűzhányó,

ki e földön helyet keres,
jó iránytűt nálam szerez,

szabok-varrok leányálmot,
boldogságot, testhez állót,

göndöríték bárányszerűt,
s a hétmérföldes cipellőt

– ha elkopott – talpalom,
itt a ritka alkalom,

végig Világ utca hosszán
tessék befáradni hozzám,

vagyok az utolsó maszek,
vagyok, ameddig *nem leszek!*

A verset cirkuszi kikiáltó stílusban adtam elő.

Szilágyi Domokos Bukarestben meghívott egy kupa borra. Beszélgettünk. Tudni kell róla, hogy nagyon keveset beszélt. Inkább nyögdecselt, jóváhagyott vagy elutasított.

Akkor voltam a döntőn Bukarestben. Előző este be-
mentem az Írószövetségbe, ahol volt valami összejövetel.
Majtényi Erik, a költő megkért, hogy mondjak néhány
szöveget azoktól a költőktől, akik jelen vannak a terem-
ben. Ugyanis egy párizsi zongoraművésznő lemondta a
szereplést, hézagos a program.

Szívesen, mondtam. Nekem az egy főpróba lesz.

Akkor történt az, hogy kimentem a színpadra, de Szi-
lágyi Domokost nem láttam a nézőtéren, tőle tehát nem
mondok verset – szóltam fennhangon. A nézők kórusban
suttogták:

Itt van, csak lebújt a pad alá.

És tényleg: zavarában lebújt a pad alá. Fura mód őt
addig nem tűzte műsorára előadóművész, pedig akkor
már híres költő volt.

Utána odajött hozzám, hogy meginvitáljon arra a bizo-
nyos kupa borra. Reggelig dumáltunk. Majtényi jött oda
és csodálkozva a fülembe súgta: Mit csináltál Szisszel,
hogyan beszél?

Mégis mit szólsz ehhez az előadásmódhoz, ahogy a
Maszek ballada című versedet mondtam? – kérdeztem.

Eszembe se jutott, hogy így is lehet ezt a verset mon-
dani. Ez egy lírai hangvételi, halk, fájdalmas valami,
s te meg cirkuszi kikiáltó stílusban adtad elő. De leka-
száltál!

Minden anyag más-más hangvételt igényel. Hol
gunyoros, hol fájdalmas, forradalmi, esetleg lírai han-
got kívánt az előadandó mű. Talán ezért is volt ennek
az összeállításnak ilyen dűtök-borítók visszhangja. Úgy

álltam neki, lesz, ami lesz. Ez nem Petőfi, nem Arany, nem Vörösmarty, ez egy más világ, és annak megfelelően mozogtam, szünetet tartottam, tagoltam vagy pergettem, ahogy diktálták az anyagban meghúzódó gondolatok.

Nagy különbség van, természetesen, az ilyenfajta előadasmód és a kilencszázas évek eleji előadói stílus között. Nekünk ez természetesnek hat, az akkoriban pedig némi műviséget is felfedezni vélünk. A deklamálást, a pátosz-ságot érezzük művinek, természetellenesnek.

– *De lehet, hogy annak a kornak épp az volt természetes, mert olyan volt a szemlélete, az emberek érzésvilága.*

– Lehet. A szecesszió...

A kolozsvári bemutató után a befutott költő, drámaíró Páskándi Géza, ezt írta a műsorfüzetembe: „Varga Vili-nek, aki megvalósította a lehetetlent, a verset.”

– *Hány előadást ért meg a Maszek ballada?*

– Vagy százötvenet. Buta voltam, nagyon buta. Akkor még az volt a felfogásom, hogy ne kopjon meg a fénye, hát ritkán adtam elő. Ahelyett, hogy mentem volna vele, mert egymás után jöttek a meghívások.

– *Pódiumtevékenységed egyféle hiányérzetből fakadt?*

– Igen. A Villon-est is így született.

– *Milyen természetű volt az a hiány, ami arra készítette, hogy egymagad állj ki a közönség elé? A nagyszínházi működésedben éreztél deficitet, vagy a társulat munkájában volt valami csorba, olyan hiányosság, amit te mindenképpen pótolni szerettél volna? Netán azt érezted, hogy te nagyságrenddel többre vagy képes annál, mint amit ez vagy az a rendező kihegedült belőled?*

– Az igazság az, hogy én erős embernek éreztem magam. Vágytam a megmérettetésre, lelkileg is, és minden tekintetben. Tudtam azt, hogy ahova én esek, ott talpra esek.

– *Téged tulajdonképpen az élet nevelt.*

– A piac meg a Pece-part, a külváros.

– *Olyan világban alkottál kimagaslót, amit anno Pece-parti vagányként álmodni se mertél volna. Östebetséget érzek benned.*

– De azért meg kellett dolgoznom mindenért. Ugyanis a memóriám közepes.

– *Valóban megdolgoztál: rengeteg elvégzett munka van mögötted, és nem kis akaraterő, elhatározás, elszánás.*

– Kolozsváron, amikor felvételizni mentem a színi-re, és megláttam a kapunál kiírva: Szentgyörgyi István Színművészeti Akadémia, egyszeribe előmlött rajtam egy furcsa érzés, mert akkorra már megedződtem, hisz előzőleg, mint osztályidegent, kirúgtak a Közgazdasági Egyetemről. Nos, akkor titkon megfogadtam magamnak, hogy én ennek a kapunak teljes erőmből nekiszaladok. Vagy betörök, vagy én esem össze a kapu tövében. Betört.

– *Pódium-előadásaid közül a Maszek ballada volt a legnépszerűbb?*

– Nem. A Villon-est volt a legnépszerűbb, de közvetlen ott volt mellette Ady. A Maszek ballada elsősorban szakmai körökben aratott szokatlanul nagy sikert.

– *Mit gondolsz, miért?*

– Mindenekelőtt az anyagok természetéből fakadóan. Az újszerű költészet, az újszerű irodalom újszerű előadás-

módot igényelt. Én voltam az első a mi tájainkon, aki ennek nekivágtam.

A pódium műfajban a verseknek és a novelláknak olyan előadásmódját, módozatait addig sehol nem láttam, mint ahogy én csináltam. Ezt a stílust se Kovács Györgytől, se Senkálszky Endrétől, se Ascher Oszkártól, se a nagy magyarországi előadóművészekről, se rádióban nem hallottam. Saját gondolati burkomban születtek a pódiumi „hogyanok”, hangzásban-mozgásban, amiket tulajdonképpen az előadandó művek diktáltak. Már csak bátorság kellett hozzá...

– *Átvették-e mások is a te előadói stílusodat? Természetesen a fiatalabb nemzedékbeli előadóművészekre gondolok.*

– Nemigen. Inkább a bukaresti előadóművészek közül egy-két kolléga.

– *Pódium-előadásaidból készültek-e lemezek?*

– Igen. Az Adyból és a Maszek balladából készült nagylemez. A többiből CD-k készültek. A háború után Romániában, Kovács György és Illyés Kinga után az Ady volt a harmadik magyar nagylemez, a professzionista előadó művészek terméséből.

– *Pesten készült-e veled lemez?*

– Nem.

– *Nem is próbálkoztál?*

– Nem. Először is, nagyon nehéz volt átjönni. De nem is nagyon tudták, mi történik nálunk.

– *A Maszek ballada tulajdonképpen egy nemzedéki vallomás. Mi volt ennek a nemzedéknek az üzenete?*

– Ebben a nemzedéki vallomásban – melyben svéd, szovjet, romániai román, romániai magyar, magyarországi magyar és amerikai költők, írók műveit tolmácsoltam – meglepően egységes volt az alkotók világlátása, a lázadásuk egy új létforma, a korszerű gondolkodásmód, az új művészet elismertetésének útjain...

– *A bukaresti Országos Színházi Fesztiválon első díjat nyertél az előadó művészet kategóriában a Maszek ballada című előadósteddel, magyar létedre. Ez nem is maradt visszhangtalan, hisz az akkor induló Romániai Magyar Televízió Bukarestből kétszer is közölte az egész Maszek balladát. Nem is beszélve az írott sajtóról, amely – magyar, román, német nyelven – számos tanulmányban elemezte, méltatta az előadást. Hadd említsek néhány szemelvényt a sok közül:*

Fáklya 1970. március 15. Kovács János:

„Legszebb élményeim közé tartoznak az immár rendszeresen egymást követő előadóműsorok. A váradi Varga Vilmos nyitotta meg a sort, méltán híres Maszek balladájával. A modern stílusú előadóművész nagyszerűen összeállított tematikus műsora rangos teljesítmény volt.”

Utunk, 1970. június 19. Kelemen István:

„Varga Vilmos előadóművész Maszek balladáját melegen fogadta a debreceni közönség és a szakemberek. (Egyetlen produkció, amelyet meg kellett ismételni).

Saptamana Culturala, 1969. december: Dumitru Chirila:

„Conceptia lui Varga Vilmos despre poezie si rostul sau scenic este una agitatorica. Termenul ar parea unora desuet, dar interpretul il innobileaza. Recitalul sau este o incitare la gindire, o revolta impotriva slalomului printre banalitati si formule uzate, o chemare la luciditate fata de deceptii sau iluzii.

Poate tocmai de aceea, succesul sau a fost net.”

Az Új Életben Molnár Tibor így ír:

„Varga Vilmos, a kitűnő nagyváradi színész, aki többnyire fiatal költők műveiből válogatott műsorával egy nemzedék életérzésének, gondolatainak, törekvéseinek adott hangot.”

Szabad Szó, 1968. december 24. Sándor István:

„Varga Vilmos előadástje megkülönböztetett figyelmet érdemel.

Egy előadást, ha valóban az, mindig művészi, társadalmi, emberi állásfoglalást, hitvallást is jelent. A művész ebben a tekintetben is éretten, ízléssel és világosan helytállt. Témaválasztása elkerülte a sablont, érdekes, izgalmas nézőpontokból közelítette meg az általánosan emberi és a jellegzetesen saját korosztályához (és arról) szólót. Megtalálta a módját, és volt ismeretanyaga ahhoz, hogy – az irodalom tükrében – megragadja és tolmácsolja mások szavaival, de önmagán átszűrve azt, amit tegnap és ma annyian éreztünk és érzünk.

Bebizonyosodott: lehet nálunk is a szokványostól eltérőt, az igazán modernet sikerre vinni, lehet és kell. Művészeink bátorságán, lelkesedésén, értelmiségi hivatástudatán múlik, hogy ezt a nagyon jó kezdeményezést tovább vigyék, állandó hatóerővé tegyék.”

*

– *Gondolom, ezek után hirtelen a népszerűség csúcsára kerültél:*

– Egyik napról a másikra megtanulták a nevemet. Levelek, meghívások sora érkezett.

A nagy siker közepette azért megkeseredett a nyál a számban, mikor meghallottam, hogy Tudor Gheorghe román kollegám, aki szintén első díjat nyert ugyanazon a fesztiválon az énekelt versek műfajában előadóestjével, rögtön meghívást kapott külföldre és ki is engedték. De engem nem engedtek ki se Ulmba, se Pozsonyba, se Budapestre, pedig nekem is ugyanolyan meghívásaim voltak, mint neki! Én kisebbségi sorsban kisebbségi színházat játszottam. Ezt a békát többször is lenyelették velem pályám során. Nőtt is a hasamban!...

Ez a kétségbeesett féltékenység, ami a román nacional-kommunizmust átítatta, hogy mindentől be kell szarni, ami magyar, néha kedvemet szegte, máskor pedig csak-azértisre sarkallt. Magányos farkas lettem.

NÉZZ VISSZA...

– *A Maszek ballada után mi következett?*

– Azt hiszem, hogy a Nézz vissza nevetve. Ez a John Osborne: Nézz vissza haraggal parafrázisa. Tulajdonképpen a 25 éves Román Népköztársaságnak a görbe tükre. Ebbe a műsoromba az összes proletkultos hatodrangú verset, rövid prózát összeszedtem, és adtam elő kellő iróniával (helyenként szarkazmussal) Kolozsváron a Diák-házban is, ahol kabaré-sikere volt az értő értelmiségiek és egyetemisták körében...

A *Vascsavar a kirakatban* című versben az éjjeliőr egyedül őrzi az üzemet, olvassa az udvaron a jelszavakat, és proletár átszellemültségtől meghatódva lelkendezik a nagyszerű szocializmusról. Ezt megfogalmazta valamilyen seggnyaló marha, én meg zsírszódával lecsepegtettem...

Vettem a gitáromat, és az akkor annyira divatos dalt, amely a gyárak és kaszárnyák hangszóróiból reggeltől estig ömlött: „Marinica, marinica / Marinica zis coda-sul... ejde, ejde, ejde, ejde” (magyarul talán így hangzana: „Marinka, Marinka te kullogó”, mármint a termelésben) kisiklott fisztulás hangon énekeltem. Feltettem a fejemre egy gyerekcsináló sapkát, és „átéléstől” kiguvadt szemekkel gitározva énekeltem. Megtanultam egy csomó gitárakkordot, és prolis kamasz manírokkal vertem a húrokat.

Aztán elővettem Archimédesznek a felhajtóerőről szóló törvényét... Levetkőztem félmeztelenre, magam elé

tettem egy fürdőkádnak a rajzát, leültem és „tusoltam”. Felfedezve a fizikai törvényt, a tudós heurékázva, boldogan dalra fakad, hogy: „Amennyi az általa kiszorított víz súlya... jadadada jadada, kisangyalom”...Ilyeneket parodizáltam.

*A fürdőkádban megszületik Archimédész törvénye,
dalban elmesélve*

VILLON, A VÁGÁNS KÖLTŐ

– *Harmadik volt a Villon-est. Ez volt a csúcs?*

– Sikerre, igen. De Ady se igen maradt le mögötte.

– *Hányszor adtad elő a két zsenit?*

– Mind a kettőt közel háromszázötvenszer.

Bárhol fellépek – belföldön vagy külföldön – és kiorakom a lemezeimet, Ady meg Villon fogy a leginkább.

– *Hogy született meg benned a Villon-est gondolata?*

– Kelemen István, színházunk irodalmi titkára, a Maszek ballada sikerén fellelkesülve, sugallta nekem a Villon-est gondolatát, mondván, hogy én alkatilag, habitusomban is igen alkalmas lennék a nagy francia vágáns költő tolmácsolására. Hogy aztán egy kevesebb, mint öt négyzetméternyi cementes fürdőszobában hónapokon át érlelődjön bennem a megvalósítás gondolata, mert ha egyszer gyökeret vert benned az eszme, nem tudsz szabadulni tőle. Hosszú, gyötrelmes hónapok következtek: rohantam haza a próbákról, mert üzent, hívott François. Memorizáltam, ízlelgettem a jelzőket, a hangulatokat, magnóra vettem, újra meg újra meghallgattam, nem ez még az igazi, letöröltem, újra felvettem... Készültem.

– *Kiknek a fordításaiban mondtad a verseket? Én például szeretem Faludy átköltéseit is. Nagyon érezte Villont...*

– Faludytól ötöt, a többit a legjobb magyar fordítótól.

– *Érezte-e komoly különbséget a Faludy-féle átköltések és a többi fordítás között?*

– Szellemisége annyira jó és annyira villonos, hogy el kell fogadni a Faludy-féle átköltéseket. Nagyon érezte a hangulatát, és jó költő is volt.

– *Nagy erő és mélység van bennük.*

– Az is kedvezett, hogy bennem hasznosult az az erőtaralék, a vágáns életforma ismerete, amit a villoni versek és testamentumok előadásmódja igényel. Sokat kell ízlelgetni az egész villoni világot, amíg eljutsz oda, hogy megtaláld a hozzávaló kulcsot. Úgy érzem, én megtaláltam.

– *A közönség és a kritika érezte és méltányolta rendkívüli teljesítményeidet. Előadásaidnak nagyon nagy közönségsikere és sajtóvisszhangja volt. Íme:*

A Fáklya 1973. október 28-i számában Fábián Sándor váradi költő hozzáértéssel méltatta kivételes előadóművészi teljesítményedet és kreatív rendezői képességedet:

„...Friss színpadi ötletek, a mozgás harmonikus megszervezése, a dikciónak a vers 'hullámhosszát' érző szabályozása, jó zenei 'háttér', frappáns fényhatások – ez mind-mind a színpadot, mint saját tenyerét ismerő színész munkája. (...) A művész tehát 'kiadja' magát, saját véleményét, gondolatait, ízlését tükrözteti a válogatásban. Valószínűleg innen aztán a beleélés tökéletessége, s a tiszta természetesség eluralkodása az esetleg modoros játék helyett. (...) Hasonlóképpen nemcsak színészi tett Varga Vilmos Én, François Villon műsora. Varga Vilmos (miután a Maszek ballada és a Nézz vissza nevetve című előadóestekkel a gondolkodó szövegmondás hazai magyar színész-úttörőjévé vált) a közismertnek hitt Villon-életműben búvárkodva, s ebből főleg a napló jellegű

Villon, képzeletbeli ellenségébe dobta kardját

részeket felhasználva, ragyogó 'szcenáriumot' írt magának, olyat, amelynek alapján valósággal végigéli – nemcsak átéli – Villon életét... S nemcsak a költői anyag átélése, hanem átérzése is tökéletes. S az előadás hangnemének telitalálata, az itt feltétlenül szükséges önmegtagadó szerénység csak kis mértékben rendezői csiszolás eredménye, inkább annak kulturált érdeme. Végül is kellemes érzéssel nyugtázom: Varga Vilmos, a különben markáns színész-egyénség, tökéletesen 'megbújt' Villon mögött.

Fáklya, 1993. október 13., Szűcs L. ugyanezt a gondolatot – részletezőn – így fogalmazta meg: „Amikor Varga Vilmos azt mondja, hogy: Én, François Villon, a nézőben nincs semmi kétség, hogy valóban ő az, a Költő beszél, könyörög, röhög, szenved, játszik...” Telitalálat.

Fáklya, 1973. márc. 18.: „Varga Vilmos nem bemutatni akar korokat, költőket, eszméket vagy éppen hangulatokat. Az ő pódiumra állásában ez a szándék legfeljebb másodlagos, amellet az első parancsoló kívánság mellett, amit a költő esetében megnyilatkozásnak nevezhetünk, az előadó pedig szavalásnak nevezve is ugyancsak megnyilatkozásnak érez. Vallomásnak. Mert harmadik önálló estje után nem nehéz Varga Vilmost tetten érünk: mikor költők számlájára életet vált, önmagát keresi. Varga Vilmosnak ilyen szerep a Villon. Nem elmondandó költő, hanem eljátszandó szerep, a szöveg mellett mozgással, mimikával, kellékekkel, játéktílussal. A Villon-est ritka eseményszámba ment Váradon.” (M. I.)

– Hasonlóképpen telitalálat Szabó Barna gondolata (Előre, 1974. november): „Az életműből kivetített és tárgyiasított színpadkép, a leheletfinom eszközökkel építő rendezés – nem megrendezés! – az előadás egészét a villoni szívdobogás természetességével... vitte sikerre.”

Vörös Lobogó, 1973. okt. 28. :

– Ismét itt járt Aradon Varga Vilmos, ez a nyugtalan vérű, mindig újat, mindig mást akaró színész, akinek a színház annyira élete, hogy el nem tudja viselni megszőkott kereteit. Érzékenyen keresi, kutatja az önkifejezés szokatlan formáit, hogy kortársai gondolat- és érzésvilágának kifejezője legyen.

Varga Vilmost harmadszorra látjuk második országosan elismert pódiumműsorában. S mégsem az előadás külsőségei, hanem a hittel és ízléssel nyújtott irodalmi

élmény készítette a nézőt előre dőlni a széken, s kitárni a szívét, kinyitni az esztét, mert gyönyörű verseket hallott. A Kis Testamentumtól a Nagy Testamentumig, költeménytől költeményig érthetően, nyíltan, forrón és meggyőzően, régi versekben egy mai lélek kitárulkozását, egy művésznek testvéreként azonosulását Villonnal.

Nemcsak a kiváló és gazdag válogatás, amely az előadásban kétrészes monológ hatását kelti, hanem a magyar Villon-fordítások gyűjteményéből való tallózás is emeli Varga Vilmos estjének értékét... A Villon remeklései anyanyelvünkön teszik felejtethetlenné az előadást.

Varga Vilmos nehéz, de szép feladatra vállalkozott. Sikere, hogy nem elsősorban önmagát, hanem önmagában Villont mutatta fel.” (mózer)

– Végül hadd mondjam el, hogy Kolozsváron a kilencszáz férőhelyes Diákházban ezeregyszáz néző szorongott a Villon-előadásomon. Az öltözőm ablakán bekopogó váradi diáklányokat már csak a pincén keresztül eresztettem be, a fal mellett jutott hely nekik. A hetvenes-nyolcvanas éveknek egy teljesen új lélektani hozzáállása volt a művészetekhez, ami ma mind kevésbé divatos.

– *A beleérzés, beleélés (empátia) készség genetikailag igen csak meghatározott. Vagy van, vagy nincs. Ha van, vele születik az emberrel. Ezt nem lehet megtanulni...*

– Gyökerét illetően valóban nem.

– *Érzésem szerint a Színi Akadémián ennek inkább csak a technikáját tanítják, taníthatják...*

– A benned lévőt csiszolják, tökéletesítik. A felvételin elbőgtem magam abban a képzelt tragikus jelenetben. Belegondoltam magam a helyzetbe, és az indulat magával ragadott. Azért sikerült a vizsgám.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ADY – A VÁTESZ KÖLTŐ

– *Villon után Adyhoz fordultál.*

– Igen. Az Ady-est bemutató évében (1975), mint a műsor szerkesztőjének, szinte eldönthetetlen kérdésre kellett felelnem: mit mutassak fel a ma közönségének abból a százszor elsírt, százszor elujjongott nagyszerű életből, amit Adynak nevezünk? A Sors, a Szerelem, a Hit költőjétől, a levelezőtől, a publicistától, a prózaírótól, hogy látva lássák Őt? Szent elhatározásom volt: teljes Adyt akarok! Ami nyilván képtelenség: 1200 vers és hány ezer sor még a többi... Tehát nem volumenében egészet, hanem jelentésesen teljeset. Meg kellett tanulnom Ady mindenki számára egyértelműen világos hangját. Sokat „ültem” Ady műhelyében, hogy meghalljam őt. Amikor önmagát tárja fel, önmagunkhoz is közelebb visz. Íme, az egyik kulcs a szentélyhez. Azonosulni lassan, kihallani a zenéjét, mert ő gyakran homályba borítja a jelentést, hogy az érzelmi megértésnek adjon helyet.

– *Az Ady versek válogatásakor érvényesítettél-e valamilyen nézőpontot?*

– Itt már muszáj volt szempontot érvényesíteni. Először is azért, mert Adyt tanítják az iskolában. Éppen ezért gondoltam úgy, hogy szeretnék a gyermekeknek szóló Adyról mondani valami lényegeset. Még a felnőttek sem értik mindig egyből a versben élő üzenetet, hát hogyan érthetné a gyermek!? Sohasem féltem attól, ha alsó osztályosok is keveredtek a nézőtéri publikum közé, mert az érzelmi megértés, a vers hangulatának átültetése

a gyermeki lélekbe, a megsejtés érintettsége egy életre szól majd.

Az volt a célom, hogy teljes Adyt nyújtsak a hallgatóságomnak, ha jelentélesen, akkor is. Hogy aki ezt az előadást végighallgatja, annak olyan értékű legyen, mint-ha leérettségizett volna Adyból. Tehát a költő népművelő misszióját teljesítendő is építkeztem. Nemcsak sztárverseket, de a zsenéit, prózáit, leveleit, az iskolában kötelező verseit is műsoromba iktattam. Ez a felfogás, tudom, ütközik egy kicsit a hallgató lelkében dédelgetett

*Plugor Sándor Ady-estemhez készült
alkotása (1975)*

Ady-képpel. Éppen ezért első hallásra sokan nem értenek egyet az én felfogásommal. Bennem is másmilyen kép élt Adyról akkor, amikor a középiskola padjait elhagytam.

Jellemző, hogy egy-egy téma annyira foglalkoztatta a költőt, hogy publicisztikában, tárcanovellában, több versben is visszatért hozzá. Kiválogattam azokat az anyagokat, amelyek egy témakör összegezésének a művészi csúcspontját jelentik. Ha előadom a *Harc a Nagyúrral* című versét, akkor azt úgy kell elmondanom, hogy az összes pénzzel, nyomorral és csalódással kapcsolatos írása benne legyen.

– *A középiskolás tananyagban zsengék is szerepelnek...*

– Az még nem az igazi, nem a nagy Ady. De onnan is vettem. Annak ellenére vállaltam azokat a verseket is, hogy azok még nem olyan sikeresek. Vállaltam azért, hogy a diákok számára is hozzáférhető legyen. Ez taktika. Utána következnek a robbanó nagy ágyúgolyók. Ezért van felfelé ívelő vonala az Ady-estnek.

– *Mivel kezdted a műsort?*

– Prózával, dokumentumokkal, felváltva, vegyesen. Fokozatosan jutok el a Köszönöm, köszönömtől az Emlékezés egy nyár-éjszakára nagy költeményén át Az ős Kajánhoz. A költő csodálatosan megírt ars poeticájához.

Nem hagyhattam ki Adynak engem mindég megkönynyeztető sorait a *Dalok a labdatérről* című verséből: „Fiacskám, meglátod majd, / Lesz egy nagy labdajáték / S ott te leszel a vezér, / Repülsz, miként a labda / S rikoltasz, mint egy víg rigó”... Mikor ezekhez a sorokhoz érek, mindig a cowboy-kalapos, serif-csillagos, aranyszőke

kisfiamat látom, aki éppen a váradi színház piros bársonyos széksorai között fut felém...

– *Ha nem is mindegyikben, de az Ady-interpretációk többségében megszívtelendő igazságokat találunk. Hiba lenne eleve elzárkózni előlük, sokkal célszerűbb, eltöprengni fölöttük. Ady rendkívül nehezen értelmezhető...*

– Olyan mély és olyan nagy.

– *Neked sikerült elég mélyre merülni ebben a tengerszemben...*

– Temérdek munkával, odafigyeléssel, kitartással, a nagy művészet iránt tanúsított alázattal. Azt az indulati nyersanyagot például, amit nem tudtam mindig hasznosítani, nagyon jól sikerült kamatoztatni. Az ő Kajánban, a Harc a Nagyúrral és az Emlékezés egy nyáréjszakára, illetve az Elbocsátó szép üzenet című költeményekben.

– *Sok költő életművét tanulmányoztad, ismered. Kinek a költészetében érezted leginkább azt az indulati elemet, amiről említést tettél: Ady, József Attila, Villon?...*

– Lehet, hogy ez a kérdés így nem is válaszolható meg, hisz ahány költő, megannyi világ, ezért mindegyik költői univerzumot más-más irányból közelítve, eltérő módon kell megközelíteni a feltárását.

– *A magyar színészek közül talán Bessenyei Ferencnél volt legerőteljesebb az indulati elem...*

– Én is csináltam egy pár olyan dolgot színészi karrierem során, ahol az indulati elemnek döntő jelentősége volt. Példának említeném Tomori Pál alakításomat. De ahogy Bessenyei belovagol a Dúvad című filmben a

násznép közé, azzal a magyar őserővel, s ahogy megáll, ahogy a lovát kezeli, abba valósággal beledermesz. És az arckifejezése, amikor megszólal – mindenki összeszarja magát. Abszolút magyar. Abszolút ősi. Abszolút mély. És hiteles. Azt senki se tudja utána csinálni az egész világon. Se Latinovits, se Básti, se Sinkovits, se senki más. Az amerikai – egyébként kiváló – ünnepelt színészek, sztárok jöhetnek vizet hozni neki.

– *Volt benne valami arisztokratikus, a szó nemes értelmében.*

– Elsősorban ősi. Ami genetikailag jellemző a mi fajtánkra. Akinek birtokában van ez a fajta indulati erő, arra Bessenyei Ferenc említett jelenete iskolapélda.

– *Te Adyt hamarabb mondtál, mint Latinovits?*

– Azt nem tudom. Az Ady-lemezem készült el hamarabb. Gondolom azért árulták itt Pesten is, a Vörösmarty téri nagy könyvüzletben. Rengeteget legyártott az Electrecord lemezgyár Bukarestben negyvenezres szériákban. Úgy tudom, háromszor is kiadták.

– *Te ismerted Latinovitsot?*

– Személyesen nem.

– *Az ő versmondása ismerős neked?*

– Hogyne. Sokszor láttam a televízióban. Megvan az Ady-lemeze is.

Sokan összehasonlítanak vele. Mondják, a mélység mindkettőnkénél egyformán megvan, csupán az előadásmódunk különbözik. Ne felejtsd el, én Erdélyben kisebbségi magyarként köveztem ki a magam útját... Más-más helyenként a kimondott Ady-igék íze...

– Tudod mit mondott Németh László a nemzeti kisebbségekről?

– Mit mondott?

– Azt, hogy a „**Kisebbség joga az élethez az, hogy különb. illetve: A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.**” Amivel azt akarta mondani, hogy magasabb minőséget kell képviselnie, mint a többséginek, már csak az egzisztenciája végett is.

– Gondolom arról a többségről van szó, amelyik országban él az a kisebbségi. A mi előadóművészi munkánk megítélésében azért mások a kritériumok, nem ennyire szentencia ízűek, megkülönböztető jegyűek.

– *A te művészi képességeidhez nem fér kétség, mégis megkérdezem, hogy az anyaországi fellépéseid alkalmával érvényesíthetted-e az efféle kvalitásaidat?*

– Annak idején, ha a Magyar Rádióban vagy máshol Magyarországon felléptem, előadás előtt gyakran megdicsérték, hogy milyen jól beszélem a magyar nyelvet. Később kezdtek figyelni a „hogyanjaimra”, vagyis az adott művészi alkotás egyéni értelmezésen alapuló bemutatására. Aztán elfogadtak.

– És odahaza?

– A művészi önmegvalósítás tekintetében sok méltánytalanság éri a kisebbségi művészt.

Nem válhatsz egész nemzedet kedvencévé. Márpedig a művész legbelsőbb vágya, hogy szeressék, elismerjék azok, akiket ábrázol, tanít, szórakoztat.

Velünk történt: egy Országos Színházi Fesztiválról este kaptuk a telefonüzenetet, hogy második díjat nyertünk.

A reggeli hírekben már harmadik díjasoknak ismertetett a bukaresti rádió. Hát ilyenek, és még ilyenebbek...

– *Mivel birkóztál meg a legnehezebben?*

– A *Harc a Nagyúrral* című Ady-verssel. Hetekig küszködtem vele. Voltak sorok, amiket nem tudtam helyre tenni. Éjfél után egyszer csak rájöttem – mintha a kisebbségi sorsból adódó pofonok felsajgása adta volna meg hozzá a kulcsot: hogyan kell kimondani.

„És összezsáptunk. Rengett a part,

Húsába vájtam kezemet,

Téptem, cibáltam. Mindhiába.

Aranya csörgött. Nevetett.

Nem mehetek, nem mehetek.”

A rádöbbenés annyira felvillanyozott, hogy még másnap este se tudtam elaludni. Olyan boldog voltam, hogy éjnek évadján leszaladtam az utcára, és körbe futottam a Szent László templomot. Közben egyfolytában zenélt a fülemben az, amire rájöttem.

– *Hol, merre jártál Ady-műsoroddal?*

– Németország összes nagyvárosában, Szlovéniában, Szlovákiában, Svédországban, Norvégiában, Erdélyben és Magyarországon, ez utóbbiban sokszor. Erdélyt többször is körbejártam. Udvarhely mellett, Balánbányán történt, hogy vacsora közben azt kérdezi a tanácstitkár, tudom-e, hogy hányadszorra vagyok náluk az Ady-műsorommal? Kiderült, hogy Balánbányán harmadszorra voltam. És harmadszorra is teltházzal fogadtak.

– *Érezte-e különbséget az itthoni és a nagyvilágban szét-szórt magyarság reakciója között?*

– Van különbség, hogyne. Idegen nyelvi tengerben élni évekig és egyszerre élőben hallgatni Adyt... A nagy exodus idején rengetegen vittek ki Ady-lemezt. Most, ha húsz évvel a kitántorgást követően ellátogatok oda, hozzák a „muzeális” nagy bakelit Ady-lemezemet, hogy írjam alá, mert akkor nem nyílt lehetőség rá. Mi annak idején azért dugtuk el a lemezt, mondták, hogy a vámnál nehogy elkobozzák. Azért, hogy a gyermekeink meg mi is hallhassunk néha tiszta magyar szót.

– Nem kétséges, hogy a legálisan kivitt és a kicsempésztett könyvek, lemezek számukra menedéket jelentettek, csöppnyi hazát, amiben mindenkor otthon lehettek, otthon érezhetik magukat.

Ezt saját tapasztalatból tudjuk: A nyolcvanas évek második felében – amikor a Ceaușescu-diktatúra magyarellenessége a tettelegességig durvult, az erdélyi magyarság – jellemzően az alkotó értelmiség – legbiztosabb várába: saját múltjába, történelmébe, kultúrájába vonult vissza. Oda, ahol önmagánál lehetett. Ezért is volt a törvény drákói szigora: a magyarság múltjáról, történelméről, művelődés- és eszmetörténetéről se könyvet, se tanulmányt, se cikket írni nem szabadott, a rádió és a tévé ilyen kérdésekkel nem foglalkozhatott. Több mint érdekes, hogy az emberek körében épp ekkor nőtt meg hirtelen a magyar múlt, a magyar szellemi-művészi értékek iránti érdeklődés.

Ha otthon, Erdélyben az volt a helyzet, mennyivel kilátástalanabb lehet megmaradni magyarnak teljesen idegen nyelvi környezetben, messze a hazától. Ott, ahol bár mindened megvan, „mi szem-szájnak kellemes”, de a lelked száműzöttként idegenben bolyong egymaga.

– Mondták is: van mit enni, van hol lakni, van mit felvenni, de a lélek sivársága, az óhatatlanul felsajog bennünk időnként... Még a svédországi és a némethoni magyaroktól is ezt hallottam, ahol tényleg jó körülmények között élnek az emberek.

– *Bármerre jártál a nagyvilágban, mindenhol lelkesen fogadtak és visszavártak. Előadásaidnak mindenhol komoly sajtóvisszhangja volt. Itt csupán néhányat említünk a számos méltató írás közül:*

A szilágycsehi Varga Károly sajátos Ady-értelmezésed emeli ki érdemként:

„Ritkán van alkalmunk olyan művészi élményben részesülni, mint amilyen Varga Vilmos Ady-műsora. Különös figyelmet követel a versmondás a hallgatótól, mert meg kell érteni nemcsak a verset, de a tolmácsolást is. Varga Vilmos pedig úgy hozta közénk Adyt, hogy élővé varázsolta mindenki előtt. Ihletett ajkú versmondót ismertünk meg benne, kinek a legnagyobb hálával és köszönettel tartozunk.”

Az aradi Vörös Lobogó 1978. február 5.-i számában Mózer István a következőket írja:

„Az Aradi Színház Stúdió termében rendezett előadástjén Varga Vilmos megidézte Ady szellemét. (...) Hitet tett Ady mellett. Versről versre araszolva – egy-egy levelet, cikket, novellát közbe iktatva. (...) A kötött és kötetlen beszéd lelkébe hatolva, belülről teremtetett a kiválasztott szövegnek egyszerű, világos és átélt érzelmi-gondolati értelmezést. Nem szavalta, de érthetően mondta

a vátesz költő látomásait. Előadóként 'A tűz csiholója' misszióját teljesítette. Szikrát vetett a gyúlékony lelkű fiatalok közé."

Film, Színház, Muzsika 1986. november 27. Ady-hanglemez címen közli Bukarestből:

„Az Ady körül még napjainkban is fellobbanó, örvénylő viták tüzeiben Varga Vilmos érmelléki születésű nagyváradi színművész nagysikerű előadóestjein felmutatta a maga Adyját, akinek 'nagy-nagy gyermeki tisztaság van a szívében'."

A bukaresti Electrecord hanglemezgyár közelmúltban megjelent nagylemeze méltó módon örökítette meg Varga Vilmos Adyját:

„Ha előadóestjeinek szuggesztivitása nem mindenben érződik is a lemeztől, a legteljesebb elismeréssel kell szólnunk és adóznunk Varga Vilmosnak a hűen életre keltett Ady-portréért. Mindenért kárpótol az okos, értelmes, beleérző, szép versmondás, a hang."

Csíki István 1976 tavaszán a következőképpen méltatja Varga Vilmos csíkszeredai Ady-estjét:

„Az Ady publicisztikából, novellisztikából, a levélhagyatékból, hivatalos és magánszövegekből arányosan összeválogatott szövegmozzanatok, s most hangsúlyozom, terjedelmes versanyag élteti az előadóestet, s persze, művészünknek a szívet, értelmet befogó tehetsége. (...)

Azt hiszem, az est teltházas előadására visszagondolva, közönségünk nem fukarkodna egy újabb díjjal, ha ennek

megítélése módjában állna. Az ilyen közönségre szokás mondani, hogy jó közönség. Márpedig jó közönsége általában a jó előadásnak van, úgy, hogy ez is erősíti az egyszeri kijelentést: szívet és értelmet fog be Varga tehetsége.”

„Úgy éreztem, hogy felkap egy forgószél, és le sem tesz a műsor végéig. Az idő megszűnt. Csodálatos élmény volt. Köszönjük, sosem felejtjük el.”

2003. 06. 27.

A nézők egy kis csoportja

*

– *Nemcsak a lapok méltatták produkciódat, hanem abban a ritka megtiszteltetésben részesültél, hogy a közelgő Ady-centenárium alkalmából a nagy költő egykori menyasszonya, Dénes Zsófia (Zsuka) író az általa alapított Ady-díjjal elsőként téged tüntetett ki:*

– Az Ady-centenárium (1977) közeledtével a lemezből többszöri újranyomásra került sor, rendelt belőle Budapest is. Akkor még nem volt meg a Latinovits Zoltáné.

Dénes Zsófiához, Ady egykori menyasszonyához is biztosan elkerült egy lemez, mert egyik könyvében szép szavakkal méltatja. Később az írónő, századik születésnapja évfordulóján és annak megünneplése alkalmából, Ady-díjat alapított, a díjból nekem is ajándékozott egyet...”

Huzella Péter „Kalákás” barátom készített rólunk fényképet az Ady-díj átvételének pillanatáról.

A 100 éves Dénes Zsófia átadja az Ady-díjat

Megindult a csillaghullás, újra hívtak Bukarestbe a Magyar Követségre, átvenni az Ady-centenárium ki-tüntetést. Nagyon szép, bronzból készült Adyt ábrázoló emléklakettet is kaptam.

*

A Román Kulturális Minisztérium Ady-centenárium ünnepélyt rendezett a Nemzeti Színházban a legrangosabb román előadóművészekkel, Octavian Goga remek Ady-fordításait tolmácsolták. Erre az ünnepi előadásra hívtak meg fellépésre három magyar előadót Erdélyből, köztük engem is. Vendég volt Budapestről a magyar kultuszminiszter is. Ünnepélyes alkalom erdélyi magyar művész meghívására, hogy Ady-műsorával ellátogasson magyar városokba. Bukarest nem rajongott az efféle

meghívásokért, most azonban egybehangzóan rábólintottak. De mikor menni kellett volna, mikor csúcsosodtak Magyarországon az ünnepségek, román kommunista sunyisággal nem adták ki az útlevelemet. Vagy tizenkét beszerezett turnéhelyszín kútba esett. Mikor lefutott a centenáriumi év, 1978 februárjában kiengedtek.

*

– *Mi jött ezután?*

– Bolyai János estéje, Kocsis István monodrámája.

Ami miatt valósággal üldöztek a saját színházamban. Éjszaka tizenegyőtől háromig próbáltam a színpadon. Reggel hívatott Tugulea Eugen, az igazgató, akit kiütöttem annak idején az országos versenyből a temesvári megmérettetésen. Én, a magyar, őt, a román és igazgatót.

Reggel a színház portása azzal fogadott: „Varga elvtárs, hívatják az igazgatóságra!” Megyek öt lépést, jön az ügyelő: „Vili, ne gyere próbára, menj fel az igazgatóhoz!” Bemegyek a dohányzóba, hogy levegyem a kabátomat. Három kolléga egyszerre: „Te, már kétszer is kerestek!...”

Mi a lófaszt követtem el megint!?! Felmegyek az emeletre. A titkárnő úgy nézett rám, mint aki bankot rabolt, és a hátsó ajtón menekül: „Hogyhogy csak most jön!?!... Az igazgató úr!...”

Nem tudtam, mi van. Az igazgató letámadott, hogy éjjel próbálok a színpadon, és fogyasztom az áramot.

Attól kezdve az egyébként is égő, vészkijáratot jelző zöld lámpa félsötét színpadi világában folytattam a Bolyai-próbákat, a portás leskelődő felügyelete alatt.

Amikor közeledett az Országos Színházi Fesztivál, be kellett nevezni minden színháznak valamivel. Váradon épp nem volt mivel. Hívat az igazgató. Pirulás nélkül tette fel a kérdést: Nem mutathatnánk be azt a Bolyait a Fesztiválon? Belementem. Ráadásul még díjat is nyertem vele. El voltak keseredve!

Hát ilyen bukfenceken esik keresztül néha egy erdélyi magyar színész.

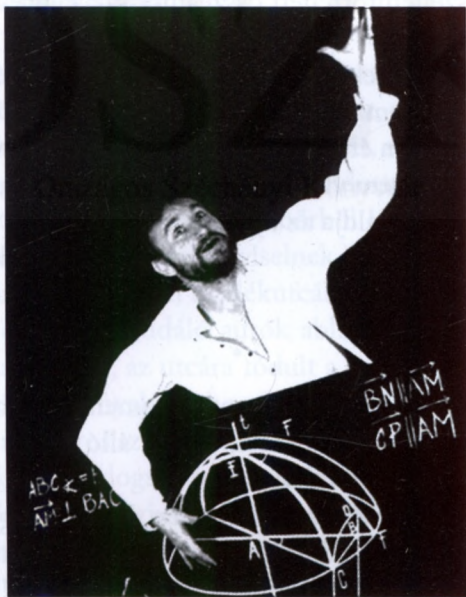
– *Kocsis István Bolyaija kevés színpadi cselekménnyel a tudomány világába kalauzolja a nézőket. Mennyire lehetett színpadszerűvé tenni egy ilyen darabot?*

– Rendezőileg ki kellett találni oda illő cselekménysort, hogy a gondolatfolyam élővé töredezzon. Például a munkaasztalomra rajzolt geometriai képlet ábrájával – amely az Appendix lényegét szemléltette –, a világ értet-

Bolyai János, a virtuóz

lenségétől felháborodva, nyakamba akasztottam az asztalt és lerohantam vele a nézők közé: „Vegyenek Appendixet!” Úgy kínáltam az isteni találmányt, mint ahogy a cipőkrémáros tukmálja a portékáját a piacon. Rendkívüli idegállapotban, virtuóz beszédtechnikával, néha rikkancs használta hangokat megütve, melyből kiérződött a zseni kesernyije, hogy úgysem értik meg az emberek azt a világra szóló nagy szolgálatot, amit tulajdonképpen értük tesz. **Íme újabb bizonyíték a kimondott szó hogyanja miket képes kifejezni.** A nézőtér meghökkenve követett: Ez a Bolyai megkerült!...

Bolyai János a piacon árulja az Appendixet

Bolyai világra szóló felfedezése nélkül ma nem létezne űrrepülés.

– *Hogy fogadta a közönség?*

– Vegyesen. Voltak, akik rajongtak érte, mások a színészi teljesítményt értékelték csupán. Az igazság az, hogy Bolyai János zsenijének a befogadásához kell egy kis spiritusz...

*

– *Mivel rukkoltatok elő ezután?*

– Az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot felidéző szellemtörténeti összeállítással: Fényes ég alatt címen.

„Az istentisztelet lelkisége és az Ige üzenetének lelki hangsúlyai emlékeztetessé tették a mai előadást, – de mindez mit sem érne, ha a két művész magas színvonalú teljesítménye nem vitte volna a majd négyszáz embert a fényes égbe. Ég áldja az ilyen szolgálatot!”

2002. október 6.

Veres Kovács Attila

*

Aztán összeállítottunk egy dokumentumokból, napi sajtóból, és személyes élményekből álló '89-es műsort, Mikor leomlanak a falak címen.

– *Percek alatt omlott össze minden. Váradon hogyan?*

A bukaresti rádió mikrofonjába beordította valaki torokszorító boldogsággal: „Dictatorul a fugit!!!” Ildikó hangtalanul az ég felé nyújtotta imára kulcsolt két kezét,

és térdre esett az előszoba padlócsempéjén. A hátát rázkódni láttam. Zokogott némán. Szakadtak fel benne a felelős színházvezetés szülte szorongások, melyeket a szekuritate néma jelenléte árnyékol be tíz éven keresztül, annak minden hozadékával. A magyar kultúra szellemi kiskapuinak megtartásáért való remegés.

Kirohantam a hatodik emeleti teraszunkra, hogy szemtanúja legyek a román történelem eme nagy pillanatának. Ott állt az utca túloldalán egy rendőr a villamos síneken túl napok óta. Itt alattunk meg a másik. Csend volt még. Két percet várhatott a döbbenet. Aztán elindult a történések zuhataga:

Ahogy az a rendőr füléhez kapta a szolgálati telefont, ahogy szoborrá merevedett egy pillanatra, ahogy hatodik emeleti távolságból is láthatóan elsápadt, ahogy magához intette az alattunk álló rendőrkollégáját, ahogy összesúgtak, ahogy kapkodó gyorsasággal oldották le magukról pisztolytáskás „csinturájukat” (bőrből készült derékszív, amit az egyenruhájuk fölött viselnek), ahogy futni kezdtek két irányba a közeli mellékutcák felé... Megjelentek a teljes erejükből dudáló autók ablakaikon kilengetett lyukas zászlókkal, az utcára tódult a nép, románok, magyarok egymás nyakába borulva újságolták egymásnak az örömmámoros szabadságot... Történelmi pillanat volt. Hidegrázós. Boldogságos. Felejthetetlen.

Tényleg nem fogjuk elfelejteni. De évekkel később, most elmondhatjuk, hogy „nem ilyen lovat akartunk...”

KISS TÖRÉK ILDIKÓ

– A MAGYAR TÁRSULAT VEZETŐJE

– *Nem folytathatjuk úgy ezt a beszélgetést, hogy ne ten-
nénk említést a színművésznő Kiss Törék Ildikóról, a Nagy-
várad Állami Színház magyar társulatának egykori mű-
vészeti igazgatójáról. Direktorságod idején tapasztaltál-e
pressziókat a repertoár összeállításában?...*

– Állandó nyomás alatt voltunk. Az én igazgatói meg-
bízatom 1980 áprilisától 1989 szeptemberéig tartott.
Kegyetlen időszak volt!

– *A magyar társulat alárendeltje volt a románnak?*

– Elvben nem voltunk alárendeltek, de gyakorlatilag
igen. Nagyon sok mindent meg lehetett oldani kiskapuk
segítségével, amúgy románosan...

Sok-sok lépcsőfokot végig kellett járni ahhoz, hogy
egy színdarab megkapja az engedélyt. Anyaországi da-
rabot alig-alig engedélyeztek. Nagyon sokszor cselhez
kellett folyamodni. Ilyen volt például az, amikor Zi-
lahyt, aki szalontai születésű volt, és Csurka Istvánt,
aki pedig várad gyökerű, sikerült hazai szerzőknek el-
adni.

Természetesen hazai szerzőket is játszottunk: Méhes
Györgyöt, Sütő Andrást, Kocsis Istvánt, Székely Jánost,
Csávossy Györgyöt... És nyilvánvalóan számos román
szerzőt.

Ma már nem probléma, mit játszol, milyen darabot
veszel elő, annak idején viszont hallatlan nagy gond volt.
Akkor olvasni kellett, méghozzá sokat! Most nem kell.

Jön egy rendező egy darabbal, egy másik egy másikkal, és kész a repertoár.

Akkor nagyon sok mindenre kellett figyelni. Nemrég néztem át egy-egy akkori évad anyagát, és szembetűnt, hogy milyen irtatlanul sokat dolgoztunk annak idején. Aminek az volt a hozadéka, hogy egy igazán jó produkció akár nyolcvan előadást is megért. Az igaz, hogy nemcsak Váradon, hiszen nagyon sokat turnéztunk Erdélyben.

*Kiss Törék Ildikó a Játsszunk színházat!
című gálaműsorban*

– *Szüleid és testvéreid Nyugaton éltek. Nem jelentett ez hátrányt?*

– Anyuék '86-ban disszidáltak. Egyik nap, hajnalok hajnalán becitáltak a pártbizottsághoz mondván, hogy én idegen vendégeket fogadok az előadásokon, és a lakásomon. De nekem mindig volt annyi eszem, hogy megvettem a jegyeket számukra. Tehát soha nem jöttek be „potyautasként”, pedig megtehettem volna.

Viszont az igazi nagy gondot az jelentette, amikor rájöttek, hogy a testvérem, a konstancai színház szólótáncosa megszökött. Engem miért, miért nem csak '84 januárjában kezdtek szekírozni ezzel. Egy darabig válaszoltam a kérdéseikre, majd egy jó kis színésznői bravúrral, azaz sírással, zokogással azt mondtam, engem nem érdekel, nevezzenek ki helyettem igazgatónak valaki mást, és két napig nem is mentem be a színházba. Két nap után üzenetek utánam, hogy menjek be, és dolgozzam.

Ugyanis 1984-ben hozták be a színházak önellátási törvényét. A román társulat csődbe ment volna, hogyha mi nem dolgozunk. Mert az előadások számát és a turnék nagy bevételét mi hoztuk.

KISS STÚDIÓ SZÍNHÁZ

– Gyanítom, hogy a Stúdió Színház megalapításának a gondolata hosszabb ideig érlelődött bennetek. Viszont te egy ideig még a nagyszínház magyar tagozatának a művészeti vezetője, igazgatója voltál. Ennek az intézménynek az irányítására kellett koncentrálnod. Ilyen módon meg kellett osztanod energiáidat a nagyszínház és a kialakítandó Kiss Stúdió Színház között?

– Én '89 szeptemberében mondtam le, s ahogy ez lenni szokott, mindenki igyekszik belerúgni a volt főnökbe. Rosszul érintett, de hál' Istennek a humorérzésem felülkerekedett ezen. Amikor jött a '89-es eufória, sok vita folyt a színház jövőjét illetően. Azon a véleményen

voltam, hogy a színházat ve-

zetni ezután se lesz

könnyű, de teljesen

másféleképpen kell

majd csinálni. Eb-

ből az akkori vezetés azt

szűrte le, hogy nem kell úgy

sietni a bemutatókkal, nyu-

godtan lehet próbálni... Két év

alatt a színház jószerevével elvesztette az

alapközönségét. Bebizonyosodott, nem

igaz, hogy nem kell annyit dolgozni.

Aki odaáll egy színház élére, annak elképzelése, művészi programja, és némi szervezőképessége kell hogy legyen.

Ott megy jól egy színház, ahol mindnyájan ugyanazt a nyelvet beszélik, és a vezetők értenek a színház belső szerkezetéhez. Ahol van művészi értékrend.

Miután lemondtam, a román társulat vezetősíneszei megkértek, hogy vállaljam el a román színház vezetését. Az ajánlat hízelgő volt ugyan, de nem ettem meszet...

Sok átvirrasztott éjszaka után az az örült elhatározásunk született, alapítsunk egy magánstúdiót. Megpróbáljuk a lehetetlent, másfajta színházat álmodunk, s hogy az álomból egy csöppnyi valóság is legyen, belevágtunk a legelemibb színházi felszerelések nélkül. Vagyis: se terem, se világítás, se hangosítás, se műhely, se irodalmi titkárság, se díszlet, se kellékek, se ruhatár, se pénz. Csak hit önmagunkban.

Mert van közönség, amelynek még ma is kell a katarzis, a lélektől lélekig történő nemes játék, mely az élő színpadon mindig egyszeri és megismételhetetlen.

A Kiss Stúdió Színház tulajdonképpen úgy indult el, hogy Varga Vilmosnak is, nekem is voltak a hetvenes és a nyolcvanas években önálló estjeink. Idővel megszoktuk ezeket az önálló stúdióesteket. Éjszaka próbáltunk a színházban. Első pódiumműsorommal a Holnaposok mozgalmát dolgoztam fel Hajnalkurjantás Várad piacán címmel. Öt kritikai próbát kellett tartanom, mert minduntalan belekötöttek. Fő kifogásuk az volt, hogy Ady, Babits, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Miklós Jutka költészetét bemutatva – túlságosan gyakran használom azt a szót, hogy magyar. Az utolsó

kritikai főpróbán megdühödtem, és a magyar helyett magast mondtam mindenütt. És szerencsére nem jöttek rá. Az előadásokon természetesen nem magast, hanem magyart mondtam.

„A Kiss Stúdió Színház programjában felvállalja a nagy hagyományokkal rendelkező irodalmi matinék felújítását, kis személyzetű kamara-darabok bemutatását, dramatizálásokat színpadra állítását, értékes művészi feladatok biztosítását a színészek számára, a megfigyelt közönség újratoborozását, a fiatalok színháztörténeti tudásának megteremtését és növelését. A stúdió nem rendelkezne önálló társulattal, hanem az egyes műsorokra szerződött színészekkel, rendezőkkel, tervezőkkel működne, folyamatos programmal.”

– *Mindez csupán terv volt?*

– Igen, ez csupán program, hiszen semmink sem volt. Csak hitünk. „Hiszem, mert hinnem kell, hogy lesz terem, ha csak aprócska is, ahol elkezdhetjük. Hiszem, hogy jönnek majd a színészek a nemes színházi feladatokra, hogy lesznek majd támogatók, s kerül pénz a világításra, hangosításra, körfüggönyre. És lesz közönség is, egyre több és egyre jobb. Ha nem hinném, nem készülne a műsorterv. De készül.

Hozzá nem értők siserahadát lerázva, jó értelemben vett szent színházat szeretnénk csinálni, akár drámát, akár komédiát játszanánk.

Elindulunk. Járatlan útra készülve, csak a tudás és a hit hamuban sült pogácsáit vihetjük magunkkal útravalónak.”
– írtam volt akkoriban a kezdéskor.

– *Nem unikum a ti vállalkozásotok még manapság is?*

Varga Vilmos:

– Unikum olyan értelemben, hogy senkinek nincs a háta mögött lejátszott 20 év. A Kiss Stúdió Színház az egyetlen magyar nyelvű folyamatosan működő magán-színház Erdélyben. *Állami szubvenció nélkül* működünk a kezdetektől, s hogy mi van e mögött, hogyan lehet fennmaradni, azt a szakember nem is igen érti. A kívülállónak meg hiába mondanám. Nagyon sok munka az ára.

Madáchot, Molnár Ferencet, Matei Visniecet, Kocsis Istvánt vittük színpadra, de igazán a színpadi játék műfaja jellemző ránk. A szubvenció hiánya azt jelenti, hogy egyetlen embert sem tudunk státuszba venni, azaz állandó jelleggel alkalmazni, mert nincs állami költségvetésünk. Az egész színházat ketten vesszük Kiss Török Ildikóval. Általában mi vagyunk a színészek, a rendező, az irodalmi titkár, a beszerző, a színpadkép- és kosztüm-tervező, a zenei szerkesztő stb. Amit egy színházban huszonötén csinálnak, azt nálunk mi ketten. Persze meg szokták kérdezni, hogyan tudunk fennmaradni. A válasz: úgy, hogy van két színész és egy rendező, ami nem kerül pénzbe.

– *Tudtok hasonló próbálkozásokról?*

– Próbálkozások vannak, de nekik van valamelyes állandó anyagi támogatásuk. A mienk tizennyolc éve csak alapítványi pályázatokból, bevételekből, és a mi ingyen munkánkból létezik. Mi nem is tudunk nagy létszámú darabokat bemutatni. Egyetlen ilyen produkció volt, Madách Az ember tragédiája, nyolc szereplős változatban.

Nagyon szép szakmai és erkölcsi sikert jelentett, de anyagilag teljesen bedöngölt a földbe bennünket.

– *Milyennek látod a stúdió repertoárját?*

– Gazdag repertoárunk van. Van miben válogatnia a közönségnek. El is mentünk mondhatni mindenhova, ahova meghívtak, így Stuttgartba, Münchenbe, Ulmba, Freiburgba, Karlsruheba, Frankfurtba, Kölnbe, Bécsbe, Nürnbergbe, és Európa más tájaira, ahol Magyar Egyesületek vannak.

– *Mostanában is ki-kimentek?*

– Hogyne. Legutóbb 2013 őszén voltunk. Mindig arra koncentrálunk, ami soron következik. Ezt nem is lehet másképp csinálni. Mert egy színházat hordozunk a fejünkben, szövegileg. Aztán az előadások koreográfiáját, díszleteit, hanganyagát, a fényviszonyokat...

– *Tizennyolc és fél év után hogy érzitek, érdemes volt? S ha újrakezdenétek, ugyanezt és ugyanígy csinálnátok?*

– Biztosan. Mert sok nagy élmény fűződik hozzá. És máig lélektani kapaszkodó számunkra. Mert bár eltelt az évek, de változatlanul a stúdió körül folyik az életünk, és lankadatlanul visz előre. Nemes anyag, nemes célok szolgálatában.

Íme, egy különös méltatás:

„Megszállottak

Két megszállott emberről szólok, megszállottakról, akiket nem a sötét alvilági erők, nem a pénz utáni hajszá, és nem a politikai érvényesülés utáni vágy ördögei kerítették hatalmukba, hanem Thália istenasszony játékos nimfái.

Ezek minduntalan arra készítetik ezt a két művészt, hogy áldozatot mutassanak be a színművészet istennő-jének. Mert én áldozatnak tartom azt az előadást, amit a Kiss Stúdió Színházban láttam kedden este. Áldozatnak a szó a priori és átvitt értelmében is, hiszen csak a színművészet iránti megszállottsággal és elkötelezettséggel lehet egy ilyen előadást létrehozni manapság, amikor a színházat az érdektelenség övezi.

Egyszer Mátyás király címmel „reneszánsz színpadi játék” műfaji meghatározással egy olyan rangos színházi előadást láttunk közel másfél órában, amely hű történelmi tablót mutatott fel a nagy magyar uralkodó életéről, az őt körülvevő világról, annak cselszövéseiről. Ezt a történelmi

MÁTYÁS KIRÁLY

Előadók: Kiss Törék Ildikó, Varga Vilmos

freskót a magyar irodalom jeles személyiségeinek szövegei alapján mutatja fel Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos.

A történelmi (pl. Bonfini) és az irodalmi szövegeket úgy szerkesztették és rendezték drámaivá, hogy felhasználták az előadás során a klasszikus dramaturgia és a modern epikus színház hatáselemeit.

A két művész folyamatos átváltozása mesteri technikával mutatta fel a színház lényegét. Azt, hogy a jó színész számára semmi gondot nem jelent egyik percben barát papnak, a másikban uralkodónak, fiáért aggódó anyának, eldobott szeretőnek vagy elkényeztetett, hatalomra vágyó királynénak lenni. És a közönség értette és elfogadta ezt a míves játékot. Elfogadta, mert mögötte ott volt az átlényegülés képessége és varázsa. A minden szereppel való azonosulás lelkiereje és érzelmi telítettsége.

Tolnay Tibor néhány jelzésszerű, de a kort híven tükröző színpadképe mindezt csak megerősítette.

Megemelem a kalapomat e két művész előtt, mert ez nemcsak művészileg, de fizikailag is komoly teljesítmény volt. És miért csinálják? Miért ölnek bele annyi munkát a forgatókönyv megírásába, a próbákba, a közönség szervezésébe? Hiszen ezért pénzt aligha kapnak. Mért fontos nekik, hogy a Magyar Kultúra Napja alkalmából negyven, ötven ember előtt felmutassanak egy hiteles színpadi képet a nagy magyar királyról? Számomra csak egy a válasz. Hiteles, igazi művészek ők, a színművészet örök megszállottai.”

Schneider Antal

– *A tizenkilencedik századdal bezárólag mindegyik történelmi kornak megvolt a maga uralkodó eszméje, eszménye, korstílusa. A mi korunk egyik alapvető jellemzője az, hogy nincs stílusa. Nincs stílusa, mert nincs uralkodó ideája, eszménye. Mint például a 19. századnak volt a szabadság, mely saeculum a szabadságért folytatott küzdelmek jegyében, bővületében élt. Mostanság mindenki azt csinál, amit akar, és úgy csinálja, ahogy elanyagiasított szemléletével és mosott agyával gondolja. A kitűnni vágyás, a minden áron „eredetinek” látszani minden más szempontot felülír. Hogy az képvisel-e értéket vagy fabatkát sem ér, az már nem érdekli. Csakhogy ez nem szabadság, hanem anarchiát súroló, illetve szülő szabadosság.*

Sajnos, a színházi gyakorlatban is találkozni ezzel a „trendivel”, kifiscamodott, sokkoló gyakorlattal. Nem az új lehetőségek keresését kifogásolom, hanem a sehoiva se vezető öncélúságot, a minden jó ízlés híján lévő l’art pour l’art hőbörgések bosszantanak.

– Újabban a kőszínházban az alternatív színjátszás jegyében többnyire olyan feladatokat kérnek a színésztől, ami fiatalos mozgáskultúrára épít. Egyfajta színpadi torna történik a nézők szeme előtt. Miközben elsatnyul az emberi karakterek izgalmas megformálásának a ténye. Égető sorskérdések, emberek közötti viszonyok, amiből a néző önmagára és humán környezetére ismer, s talán okul is belőle. Nyilván ezt is előadása válogatja.

– *Azért csak van tovább is?...*

– Igen, a huszadik év perspektívája jó érzéssel tölt el.

– *Ha visszagondolsz színészi pályafutásodra, meg tudnád-e nevezni, mi volt a legnagyobb alakításod?*

– Legnagyobb „alakításomnak” Zsombor fiamat tekintem! Hozzá visszajárnak a betegek hálálkodni, miután gyógyító szándékkal megkéselte őket. Ő sebész szakorvos lett.

– *Ebben Ildikónak is része volt.*

– Volt. Ő megszülte...

– *Ez a válasz annyira meglep, hogy nem is merek további hasonló kérdéseket feltenni.*

Eszembe jutott viszont egy másik gondolat: a Kiss Stúdió Színház, mint európai színház. Ti Erdély-szerte vittétek, viszitek a magyar szót, a költészetteli nagy emberi igazságokat a szórvány-magyar vidékekre is, oda, ahova a szép magyar beszéd csak kivételesen ritka esetekben jut(ott) el. És nemcsak itthon voltatok Thália papnőjének szószólói és hűséges szolgálói, hanem Magyarországon is és Európa-szerte. Ez mindenképp méltánylandó. Ezt nevezzük hiteles európaiságnak?

– A magyarság szétszóródott Európában, ez a történelmi helyzetből adódó valóság. Legjellemzőbben Svédországban és Németországban élnek. De ide sorolható Bécs is. Az, hogy Párizsban is van egy magyar egyesület, meg Rómában is egy másik, sőt Norvégiában is vannak emigráns, kinttorgott magyarok, tény, de azok már távolibb kolóniák. No, persze, Amerikában is rengetegen vannak. Talán a legtöbben éppen ott. Wass Albert mondja: „Megalapítottuk az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet... a skót amerikai feleségemmel. Az első évben négyszáz magyart találtunk – a másfél millióból –, akik vállalták a tízdolláros kockázatot a könyvkiadáshoz.” Gondoljunk bele:

négyszáz magyart: másfél millióból. Ez enyhén szólva – szomorú...

*

– *Abhoz, hogy stúdióalapítási tervetek valóra váljon, színházi otthon kellett hozzá.*

– Igen. Az egyház segített. Veres Kovács Attila nagytiszteletű úr bocsátotta rendelkezésünkre a Körös-parti református templom kántori lakásának a gyülekezeti pincetermét. Abból csináltunk 50-60 férőhelyes stúdió-színház termet.

– *Idetartozik az Ady Múzeum (Mülleráj) pincehelyiségének a problémája is?*

– Igen, már csak azért is, mert sok többségi-kisebbségi sunyiság, köntörfalazás állt a háttérben, köznyelven szólva: megfúrták. Mindenekelőtt a váradi múzeumok igazgatója (bizonyos Chiriac elvtárs), de része volt benne nemtörődömségével az RMDSZ-nek is. Ugyanis az akkori bukaresti Műemlékvédő Bizottság (vezetője Kelemen Hunor), ahova benyújtottuk az egész Ady-múzeum felújításának dokumentációját (melyhez a Kiss Stúdió Alapítvány nagy munkával megszerezte a pénzt és az értékes mérnöki anyagot) többszöri kérésünkre – még csak nem is válaszolt egy induló magyar színház beadványára.

Viszont az általunk benyújtott dokumentációk birtokában végezték el az épület felújítását, melynek végeredménye egy ma is működő kocsmá-kávézó lett.

A közöny és a sandaság kútba ejtett egy nemesnek induló ügyet! A másolatok egy vastag iratcsomóba gyűjtve, most is itt pihennek a szekrényem tetején.

– *Ma már van székhelyetek, a Pinceszínház. Mennyit játszatok általában odahaza?*

– Valóban van Pinceszínházunk, illemhely és ruhatár nélkül. De van egyfajta színházi varázsa is ennek az általunk kialakított helyiségnek.

Hogy mennyit játszunk? Darabja válogatja. A magyar értelmiségnek az a része, amely érdeklődik is a színház, főleg az irodalommal „fertőzött” stúdió színházi produkciók iránt, ma már cigarettapapír vékony!

– *Kivándoroltak?*

– Meg kihaltak. Új közönséget pedig nem nevel az álhumánus pedagógiai elveken nyugvó tanügyi gyakorlat...

A kivándoroltakkal találkozom magyarországi és nyugati turnéink alkalmával. Nincs jó kezekben ez az egész problémakör se idehaza, se az anyaországi segítség tekintetében.

Lássunk néhány munkátokat értékelő méltatást a sok közül:

D. Cs. írja Budapestről: *Száll az ének szájrul szájra:*

„A fővárosi Örmény Klub találkozóján ismét a nagyvárad művész-páros produkcióját láttuk.

Isten áldja meg ezt a két embert. Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos valami olyasmit csinál, ami félig színház, félig prédikáció. (Vagyis: lehet, hogy azt csinálják, ami a színház ősi alakja? Az a sok ezer éves „valami”, amikor egy közösség számára a színház templom, a színpad szószék és a színész pap? Márpedig, ha a színész pap, hittel és őszintén dolgozik, akkor a nézők hívekké válnak.)

Pedig a nagyváradi művészpáros ezúttal igen kemény fába vágta azt a bizonyos fejszét. Egyszerűen el akarták mondani 1100 év történetét, fájdalmát és mosolyos igyekezetét. A Muhikat, Mohácsokat, Majtényokat és Világosokat, az Aradokat, Trianonokat és a 301-es parcellákat.

Óriási dolgot vittek végbe: nem búsmagyarkodtak. Nem egymás fejét fogták: 'lám, milyen tragikus sorsú nemzet vagyunk' – módon. Nem azt mondták el, milyen nagyszerűek vagyunk mi, s körülöttünk mindenki rossz, csúnya, magyarellenos... Abból indultak ki, hogy 'egy nemzetnél se vagyunk alábbvalóak' és 'egy nemzet sem alábbvaló nálunk'. A gerincünket egyenesítették: egyszerűen felidézték a múltat.

Van mit bánnunk, van mire büszkék legyünk...

A Kiss Török-Varga előadáson minden ízléses és érthető eszközt bevetnek: a színész ujjával térképet rajzol a levegőbe, hogy értelmezhető legyen a honfoglalás: Ural, Kaspi-tenger, Kaukázus, Fekete-tenger, Kárpát-medence... S hozzá a magyarázat: Géza eldöntötte, István megvalósította: a magyarság sorsa ne Kelet, hanem Nyugat legyen... Aztán László király volt az, aki a Szent István-i programot megvalósította.

Majd az Árpád-ház korkínjai:

'...Illik ez? / Nem. / Nagyasszonyom, Melinda helyett köszönni kell! / Bejártam az országot, és mindenfelé csak az elbúsulást találtam.'

Szépen hangzik el Bánk bán szájából a panasz, a gyilkossági jelenetet pedig ízlésesen ábrázolják (ismétlem:

ábrázolják!) ketten s eszköz nélkül: Varga-Bánk jelmez nélkül, eszköz nélkül, tör nélkül ledöfi Kiss Törék-Gertrudist.

S jön hangulati oldásnak a Mátyás mese (A kolozsvári bíró), aztán Ady, a magyar történelem nagy vizsgálója.

Gyomrunkban az élet s az átok,
Hajh, gyomor, hajh, kutya bendő
Ti vagytok Magyarország sírja
S ti lesztek majd a jövőendő.

Az Ady-verset azért kellett idéznem, mert az eredeti Ady-féle írásmódban pont van a kijelentő mondat végén. '...S Ti lesztek majd a jövőendő'. (Ez Ady Endre hite.)

De Varga az előadásban ezt kérdőjellel mondja: '...S ti lesztek majd a jövőendő?' És ez megint nagyon jó, gondolkodásra késztet, és külön ízt kap a vers, mint ahogy különleges, önvizsgáló hangulatú az egész előadás.

Mohácsról Kisfaludy verse skandálva hangzik el, erőltetve, iskolásan. Ezzel ismét azt hangsúlyozza: nem búsongani és nem diadalt ülni jöttünk, hanem: gondolkodni.

Hallunk az erdélyi nagy reneszánszról, Rákóczi szabadságharcáról, I. Ferenc Habsburg császár besúgó hálózataról. Ennek folytatása csakis Március 15-e lehet, Ferencz József és Miklós cár egyezségéről.

No, hát akkor kik vagyunk s honnan jöttünk? Az előadás magától értetődően fordul megint Ady Endre felé: Ó-Babilon ideje óta /Az ős Kaján harcol velem... Az egész este, úgy látszik, ezúttal Varga Vilmosé: úgy mondja el Az ős Kajánt, hogy az megrázó. Immár megélt korunkat, a közelmúltat érdemben járja körül Kiss Törék Ildikó.

Wass Albert örül, ha akadt 'a tövisek között egy-egy virág', ezt Kiss Törék Ildikó mondja el hitelesen.

1956: Székely János szavait halljuk Ildikó tolmácsolásában, majd a Tollas Tiborét: 'Kovács Józsefek miért haltak – nem kérdik –, hasznosabb a csend'...

Kányádi: 'De holtvágányra dőcögött-é vajon a veres villamos?'

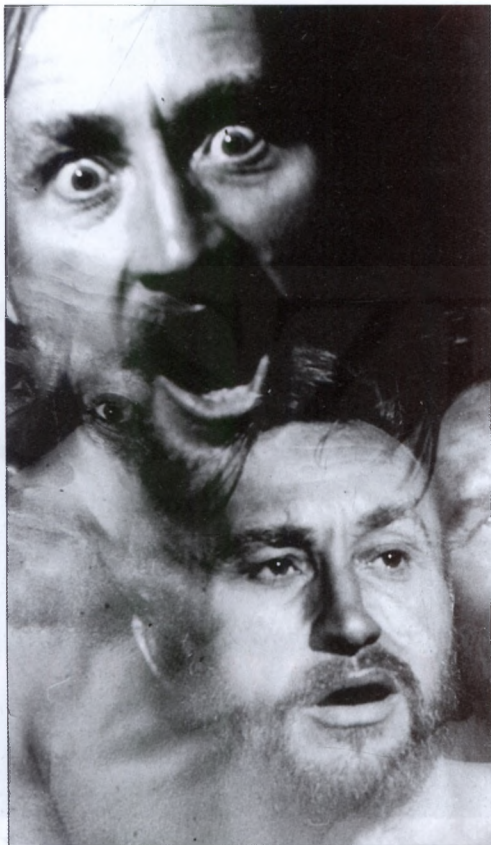
Aztán az egész estet koronázza a Szózat:

'Áldjon vagy verjen sors keze...'

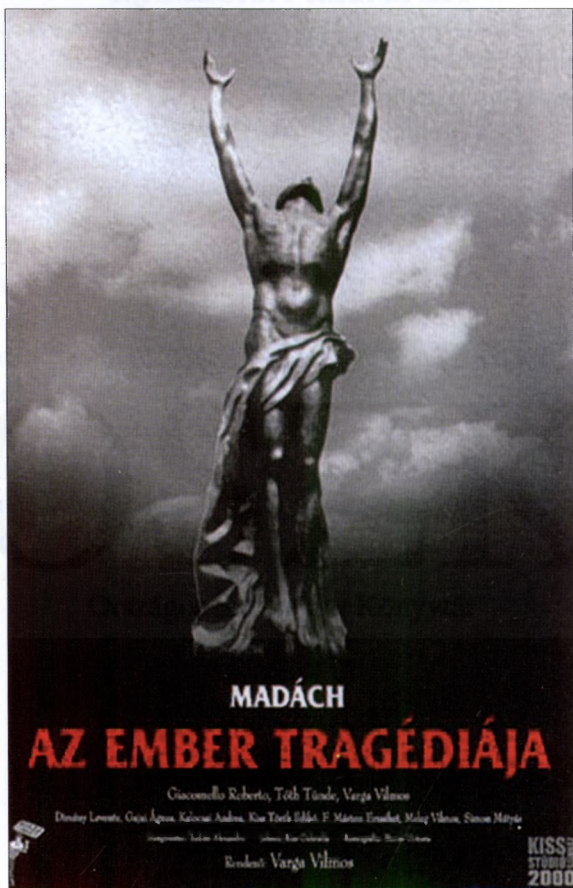
Ezt a művészpárost pedig, Kiss Törék Ildikót és Varga Vilmost az Isten áldja meg azért, hogy mániákusan tempommá s szószékké teszik a színpadot. Nemzeti Színház volt ez, mindegy hol: rossz akusztikájú teremben? Moziban vagy istállóban, netalán szalmán? – Lehet, hogy szalmán, mert kicsi betlehem ez, ahol nemzeti, értelmes, gondolkodó Kisded születik. Ezúttal Budapesten."

Országos Széchényi Könyvtár

**AZ EMBER TRAGÉDIÁJA
– TEMPLOMI ÁHÍTATTAL**

*Madách Az ember tragédiája – Lucifer
az Úrral vitatkozik a teremtés fölött.
Rendező: Szabó József. Fotó: Weisz István*

*Ezt a csodálatos szobrot /Ádám az Űr felé repül/
volt alkalmam lefényképezni Sztregován
egy bozótos kert végében*

– *Nem tudok szabadulni a világirodalom egyik legnagyobb remekművétől és attól a gondolattól, hogy tekinthetünk-e Az ember tragédiájára úgy, mint a Kiss Stúdió Színház keretében kifejtett igen gazdag művészi tevékenységek csúcsára?*

– Okvetlenül.

– *A bevezetőben említettük volt, hogy a magyar reneszánsz és barokk korában Erdélyben divatozott a protestáns tanulók iskolai és vándorszínjátászása. És hasonló volt a gyakorlat a katolikusoknál is. E darabok egy némelyikét templomokban adták elő, főleg a bibliai-vallásos jellegűeket.*

Ti ezt az ősi hagyományt felújítottátok azáltal, hogy erdélyi magyar templomaiban játszátok Az ember tragédiáját, missziót teljesítetve vele.

– **Az első nyolc színészre átdolgozott Tragédia-előadásunk, főleg színpadokon játszódott, nem kerülve ki a templomi lehetőségeket sem. Ezzel a variációval jártuk Németországot, Szlovákiát, Szlovéniát, Magyarországot és természetesen Erdélyt.**

A második, jobbára oratórikus, öt színészt igénylő Tragédia-előadásunkat viszont kimondottan templomi fellépésekre készítettem.

Úgy gondolom, hogy ebből a nagy horderejű magyar irodalmi kincsestárból juttatni kell magának a népnek is. A kőszínházak csak harmincévenként tűzik műsorukra Madách művét. És arra is kik és hányan jutnak el azokra az előadásokra?... A templomokba viszont falun és városon még eljárnak az emberek...

– *Nyújt-e valami pluszt a szakrális tér?*

– Az ember tragédiája bibliai ihletettségű mű. A szent falak és az orgonasípok világában egészen másképp hangzanak Madách igéi, mint egy profán környezetben. Erőteljesebb. Kifejezőbb.

Lucifer felrohan a karzatra, megkapaszkodik az orgonasípokban, és onnan pöröl az Úrral. S ahol nincs orgona, ott a szószék.

– *És hogy oldod meg az Úr hangját?*

– Az Úr hangja is az enyém. Magnóról, visszhangosítva, űrbéli hangként.

– *Egy egész könyvet szenteltél ennek a műnek. Egyik köteted címe: Szót fogadtam Madáchnak...*

– Ha leképezem magamra a zseniális Madách egész emberi létünkre érvényes tanácsát: „ember: küzdj és bíz-

A Tragédia-turné Németországban – pihenő az úton

va bízzál” – amit isteni sugallatra fogalmazhatott meg -, úgy érzem, anélkül, hogy tudatosodott volna bennem, a lényege szerint éltem és élek ma is.

Valami sorsszerűséget érzek abban, hogy legelső találkozásom magával a színházzal éppen Az ember tragédiája előadása volt, kis gimnazista koromban a váradi színházban. Akkor csak a hangulatát éreztem meg az előadásnak.

Aztán a Színművészeti Akadémián nagyszerű rendező tanárom, Kovács György Ádám szerepét osztotta rám Az ember tragédiájában.

Rá húsz évre a váradi színpadon találkoztam újból Madách művével, mikor Lucifert játszottam; ekkor már meg tudtam mártózni a madáchi gondolatban.

Aztán újból eltelt húsz év, s már a Tragédia magam szülte forgatókönyve és Lucifer szerepének újbóli eljátszása ébresztett rá, hogy a **küzdeni és bízni** igék lényegét régóta gyakorolom a magam módján, s ez jó érzéssel töltött el.

Későn eszméltem. Későn érő típus vagyok. Sokáig azt sem fogtam fel, hogy sorsom van nekem is, mint bárki másnak, amit emberi értelemmel alig felfogható intelligencia irányít. S mert valláserkölcsi nevelésben is részesültem, isteni gondviselésnek nevezem ezt az irányítást.

Az élet pofonjaitól se nagyon dülöngéltem, mert abban nőtem fel. Háború volt és háború utáni évek. S éppen ezekben az években zajlott bennem a kezdődő eszmélés folyamata, a kritikus kamaszkori lázadásos korszak, a tagadás korszaka.

Én szerelmes vagyok Az ember tragédiájába. A világ drámairodalmának egyik legnagyobb alkotásába. Előadás, menet közben, a helyesen kimondott szó rádöbbeníti az embert, hogy milyen nagy gondolkodó volt Madách Imre. Adyval is így vagyok. Néhány szóval olyan hangulatot teremtenek, ami az emberi lét gyökeréig hatol.

– *Egyetemes igazságokat mond ki.*

– Valóban. Éppen ezért merőben téves az a felfogás, amely Lucifert kizárólag intrikusként állítja be. Milyen humánusan vall például a költészetről:

„S míg emberszív van, míg eszmél az agy
S fennálló rend a vágynak gátat ír,
Szintén fog élni a szellem-világban
Tagadásul költészet és nagy eszme.”

Ameddig el nem tanácsoltak a Közgazdasági Egyetemről, addig tulajdonképpen a paradicsomi tudatlanság állapotában léteztem, mint bárányfelhő a kék égen. Még nem ettem a tiltott gyümölcsből. A tudás fáját is akkor-tájt kezdtem nagy lemaradásomban birtokba „veszegetni”. Küzdeni kezdtem a felszínen maradásért.

Szent meggyőződésesem, hogy Az ember tragédiájában választ kapunk az Ember összes alapvető kérdéseire, akár a Bibliában.

*

Lássunk néhány jellemzőbbet a sok méltatásból:

Dr. Indig Ottó (Nagyvárad): „A Tragédia minden lényegjegyét megtartva hangzik el Varga Vilmos átdolgozásában. Hordozza és megerősíti az Istenbe vetett hit eszményét,

Madách elképzelése szerint vezet 'jövőnkől a jelenbe vissza'. A látvány Varga Vilmos rendezői elképzelése szerint egyszerű, de hatásos, olykor sokkoló jelzéses elemeivel változó színpadképre, fény- és hanghatásokra, mozgásra épül.

Varga Vilmos Tragédia-színpadának nyolc szereplője mindvégig fokozott tempóban tölti be a picike teret az alaphelyzetek történelmi pillanataiban, reflektorfényben láttatva: hírnöke a madáchi elképzelésnek.

Varga Vilmos az 1974-es Luciferjének tapasztalatait kamatoztatva lépett túl egykori önmagán. Ha kellett, féltelmes, ha kellett, megrendítő, és mindig viszályt provokáló volt, mozgatórugója a továbblépésnek.

Sokáig emlékezetes Tragédia-előadásnak voltunk tanúi. A magyar színpad történetének legkevesebb szereplővel közönség elé hozott Madách Tragédiát láthattunk új és rokonszenves rendezői elképzelésben, a hatásost a meggondolkoztató jegyében felmutató, Madáchhoz hűséges gondolatok szellemében.”

*

Szilágyi Aladár (Nagyvárad): „Ha valaki – mint például Varga Vilmos – elköveti azt az „őrültséget”, hogy eleve lemond a teljességigényről, s egy tenyérnyi – a cél érdekében hordozhatóvá kiképzett – színpadra álmodja Az ember tragédiáját, és nyolc főnyi truppal szándékszik a színházilag parlagon hagyott végeken is végigvándoroltatni azt, akkor egyszerre fel kell vállalnia a megjelenítési lehetőségek szabta korlátokat, s a szövegmondásban rejlő változatok kínálta szabadságot is. S e feladat még

emberfelettibbnek tűnik, ha eszünkbe vesszük, a lehetséges publikum jelentős része eme alkalmakkor találkozik először Madách gondolataival, de egyáltalán a színházzal is.

Varga Vilmos Luciferként nem csupán „jól bevált” cinikus, a Teremtővel packázó, a teremtetekkel hűvösen játszadozó figura megtestesítője, „emberfölöttsége” sok emberi vonással keveredik.”

*

Hollai Hess Ottó (Dachau): „A Tragédia előadása végén az arcokon csodálat ült a Madách-szöveg hallatán, és hosszú-hosszú tapssal köszönték meg az előadást a müncheni magyarok. Tisztelettel és hálával adózunk a váradi színészeknek, és nagyon reméljük, hogy még sok helyre eljuttatják a magyar kultúrát, a magyar szót, melynek csengése itt, a nyugati magyarság körében kétszeresen is gyönyörködtető, mert magyar és mert erdélyi.”

*

Buzády Tibor (München): „A Lucifert alakító Varga Vilmos az Úrral történő „osztozkodásban” a teremtés fölött már az előadás indításakor feszültséget teremtett, amely aztán nem is csökkent a mű utolsó jelenetéig. A rendező és bajkeverő Lucifert alakító Varga Vilmos belső közössége így szuverén eleganciát eredményezett a Tragédia gondolatainak közlésében.

A nagyváradi Kiss Stúdió Színház ünnepet, élményt és vigaszt hozott a nyugati magyaroknak a keleti

magyaroktól. A színész-rendező Varga Vilmos nevét pedig a Dérynée mellé kell tenni!”

*

Puskei Péter: (Jelen) az aradi előadásról:

„A váradi Kiss Stúdió a Magyar Dráma Napja tiszteletére tűzte műsorára Az ember tragédiáját, és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez a népszerű színészházaspár hat és fél éve működő művészi vállalkozásának eddig legnagyobb erőpróbája.

Aradon, nagyon is illő környezetben, a belvárosi református templomban, teltház előtt láhattuk vendégjátékukban a Tragédiát.

A magyar klasszikus drámairodalom e gyöngyszeme a középiskolákban kötelező olvasmány. A magyar ember számára egyfajta Biblia.

Varga Vilmos a történelmi színek mindenikét megőrizte, de a nagyszámú statisztát igénylő tömegjeleneteket kiváló érzékkel megválogatott hang- és zenei hatásokkal helyettesítette.

Varga Vilmos a kis játszóterekhez igazította a forgatókönyvet (a madáchi üzenet megőrzése iránti teljes alázattal), s a színpadképet és a zenei szerkesztést is frapánsan megoldotta. (Ez utóbbit egészen kimagaslóan, a klasszikus és a modern zeneirodalom műveiből válogatva. A zárókép megkomponálása zeneileg is rendkívül hatásos volt!) Luciferje testreszabott, jól kimunkált alakítás, amely tartást adott az egész előadásnak. Szép és emlékezetes volt Az ember tragédiájának aradi stúdió-előadása.”

WASS ALBERT-ESTEK

– Az ember tragédiája mellett sokat foglalkoztatok Wass Albert életművével. Wass Albert a magyar irodalom egyik legösszetettebb alakja, hisz volt birodalmi magyar, kisebbségi magyar, a nemzet kebelébe visszatért magyar, volt menekült, emigráns, nyugatra szakadt hazánkfia... Átélt a legkülönbözőbb, drámai mozzanatok sem nélkülöző társadalmi helyzeteket. Rendkívüli emberismerő, kitűnő jellemábrázoló.

Hogy született meg a Wass Albert-produkció?

Ildikó: – Wass Albertet elkezdjük olvasni, mert szinte semmit nem tudtunk róla. Szamizdatban terjedt a nyolcvanas évek végén az Üzenet haza című verse. Nekem rémlett valami, hogy az Erdélyi Szépmíves Céhben

Kiss Törék Ildikó az Üzenet az otthoni hegyeknek című Wass Albert-előadásban. Rendező: Varga Vilmos

megjelent egy könyve. Talán a Farkasverem volt, de én azt nem olvastam. Ezenkívül semmit sem tudtunk róla.

A kilencvenes évektől kezdtek megjelenni a munkái. Rehabilitálni viszont mind a mai napig nem rehabilitálták. Az évtized vége fele Erdélyben a Mentor Kiadó adta ki sorra a könyveit, az anyaországban pedig a Kráter Kiadó jelentette meg folyamatosan. Wass Albert könyveivel az ember visszaszokik az olvasásra! S ez mai világunkban óriási eredmény.

Így merült fel bennünk az az ötlet, jó volna színpadi játék formájában készíteni egy Wass Albert-estet. Körülbelül hétezer oldal volt, ami addig megjelent tőle. Mind elolvastuk, hogy elkezdhessük a műhelymunkát.

2003 márciusában a Kiss Stúdió Színház fennállásának kilencedik évfordulóját Wass Albert Üzenet az otthoni hegyeknek című produkcióval ünnepeltük meg. Az előadás otthon operett-sikerrel ment. Egymás után hívtak meg bennünket: Svédországba, Németországba, Ausztriába, Magyarországra, és természetesen Erdély számos városába. Bár nekünk nincsen szervezőnk, a meghívások folyamatosan érkeztek. Márciusban mutattuk be, és decemberben már a nyolcvankettedik előadásnál tartottunk. Az előadás szervezte önmagát.

2008-ban volt az író születésének és halálának az évfordulója. Erre az alkalomra összeállítottunk egy új Wass Albert-műsort Kinyílt a tavasz, mint egy imádság címen.

Más előadásainkba is belekomponáltunk egy-egy Wass Albert-anyagot. Felfedeztem, hogy az egyik novellájában a magyar történelemre egyetemes érvényű örök igazsá-

gokat mond ki. Amelyek egyforma érvénnyel bírnak az 1848–49-es, az '56-os és a '89-es forradalmi eseményeket felidéző mindhárom produkciónkban. A *Sztrájkolnak az égben* című mese cselekménye odafent játszódik. A mese végén a lelkek tömkelegéből kiválik egy izzó szemű szikár lélek, Petőfi Sándor, és elmondja: „Tudjuk mi jól, hogy igazság van minden szavadban, amit kimondtál. Csak az a nép nem szabad, amely nem érett még meg lelkében a szabadságra. Tudjuk mi ezt. Éppen ezért fáj olyan nagyon, hogy a mi nemzetünk odalent a földön még mindig ilyen kettéhasadt életet él. Fele kuruc, fele labanc. Fele hős, fele áruló.”

Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos a Wass Albert-előadásban

*

Az „aranykönyvünk”ből:

Az életműm ilyen művészi feldolgozásának fogadtatása az elhallgatott igazság felszabadító erejével hatott: „Ha nemes küzdelmünket ’háborús bűnnek’ titulálják – hát vállaljuk a ’cinkosságot’ áldott emlékü Wass Alberttel, valamint üzenetének hordozóival, a Kiss Stúdió művészeivel. A remek összeállítás és előadás iránti elismeréssel.”

2003. március 30.

Tőkés László

*

„A KŐ MARAD, ha ilyen nagyszerű színészek vannak.”

2003. augusztus 4.

Dr. Dévai Attila
Jucsit Bence

*

„Ilyen előadást az életemben még nem hallottam. Lelkem mélyéig megrendített. A nemzeti öntudatra ébredés hatalmas eszköze, amelyre naponta szükségünk van. Ez a gigantikus előadás fogyatkozó népünknek hatásos üzenete volt. Varga Vilmos művész urat szeretném ezer példányban megvalósíthatónak látni. A magyarok istene áldja meg ezért az előadásért.”

Temesvár, 1996. 06. 01.

Ugri Károly

*

„Nagyon boldog vagyok, hogy itt Temesváron ismét hallhattam, láthattam Varga Vilmos művészt. Ő nemcsak fiatalságomat, magyarságomat hozza vissza és tartja fenn, hanem a lelkemet simogatja minden szava. Jó, hogy vagy, Vili! Adjon Isten erőt neked másokért, magatokért.”

Temesvár, 1996. 06. 01.

Dr. Bárányi Ferenc

*

Mészáros Tímea a Bihari Naplóban lényeglátóan jegyzi meg, hogy ma is aktuális üzenetet hordoznak a népszerű író szavai:

„Az Úr csak akkor fog benneteket megszabadítani, amikor visszatértek az Ő törvényéhez, s egymás szeretetében, egymás támogatásával nemzetté váltok újra (...). A szeretet ereje mindenekre képes, de a szeretet hiánya képtelenné teszi a legjobb szándékot is.”

*

„Halljátok meg kiáltásomat!

Csodálatos élményben volt részem egy vasárnap délután. Két nagyszerű művész ajándékozta meg a Kiss Stúdió Színházat megtöltő hallgatóságot. A szavak ereje és forrósága áttörte a falakat, végigszáguldott a város utcáin, terein, úttalan utakon, folyóvizeken, fel a magas hegyekig. Életre keltették a XX. század nagy magyar írójának, Wass Albertnek gondolatait, érzéseit, magyarságtudatát, vágyódását a szülőföld iránt, mélységes hazaszeretetét.

Visszafojtott lélegzettel, könnyező szemekkel figyeltem minden szavukat, komoly játéukat, a magyar szó édes ízét, a székely nép, a hegyvidék lakóinak nehéz, keserves életét, de ragaszkodását, hűségét is a szülőföldhöz, a hazához. Az *Üzenet az otthoni hegyeknek* színpadi játékot minden magyar embernek, nemcsak Nagyváradon, de széles e hazában, mindenütt, ahol magyar emberek élnek – meg kellene nézni. Sőt a határokon túl is, szerte a világon, hogy az elszármazottak, elűzött magyarok is meghallják Wass Albert kiáltó szavát. A két előadóművész nehéz, fárasztó, de gyönyörű munkája messzire elhangzik és az íróval együtt világgá kiáltják: Halljátok meg a kiáltó szót! Magyarul mondják a sok-sok magyarnak, szeressétek a szülőföldet, ne hagyjátok el!

Köszönöm a szép ajándékot, kedves, fáradságot nem ismerő művészeinknek, Kiss Törék Ildikónak és Varga Vilmosnak.”

Özv. Oláh Ferencné, Dézsi Ella
Bihari Napló, 2003. április 7.

*

A Krónika 2003. március 31-i számában Ferenczi Róbert tollából olvassuk:

„A Wass Albert művei alapján készült *Üzenet az otthoni hegyeknek* című színpadi játék bemutatójával ünnepelte fennállásának IX. évfordulóját a nagyváradai Kiss Stúdió Színház.

A Színház Világnapján bemutatott Varga Vilmos által rendezett előadásról Kiss Törék Ildikó, a Kiss Stúdió Színház igazgatója, a színpadi játék forgatókönyvének

írója így fogalmazott: 'A színpadi változat elkészítése hónapokat vett igénybe. A közel hétezer oldalt újra és újra el kellett olvasni, immáron játéklehetőségekre is figyelve. Nem egyetlen regényét akartuk úgymond dramatizálni, hanem egységes képet alkotni a magyar, ezen belül az erdélyi irodalom eme óriásáról. Az egész írói életmű hangulatát megőrizve, átfogó képet próbáltunk nyújtani arról a sajátos világról, ami csak Wass Albertre jellemző'.

Az *Üzenet az otthoni hegyeknek* forgatókönyve többek között olyan nagysikerű művek alapján készült, mint *A funtineli boszorkány*, *Adjátok vissza a hegyeimet!*, *A hűség bilincseiben*. Emellett az előadás során Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos számos Wass Albert-versből idéz..."

*

Bihari Napló, 2003. március 31., Tüzes Bálint: Bemutató a Kiss Stúdióban:

„A teljes Wass Albert-i életmű keresztmetszete elevenedik meg a másfél órás játék során. A Wass Albertet alakító Varga Vilmos egyszerűen, ugyanakkor szuggesztíven, magával ragadóan élte át a 20. század második fele egyik legelhallgatottabb alkotójának sorsát, a sorsot, amely minden regényében fel-felparázslík, és amelynek örök mozgatórugója az állandó újrakezdés.

Az egyszerű színpadképet akár *A kastély árnyékában* című regényéből is vehetnénk. Az előadóművész igényesen, elemi erővel szinte hipnotizálta a közönséget.

Jó volt Erdély szülöttének lenni ezen az estén, a váradi Nagy Sándor utcai pincészínházban.”

Temesvári Új Szó, 2005. április 22.

Anavi Ádám: „Verset kéne írni róluk

A címben olvasható gondolat nem az írógép előtt született meg, hanem ott, ültömben, a színház zsúfolt nézőterén, amikor láttam-hallottam őket, Kiss Törék Ildikót meg Varga Vilmost, akik Wass Albert novelláiból, regényeiből, verseiből gondolatilag egységes összeállítást hoztak színpadra.

Ez csak egyike a számos alkalomnak, amelyekben Varga Vilmos megmutatja a percenként más-más alakot megjelenítő képességét. Kiss Törék Ildikó fiatalos sugárzással színpadra hozott (főleg szimbolikus) nőalakjaival igencsak erősíti a közönségre gyakorolt összehatást.

A nézők, kivétel nélkül, emlékezetes színházi élménnyel gazdagodva, csak hálásak lehetnek azok iránt, akik a Bánsági Magyar Napok keretében mindezt számukra megszervezték”.

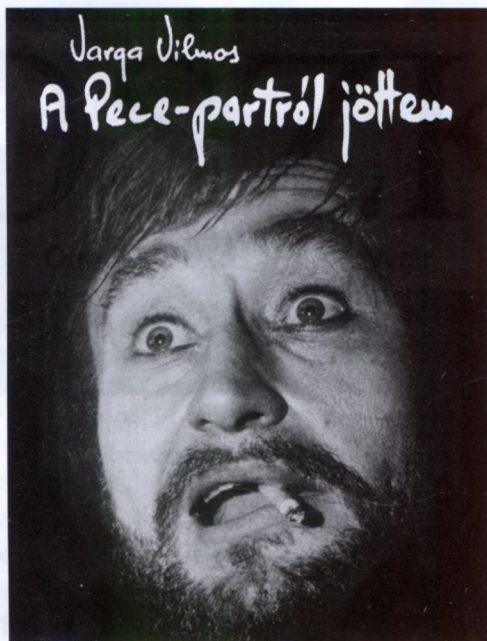
Erdélyi Napló, 2003. április 2.

Molnár Judit: Továbbított üzenet:

„(...) Mióta megszűnt a szerzőt tiltó rendszer (bár közteri megjelenítése ellen most is hadakoznak egyesek), közkinccsé s ma már talán közhellyé is vált a felismerés, hogy Wass Albert mindig, mindenhol erdélyi marad. Színpadi játékaiban Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos épp a közhellyé válástól, az elkoptatástól menti meg ezt a vallomásos hovatarozást: a bravúrosan válogatott sok-sok szerep nem szövegszerűen, hanem hangulatában, érzelmi konnotációjában mutat nyílegyenesen egyetlen irányba, Erdély felé.”

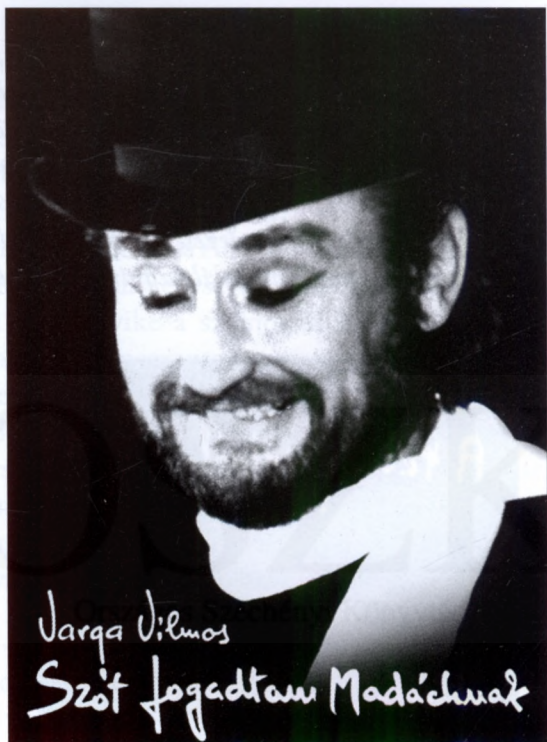
A PENNÁT IS FORGATTAM

– Két önálló köteted van. Szépek, jók, és olvastatják magukat. Ideírom legalább a címüket: *A Pece-partról jöttem* (Regényes önéletírás, színészi érzületekkel); *Szót fogadtam Madáchnak* (Vallomásos írások, magamról, munkamódszeremről, Az ember tragédiája rendezéséről, annak nyolc színészre átdolgozott forgatókönyv változatáról, a kisebbségi színészi létről).

A könyv fedőlapján Villon, vallatás közben.

Fotó: Weisz István

*A könyv fedőlapján Lucifer
a Tragédia londoni színeből*

– Már-már saját stílusod van...

– Írásművészetről olyan nagyon nem lehet beszélni, inkább egy kis ösztönzésről, írás-rutinról, amit a helyi újságban, a Fáklyában, majd a Bihari Naplóban Noteszlapok, illetve Színházi noteszlapok írása közben szereztem az évek során.

Általában olyan dolgokról szoktam véleményt mondani, amik engem különösen foglalkoztatnak. Arról például, hogy rendre kivágják a fákat Várad-szerte. A bunkó beköltözik Belényes környékéről, vezető lesz belőle Váradon, és kivágat minden fát, csak aszfaltot láthasson. Mindezt azon a jogi alapon, hogy az illető mondjuk alpolgármester lesz, megegyezik a maszek bútorgyárossal, hogy ha kivágunk ennyi meg ennyi fát, mind a ketten jól járunk... És rendelkezik, azaz dönt a természet szépségeinek ostoba pusztításáról. Megtudom mutatni: a szomszéd utcában sorba kivágták a gyönyörű jegenyefákat, azzal a mondvacsínált ürüggyel, hogy betegek. Makkegészségesek voltak. Még öt évvel később is teljesen egészségesek a csonkok. Nem vitás, a háttérben sunyi anyagi érdekeltségű összefonódások rejlenek. Nem részletezem...

Ahogy mész a Rulikovszky temető felé, a kaszárnyák udvarán volt vagy ötven gyönyörű oxigént lehelő jegenye. Ma már egy sincs. Hova lettek azok a fák? Nem tudni. Várad levegője meg csak romlik, romlik...

Bihartól Margittáig az országút két oldalán égbe nyúló jegenyesorok voltak, azok is eltűntek. Sok ezer tonnányi fa, rég eladva, rég bedarálva, rég meggazdagodva belőle stb. Azzal az indokkal vágják ki őket, hogy ha jön a szél, kidönti a fákat, ráesnek az autókra. És hasonló „érvek”. Az a gyönyörű, templomboltív jegenyesor csak úgy eltűnt, valakiknek a zsebébe költözött...

Ha már araszos írásaimról van szó, amik a helyi újságban szoktak megjelenni, álljon itt a legutolsó.

Egyre többen viselik a fejük tetején a ruhakefét...

Döglődött évtizedekig a férfifodrászat a XX. század vége felé. Ha benéztem a borbélyüzlet kirakatüvegén, csak egy-két lézengő fehérköpenyes szőrzet-szakembert láttam a fejtámlás szék vállának támaszkodva kuncsaftra várni. A hosszú hajhoz és a szakállhoz alig volt szükség nyírógépre vagy borotvára. A rock-zenészek divatját, akiket illet utánozni ifjú korosztályoknak, viselték a hosszabb, esetleg vállig érő hajzatot és szakállat, hozzá még egy fenegyerek arckifejezést is. Aztán lassan elolvadt ez a divat is. Kezdett belopakodni az égnek fordított balta-formájú hajcsomó a fejtetőn, de még a fül tájékán megtűrték a természetesen növvő hajzatot.

Am a csalafinta borbély-menedzserek nemzetközi kongresszusa és a frizura-diktátorok, addig lesték a tévében a néger bokszolókat, míg le nem másolták azoknak körbekopaszított, de a fejtetőn kis körben meghagyott „sörénykéjét”, amit úgy értek el fekete testvéreink, hogy egy fazekat helyeztek a fejtetőre és ami azon kívül esett, kegyetlenül lenyírógépezték. (Mikor legelőször megláttam a tévében, könnyesre röhögtem magam)

Aztán ez a kör alakú hajtenyészet is változtatni kezdte formáját, míg végül hosszúkás lett (íme a zseniális újítás) fegyelmezetten rövid, két, két és fél centi, és égnek álló, akár egy ruhakefe.

Ma már a pizzahordó fiú éppoly büszkén viseli, akár némely államtitkári címzetes úriember. Aki ebben a versenyben lemarad, arra kissé sajnálólag tekint a rohanó világ.

A képekben való gondolkodás – tudom – professzionális deformáció (szakmai ártalom), színházi embereknél gyakran előfordul. Gondolom, ezért kísért engem egy bubifrizurás szobakutya látványa, valahányszor szembejön velem egy ilyen divatos fejű valaki...

De mit is villázom én ezt a praktikus férfisörényt viselő divatot, mikor Bethlen Gábor bátyánk is hasonlót viselt, csak Ő hosszabbat és kör alakút, amiben volt valami történelmi hitelesség, mert a népvándorlások idején viselt hajviseletekre utalt.

A lényeg az, hogy a borbélyok szakszervezete és nemzetközi kongresszusa elérte célját. Virágzik a fodrász szakma, gomba módra nyílnak a szőrzetformáló fantáziaműhelyek. Izgatottan várjuk, hogy mi lesz a következő modell, amit a férfi-hosztesztek és celebek, akár az éh-tyúk az élébük szórt kukoricaszemet, felkapkodnak...

Mégiscsak Darwinnak volna igaza, hogy a majomtól származunk...?

*

- Egy-két kollégádról is írtál azokban a noteszlapokban.
- Icipici jellemrajzok. Többekről kellett volna írnom.
- Nem gondoltál rá, hogy kötetbe foglald őket?
- Nem írtam még eleget, annyit messze nem, hogy a közeljövőben kötet legyen belőle.

Érdekesebb karakterű műszakiakról is írtam: egy jó villanyszerelőről, aki a színházhoz hozzánőtt, egy jó díszletezőről, kellékesről, parókakészítő fodrásznőről... Hogy maradjon róluk is legalább ennyi.

– *A Mesterségünk a szó* című könyvetek a Kiss Stúdió Színház tízéves születésnapjára készült. Mit fejtegettetek benne?

– Mindenekelőtt azt, hogyan, miként alakultunk. Ott írtam arról a müncheni magyar sajtómágnásról is (bizonyos Ferenczi úr), aki még csak nem is válaszolt Európa-színház tervünkre.

És mégis megvalósítottuk az Európa-színházat Kiss Stúdió Színház néven. Pénzmágnások segítségével is!

Mesterségünk a szó c. könyvünk fedőlapja. A 10 éves Kiss Stúdió Színház történetéről szól

Legalább húsz-huszonötször szerepeltünk Nyugaton: Svédország, Norvégia, Németország, Ausztria, Franciaország, Olaszország; aztán a közelben: Szlovénia, Szlovákia, Magyarország, és természetesen Erdélyben – Bukarestet is ideértve –, különböző magyar egyesületek meghívásaira. Mindeközben váradi székhelyünkön is végig játszottunk.

Rendeztünk Kárpát-medencei Stúdió Színházak Fesztiválját, két alkalommal is. Sajnos, támogatás hiányában a harmadikat már egészen szűk körben tudtuk megtartani. Pénzt gyártani még nem tudunk...

Legutóbb 2011-ben jártunk a nyugati országokban az Emlékszel még? avagy Egy kis nosztalgia című műsorunkkal.

Idegenbe szakadt hazánkfiain könnyezve-nevetve emlékeztek fiatalságukra az örökzöld dallamok és humoros jelenetek hallatán, láttán. Hisz amikor ők elhagyták a szülőföldet, fiatalok voltak...

Én, mint „hiú” drámai színész oda süllyedtem, hogy már énekelek is a színpadon – szoktam mondani énekes művész barátaimnak. Meg is van a véleményük rólam...

– *Milyen volt a visszhangja a nosztalgiaműsornak?*

– Nagy sikere volt, Münchentől Ulmig, Nürnberggtől Kölnig, de idehaza is.

Varga Vilmos az Emlékszel még? avagy Egy kis nosztalgia című előadásban, ahol oda „süllyedt”, hogy már énekel is...

FORDÍTÁSAIM ROMÁNBÓL

– *Nemcsak könyveket írtál, hanem fordítottál is románból. Miket?*

– Egyik fordításom Vasile Alecsandri: *Piatra din casa* című színdarabja. El is játszották műkedvelőkkel, több helyen. Sepsiszentgyörgyön Sylveszter Lajos, akkori megyei potentát, későbbi színházigazgató, remek ember, ki is nyomatta a műkedvelők számára készült sorozat részére.

– *Felkértek rá, hogy lefordítsd, vagy neked tetszett meg, és elhatároztad, hogy magyar nyelvre ülteted az Alecsandri-darabot?*

– Akkor még Temesváron voltam, tagja az ottani színháznak. Önszántamból fordítottam le. Fizetésem kicsi volt. Hívtak a Csokoládégyárba, hogy nem foglalkoznék-e a műkedvelőkkel? Csokoládégyár? Igen, megyek. A melós színjátszók minden próbára hoztak fél kiló tört csokoládét. És onnan nekem pénz is jött. Velük is eljátszottam a fordításomat, Eladó lány címen.

– *Mit ültettél át még magyarra?*

– Matei Visnec-től a *Bohóc kerestetik* című darabot. Ő a párizsi rádiónál dolgozott, miután el kellett hagynia Romániát. Nagyon tehetséges ember. A *Bohóc kerestetik* című darabbal, amit egy debreceni rendező, Pinczés István vitt színpadra, a Fesztiválon az egyik szerepet játszó Dobos Imre kollégám díjat nyert.

Azért vállalkoztam a fordításokra, mert úgy éreztem, hogy a színpadi nyelvet – ami nem azonos az életben beszélt nyelvvel – át tudom ültetni románról magyarra.

Mint ahogy az előadásainkhoz tartozó zenei szerkesztéseim is ilyen önjelölt szakember módjára történnek.

Zenét is szerkesztettem, pedig nem ismerem a kottát, csupán ízlésem van hozzá, úgy gondolom. Hallom, érzem, hogy hova milyen hangzás kellene. Pl. *A Mátyás király* című reneszánsz színpadi játékunkhoz ilyen szempontok szerint válogattam háttérzenét: vidám, harci, révedező, drámai, boldog, fájdalmas, győzedelmes, játékos, remegő, belenyugvó, gyászoló, diadalmas...

– „*Filhallásból*” csináltad az egészet?

– Jobbára igen. Két Eminescu-verset is megzenésítettem. Rajta van a Kék virág című nagylemezünkön. Sok félhang van benne, amit én nem tudtam a kottában jelezni. Csak a gitáromon sikerült kipötyögtetni. De jött, aki ért hozzá. Meghallgatta és lekottázta. Horváth Károly és Józsa Erika segítettek a „vadzseni” muzsikusnak. Ők a Bukaresti Televízió Magyar adásában dolgoztak annak idején.

Ildikó Süss fel, nap! című gyereklemezének a zenéjét is ők szerezték.

Tehát a zenei szerkesztésért, a Kiss Stúdió produkcióinak zenei háttéréért sem kell fizetni. Ez nagy előny. Ez is magyarázza azt, hogy tudunk létezni *állami támogatás nélkül*, tizenkilencedik éve. Meg az, hogy két színész és egy rendező ingyen van. Sokan kérdik, hogy tudtok egzisztálni annyi ideje állami támogatás nélkül? Hát így! A nagy színházi múlt – sokat segít. Sokat láttunk, sokat tapasztaltunk, és azt mind fel tudjuk használni. Csak spiritusz kell hozzá. És munka, munka, munka!

*Varga Vilmos és Dobos Imre Matei Visniec Bobóc
kerestetik című darabjában*

„JUTOTT ESZEMBE...”

– *Említetted, hogy hosszú művészi pályád folyamán nagyon sokat memorizáltál, a legtöbbet az erdélyi művészek közül...*

– Így hozta a sors. Valóban én memorizáltam közülük a legtöbbet, akit közepes memóriával áldott meg a természet. Számomra mindig komoly munkát jelentett egy szerep, pláne egy egész előadóest anyagának a birtokbavétele úgy, hogy azzal játszani is tudjak, ne csupán felmondani.

Jól ismerem a hat (most már tíz) magyar színház tevékenységét, évtizedekre visszamenőleg. Én is tudom, hogy sokkal jobb keresztbe tett lábbal kávézni, mint memorizálni. Hogy így alakult, az a sorsomnak egy felém mutatott fintora. Már az akadémiára való felvételi vizsgára is csak három bakarasnyi verssel jelentkeztem, mert lusta voltam tanulni...

– *Sokat memorizáltál – ez azt is jelenti, hogy mindig igénybe voltál véve, folyamatosan kaptad a feladatokat, mindig számítottak rád, a tudásodra, a képességeidre, a tehetségedre...*

– Valóban egyfolytában igénybe voltam véve. Vagy a színpadon vagy a pódiumon vagy a nézőtéren, mint rendező. Ha éppen nem volt feladat, adtam magamnak.

– *Később talán már nem is esett annyira nehezedre?*

– Tényleg nem. Arról nem is beszélve, hogy álmatlan éjszakáimon mindig (ma is) átveszek valamilyen anyagot, semhogy a plafont vagy a köldökömet nézzem. Hogy is

van az ott, az a?... , jól mondom?... , igen, igen, igen, és belealszom.

Páskándi Géza – akit elhurcoltak annak idején – mondta, hogy mekkora menekvés a vers a börtönben ülőknek. A cellában, amikor megszületett egy vers, papír híján azt valakiknek meg kellett tanulni, és naponta átismételni. Így lett a versekből szabaduláskor egy új verseskötet.

Menekülés volt ez a szabadság birodalmába. Egy elképzelt nemes birodalomba, a szörnyű valóság elől. Ennek ugyanakkor megvan a maga realitása is, a belső szabadságé, amit a börtönkörülmények között se tudnak elvenni tőled.

MAGÁNÉLETI VONATKOZÁSOK

– A sok elgondolkasztató, komoly szakmai kérdés után – lazításképpen – miről mesélnél legszívesebben? A nők, például? Nem akármilyen téma...

– Nézd, mindenkit érdekel – pláne ha színész az illető –, hogy vajon milyen volt a nőkkel való kapcsolata a művész úrnak?

Íme néhány pletykafoszlány, amiket visszahallottam, enyhe öngúnnal tálalva:

Tényleg?... Hát még?... És avval is?... Nahát!... A mautnerben is?... Kitartották?... Meg is verte?... Öngyilkos akart lenni miatta az a?... Tehát mégse homokos?... Pont úgy öltözött, mint a felesége?... Jaj, de buták a nők!... Ahányszor ment a darab, annyiszor nézte meg?... Igaz, hogy a fürdőszoba ablakán ugrott ki?... Tehát sógorok vagyunk?...

Napraforgóhéjban szólva (nem dióhéjban): én ritkán válogattam magamnak nőt, inkább engem válogattak. Valahogy nem volt bátorságom válogatni. Annyi kisebbségi érzés volt bennem, hogy ha megláttam egy olyat, akivel szívesen elrontottam volna egy teadélutánt, nemigen mertem támadni. De ha úgy jött ki a lépés, hogy kiválasztott... hagytam magam elcsábítani. A nőnek a szeméből általában látni, hogy akar, vagy nem akar...

Így vagyunk teremtve. Tehetek én arról, hogy a génjeimben mit hordozok? Egészséges ember így viselkedik. Egyébiránt, mint említettem is talán, a házasságot nem nekem találták ki.

Egyébként mindenkor tisztességesen viszonyultam a hölgyekhez:

– Nézd, megfáradt a kapcsolatunk... Ne haragudj!... Elváláskor mindig megkérdeztem, miben tudok segíteni?...

Tudnék nevesíteni színházi körökből igazgatókat, rendezőket, az ottani hatalom birtokosait, akik felcsípiák a színésznőket, „használják” egy darabig, és ha megunták, belerúgnak: fizetését csökkentik, nem adnak nekik szerepet, üldözik... Ez a hernyó típusú férfi szerintem.

– *Váltsunk témát, de a magánéletről maradván. Említetted, hogy szeretted a szegény Karácsonyt. Honnan jön ez?*

– Ráébredtem Szentestén, ajándékosztáskor. Az utolsó két évtizedben, amikor az embernek különösebb anyagi gondjai már nincsenek, az ajándékokat sorba bontom fel, s látom, tapasztalom: ebből is van, abból is van már, ezt is kaptam, azt is. Ilyenkor óhatatlanul eszembe jutnak azok az idők, amikor olyan csóró voltam, hogy nem volt pénzem karácsonyfára se. Mentem a ligetbe meg összevissza és loptam egyet. Mi tagadás, „sármja” van a lopott karácsonyfának, akár a lopott gyümölcsnek. Ilyen érzések tolnak fel bennem, mikor az Advent közeledik, és a Kis Jézus várásának hangulatát felidézem. Számomra a december sorozatos örömnép.

Kezdődik a Mikulással, aztán a születésnapom, amely egybeesik a fiaméval, Adventi gyertyagyújtások vasárnaponként, Szenteste varázsa, Szent Karácsony az úrvacsorával, végül a Szilveszter.

Régen megszereztem a magam kis karácsonyfáját, fel is díszítettem, abból, ami volt, és nagy öröm, hogy én csináltam. Krepp papírból sodorva, ezüst kályhafestéket használva a diók színezéséhez. Kockacukor volt a szaloncukor helyébe csomagolva... Azt a kicsi karácsonyfaágat, amit dróttal odakötöttem a szürkebádóg éjjeli szekrényemhez egyetemista koromban, egy szál gyertya, egy cukor, egy csillagszóró, szép volt, lélekemelő. Gyermekkori boldogságot ébreszt bennem azoknak a karácsonyoknak az emléke.

Ma jársz-kelsz az áruházakban: csillog-villog minden, amerre nézel, ez se kell, az se kell, ebből is van, abból is. Van mit enni, van mit felvenni, van hol lakni. Nincs gond. Akkor nem volt hol aludni, lábtól aludtam a kollégánál az internátusban, szuplementeztem a menzán (így neveztük a konyhán megmaradt ételt, amit az ebédidő után szétosztottak) télikabát helyett ócska katonaposztóból csináltatott „spencelben” jártam, amit apám hozott az orosz fogságból. A Jézuska-várás boldogságérzete lüktet vissza bennem, ha ezekre az időkre emlékezem, azért szeretem én azt a *szegény* Karácsonyt.

Ezt a mostanit is szeretem, persze, de azt sokkal inkább a sajátomnak éreztem. Azok valóban várakozással teli boldog Karácsonyok voltak.

Akkoriban nem nézték jó szemmel, ha úrvacsorát vettek a hívek. Mindig Hegyközkovácsiba, szülőfalumba mentem úrvacsorát venni. Nem azért, hogy meg ne tudják... Nem tüntettem vele, de most is ott veszem, mert jobb íze van. A kis falunak csendes templomában.

Aztán később, amikor már saját gyermeked van, és az ő szemében csillan fel az az öröm, de még nem tudja, hogy és miért is van ez az egész, a nagy csodálkozás – ez kárpótol igazán. Visszatükröződik az akkori éned ebben az új fiúcskában. Igazi élmény.

– *Szívesen beszéltél eddig is feleségedről, Ildikóról, a színésznőről, az igazgatóról. Részben ő már elmesélte nekünk talán a legfontosabb dolgokat. Van-e még valami, amiről szívesen szólnál?*

– Személyiség. Tevékenységének konkrét lenyomata van. Az, hogy ő tíz évig a legnehezebb időkben, amikor a magyarság nyaka körül szorult a hurok, vezetett egy magyar színházat. És jól! Emellett kiváló karakterszínésznő. Profi életmódot folytat. Nem iszik, nem cigarettázik, nem zabálja agyon magát, minden nap tornázik, olvas, hangyakorlatokat végez, ennyi évi színházi munka után is.

Azt hiszik sokan, hogy értenek a színházhoz, akár az emberek legtöbbször a futballhoz. Hogy a nagy színházban ezeket a vezetői feladatokat el tudta végezni, az egy dolog, mondhatnám nehéz dolog! De hogy a Kiss Stúdióban, ebben a pénztelen színházban is profi módon megcsinálja, az már bravúr. Mert ennek a kis színháznak az egyetlen célja a jó előadás. Annak a technikai, anyagi, egyáltalán színház-arculati feltételeit megteremteni kevés pénzből, ehhez érteni kell a szakmát!

Szerkeszteni olyan forgatókönyvet, amiből előadást lehet rendezni, vagy színre vinni adott témakörre kihegyezett összeállításokat 1848–49-es szabadságharcról, '56-os eseményekről, '89-ről, vagy bármelyik magyar történelmi

személyiségről, nem akármilyen dramaturgiai munkát igényel. Fennebb olvashattunk ezeknek a munkáknak a kritikáiról. Hogy csak egyet említsek: hétezer oldalból, tizenhét regényéből készítette a Wass Albert-est anyagát. Abban egy szó sem a sajátja. Az mind Wass Albert-szöveg, ami színpadon mondható, és ami Wass Albert.

Én rendezői dolgaimmel járulok hozzá ehhez a munkához, és intézem a színpadtechnikát.

Ahogy autót vezet a turnékon, engem kicsit idegesít, de elismerem, hogy biztonságos. Merek elaludni mellette. Például Budapestről a Balti-tengerig egy-két pihenővel vezette a kocsit. Hajnalban keltünk, este ott voltunk a hajón.

Idekíváncozik édesanyámról is néhány szó:

Azon kevés emberek közé tartozott, akik nem tudnak hazudni!! Ez a magatartás züllésnek indult századunkban, több mint kivétel. Ő se értett a gyerekneveléshez különösebben, csak féltetni tudott. Kiváló gazdasszony volt. Ahogy ő a fokhagyma mártást tudta csinálni főtt marhahús feltéttel, azt tanítani kellene.

– Végezz egyetemet, fiam. Aki egyetemet végez, abból ember lesz. Az könnyebben megél.

– Milyet, Mama?

– Mindegy, fiam, csak egyetem legyen.

Én se tudtam, persze, hogy milyen egyetemet végezzek.

– *De aztán jól alakult.*

– Jól. Mert jött Gottliebne, és jó irányba pofozott.

– *Azért a véletlennek néha milyen óriási szerepe lehet.*

– Néha sorsalakító.

– Nos, ez az, amire annak idején Balogh Edgár a *Mariánumban* tartott fakultatív újságírói kurzusain felhívta a figyelmünket mondván: „Minden írást úgy kezdjenek el, hogy eleget tegyenek a *captatio benevolentiae*” (megnyerni az olvasó jóindulatát, érdeklődését) törvényének, hogy már az elején felcsigázzák az olvasó érdeklődését valamivel. Ha érdekesen indítanak, az olvasó önkéntelenül tovább olvas. Ha unalmas a kezdet, az olvasás már ott könnyen abbamaradhat.

– Valóban. Az olvasmányos könyvekre nagyon is érvényesek Edgár bátyánk intelmei. Vajon ez a mi készülő könyvünk is ilyen lesz?!...

A SZOLGÁLAT – MINT ELKÖTELEZÉS

– Manapság mind több „nagymenő” legyintve mondja, hogy – végletekig individualizálódott, globalizálódó világunkban – erről beszélni enyhén szólva anakronizmus. Mi azért szánjunk rá néhány percet, mert bármit beszélnek is a Mammon-imádók, mégiscsak a nemes szolgálat teszi igazán széppé, emberhez méltóvá az életet.

És ha jól belegondolunk, te egész eddigi életed során szolgáltál. Az erdélyi és a mindenhonnan magyarság köreit járva-okítva, most is ezt teszed. Elkötelezted magad mellettük. Elkötelezted, mert, joggal, azt hiszed, hogy az, amit teszel, neked kell megcselekedned, a rád rótt feladatokat nem passzolhatod át senkinek, nem háríthatod el magadtól. Erdélyi magyar színészként élethosszig tartó szolgálatra szegődtél – teszed, amit istenadta tehetséged révén tenned kell. Ilyen módon életed sorssá minősült. Ha úgy tetszik, egyféle végzeted van...

– Magyar színész vagyok Erdélyben.

Talán azért esett a választásom erre a megfogalmazásra, mert feltételezem, hogy aki rászánja magát, hogy kézbe vegye ezt a könyvet, az nagyjából tisztában van ennek a térségnek kisebbségi kulturális lehetőségeivel az évezred forduló tájékán és az előtt. Hogy milyen karriert lehet itt befutni? Milyen egzisztenciát lehet ebből megteremteni a család számára? Milyen mértékű a kiszolgáltatottság? Milyenek a művészi önmegvalósítás lehetőségei? Mennyi a szolgálat oltárán elégetendő életerő?

Egyik rendező azt kérdezte Pesten, mikor hallotta, hogy magánszínházat csinálunk: Magánszínházat? Ti magánszínházat csináltok? Meg lehet abból élni?...

Hát sarokházat venni ebből nem lehet. Ez azt is jelenti, hogy néha nincs fellépti díj. Az ember tragédiájának bemutatásakor, miután mindenkit kifizettünk, nekünk nem maradt semmi. Se színészi gázsí, se rendezői, se zenei szerkesztői, se díszlettervezői. **De megcsináltuk az előadást.** Ez egy kézzelfogható példája annak, amiről beszélünk.

– *Hogy született meg bennetek a gondolat, hogy időről időre fel kell keresni a szórványban lévő magyarságot?*

– Ez elsősorban meghívás kérdése. Ebben nem mi döntünk, hanem az ottani Magyar Egyesület vezetősége. Mi tájékoztatjuk őket műsorainkról. Sok függ attól, hogy milyen felkészültségű az a vezető, aki a meghívásokat intézi. Tapasztalatom szerint amilyen a vezető, olyan a Magyar Egyesület arculata. Politikust, író, zenekart, színházat hív vendégül, vagy csak bálókra és zabálásokra invitálja a drága magyar „tesvireket”. Mindkettőből láttam példát röpke huszonhárom év leforgása alatt.

– *Partnerre találtak-e a misszionálásban a hivatalosság részéről?*

– Alig! Segítő módon ritkán foglalkoznak a szórványok kérdésével. Kormány szinten se nagyon. Inkább csak az újságokból tudnak róla. **Több a szövegelés, mint a tett.** Márpedig minden liter benzin pénzbe kerül, nem szólva arról, ha elromlik valami a szállítóeszközünkben, vagy

eltűnik valami a technikai eszközeinkből stb., és még egyszer „satöbbi!!...”

Mint izgalmas számokat írom ide: 320.000 km -t tettünk meg tizennyolc év alatt. Nyolcszor járhattuk volna körül a Földet az Egyenlítő vonalán. Több mint 1700 előadást játszottunk – főleg magyar szórványokban. Nézőszámunk hozzávetőlegesen is több mint 400.000 fő.

– *Fáradozásotoknak mi a hozadéka?*

– A celebek szintjére sosem fogunk eljutni, ezzel tisztában vagyok. Viszont kialakult az említett tájakon egy törzsközönségünk. Vásárolnak műsorainkból készült CD- és DVD-lemezeket. Aztán szerepelünk néha a televízióban néhány perc erejéig. (Ebben is lekörözt bennünket Győzike és a hasonló sok perces műsorkoktélok.) Gondolom, ez jó hatással van az anyanyelv megmaradásáért folytatott törekvéseinkre.

– *Ért-e benneteket méltánytalanság ezeken a körutakon?*

– Pár éve tönkrement a mikrobuszunk féltengelye Németország közepén. A turnén játszott előadások teljes bevétele oda kellett adni, hogy hazajuthassunk. Ezenfelül a technikusunkat, az üzemanyagot ki kellett egyenlíteni készpénzben. Zsebből! Ilyen kivételes esetekre nincs pályázati rubrika. **Kit érdekel ez a „kulturális malőr”?**!

Magyarremetéről hazatérve az országúton tapasztaljuk (szerencsére nem nagy sebesség közepette), hogy félrehúzt a mikrobuszunk, és zörög is az aszfalton. Hát amíg a templomban felléptünk, a „tesvírek” kiszúrták a bal első guminkat. Életveszélyes állapot! És az új gumi is pénzbe kerül.

A mi fellépti díjunkról nem is beszélek..., az már többször elmaradt. De feltevődik a kérdés: **Ki kért rá, hogy csináljátok?... Ez is egyfajta válasz a szolgálattal kapcsolatos kérdéseidre.**

Ha már ennyit késett pénz hiányában ennek a könyvnek a kiadása, le kell írnom a legutóbbi budapesti fellépésünk (2014. március 14.) alkalmával ért súlyos anyagi érvágást. Előadás végén mindig mi magunk a technikusokkal együtt rakjuk össze a kellékeket, ruhákat, színpadi elemeket stb. Utána következik az autóhoz való lehordás. Ez alkalommal, közvetlenül előadás után, rádióinterjúra kértek fel bennünket. Rövid ideig felügyelet nélkül maradtak a csomagok, és csak Nagyváradon jöttünk rá, hogy ellopták a laptopunkat, benne a sok munkával összeállított zenei és egyéb anyagokkal.

A legnagyobb pofon akkor ért, mikor 2002-ben a magyarországi kormányváltás nyomán elestünk egy ház vásárlásától, amelyből tisztességes stúdiót tudtunk volna kialakítani Várad központjában. Az Illyés Alapítvány már szinte jóváhagyta az elkészült terveket, de az „ügyes” halogatások addig húzódtak, míg a kormány a választások révén lecserélődött. Kútba esett az egész. Az új kormányt kevésbé érdekelte, hogy mit végez egy kisebbségi magyar színházacska a határon túl.

– Nem volna-e célszerű szórványiskolákba is ellátogatni, hisz az ifjúság, a holnap nemzedéke a leginkább fogékony a tiszta, felemelő eszmék iránt?

– A Böjte Csaba-féle Alapítványi iskolákba már eljutottunk, gyermekeknek és nagyobbaknak való műso-

rainkkal. / Déva, Gyulafehérvár, Torockó, Szalonta stb. Egyébként régóta járunk Erdély és Szlovákia szórványvidékein különböző műsorainkkal. Főleg olyan iskolák diáksága részesül ezeknek az előadásoknak a megtekintésében, ahol olyan tanárok tanítanak, akik felfogják ennek jelentőségét. Ebből a fajtából pedig alig van már!!!

Sok az „albérleti” duma a nevelésről újságban, szakmai gyűléseken, de nem találni sehol azokat a tanerőket, akik a diákságot a helyes irányba terelnék. Nem csupán szavakban, hanem ténylegesen! Félrerúgnák a hülye, álhumánus pedagógiai elveket, hogy nem szabad ráerősokolni a kultúrát arra a szegény gyermekre, mert sérülhet a lelke. Régen többen voltak ilyen tanerők. Ma? Szomorú, elvértve, ha vannak.

És nem látok semmiféle törekvést vagy érdemi gyakorlati intézkedést az illetékes fórumok részéről a szórvány magyarság megmentésére. **Igazán markáns lépés ebben az irányban a magyar állampolgárság soronkívüli megadása.** Egyes politikusok csak szövegelnek újságírók mikrofonjaiba, de alapjában fogalmuk sincs a „porlik mint a szikla” állapotokról. Ez több mint szomorú – elkeserítő!

*Déván a Böjte Csaba-féle gyermekotthonban
Kiss Törék Ildikó előadást tart*

A SZÍNÉSZ A SZAVAK JÁTÉKOSA

– *Sok darabban láttalak játszani, és teljes meggyőződéssel mondhatom, hogy a természetesség híve vagy. Az erőlködést, a műviséget utálod látni a színpadon. Felfogásodban a szó, a kiejtés mindig a hiteles közlés szolgálatában kell hogy álljon. Tévednék?*

– Visszatetsző számomra, ha a színésznek nincs lelki-érzelmi fedezete ahhoz, amit kimond, ha erején felül teszi, amit tesz, és főleg **ahogyan** teszi. Tudniillik a szó a színpadon Igévé, cselekménnyé nemesülhet, mert az Ige is lehet cselekményértékű... Egy jól kimondott szó egyenesen cselekményszámba mehet, akár egy pontosan alkalmazott szünet. A drámának az alapja pedig a cselekményesség. A jól kimondott szó a cselekményt gazdagítja, karakterformáló ereje van. A földműves, a munkás, az arisztokrata, a részeg, mind másképpen beszél, más-más módon ejti ki a szavakat. Olyan ez, mint a névjegy. Megadja a legfontosabb, leglényegesebb információkat az illetőről: ez csavargó, ez disznó, ez egy arisztokrata, ez idegen ajkú, ez paraszt, amaz pedig munkás.

A kimondott szó rágalmaz, megdicsér, kicsúfol, magasztal, elszomorít, forrása jókedvnek, tanít, félrevezet, felvilágosít, sírásra fakaszt, megneveltet, forradalmat képes kiobbantani, istentagadóból evangéliumhirdetőt farag. A kimondott szóval gyilkolni lehet, de életet is lehet menteni.

– *Ezt oktatják a Színi Akadémián?*

– A Színi Akadémián tanítanak ugyan beszédtechnikát, de nem nyitnak értőn ablakot a mindig létező lelki motívumok széles univerzumára.

– *Így hát te menet közben és a magad erejéből jöttél rá ezekre a mesterségbeli finomságokra?*

– Igen.

– *De képes lehet-e erre mindenki?*

– Azért van az a sok műparaszt, vagy műarisztokrata, vagy műrészeg a színpadon, mert nem képes rá mindenki. Mert másképp ejti ki a szavakat a részeg, akinek például megduzzad a szájában a nyelve, lelassul a kiejtés ritmusa. Aztán ott van a gazdag tára a mozdulatoknak, gesztusoknak, arckifejezéseknek, öltözékeknek és főleg azok viselésének. Szokták mondani, hogy úgy áll rajta a szmoking, mint tehénen a gatyá.

Tájegységenként is változóak a kiejtések. Az érmelléki például í-zik. Van pízéd? Mír? Adtál enni a lúnak? Szép lehet ez a maga módján. Aminthogy a szegedi ember ő-zése is az. A palóc kiejtés is szép a maga nemében. No és a székely... Mind érdekesesek. Amiként az irodalmi magyar is szép. Mi több, nagyon szép.

– *Rohanó világunkban a beszéd is elszíntelenedik, elsatnyul. A színművészek, legalább ők tiszteletben tartják-e a beszéd szépségére vonatkozó követelményeket?*

– A motyogás lett a divat. Motyognak a közvetlenség jegyében, **akár a piacon retek vásárlás közben.** Meg ordítanak időnként. De azt se értem. Mi az ...sten? Üvöltve mondja, mégse értem. Vagy talán épp azért nem? De azt se értem, amikor az orra alatt motyog. Hol vagyunk itt a kimondott szó cselekményértékétől?...

Számos rendező ezt nem is igényli. Ők csupán az általuk adott instrukciók végrehajtását követelik meg a

látványszínház jegyében. Soha nem látott mozdulatféléseket próbálnak rátukmálni a jobb sorsra érdemes színészekre. Például, ismerek rendezőt, akinek a rendezéséből sohasem hiányzik az ún. „szex”. Ami abból áll, hogy két színészt arra utasít, hogy a színpad rideg linóleum borításán tegyenek úgy, mintha „egymásba érne a diplomájuk”. És ráadásul élvezzék ezt a szituációt. Effajta és hasonló színészmozgatásból lesz aztán az *„id tinálunk, úd tinálunk, itten tudda hod tinálunk”* – színház. (Ex cathedra: Varga Vilmos)

Márpedig a szavakkal való élni, játszani tudás képességének szerintem meghatározó jelentősége van a színművészetben, mert ahogy a szobrász az amorf márványtömbből faragja ki a csodát, a szobrot, ugyanúgy a színész szavakból is építi a legkülönbözőbb jellemeket.

– *Apropó: a kimondott szó jelentése, üzenete. Engem elgondolkoztatott például az a mód, ahogy a Szózatot mondod. Ilyen felfogásban még soha senkitől nem hallottam. Mivel indokolod, magyarázod saját értelmezésedet?*

– Vörösmarty **Szózata** úgy igaz, ahogy én azt ma mondom. Úgy nem igaz **ma**, ahogy azt nagy magyar költőnk, Vörösmarty Mihály saját korában tiszta lélekkel és szándékkal megírta – nyilván ő nem tudhatta, hogy történelmünk forгатagában Trianon egyáltalán be fog következni –, és ahogy magyar előadóművészeink: Sinkovits Imre, Latinovits Zoltán, Bessenyei Ferenc, vagy Raksányi Gellért mondták, mondják... Tiszteletre méltó és művészi az előadásmódjuk, csakogy időközben nagyot változott a világ, és a művészetnek tükröznie kell

a társadalmi valóságot akkor is, ha a hivatalos álláspont bizonyos dolgokat elhallgat...

– *A te interpretációd igazsága miben rejlik?*

– Abban, ahogy én azt kimondom:

„S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.”

Vagyis a globalizálódó örület szörnyű következményeinek tapasztalatával a tarsolyomban **kérdőleg**, hitetlenkedve mondom:

„S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül???”

Ugyanis esetleges nemzethalálunkon nemhogy nem szökne könny a bennünket körülvevő nemzetek millióinak szemébe, hanem... Gondoljunk csak a szerb, ukrán, a román nagypolitika hagyományosan képmutató, bizantin jellegére. Vagy a szlovák állampolitika nyíltan magyarellenes mibenlétére, amit naponta hallhatunk a rádióban, „közkinccsé” téve azt. Ezért hangsúlyozom, mintegy felhívom a hallgatóság figyelmét, felszólítva őket a haza, a nemzet iránti hűségre:

„Légy híve rendületlenül
Hazádnak, óh magyar:
Ez éltetőd...”

Megkérdem, hogy vajon könny ülné-e a milliók: a románok, a szerbek, az osztrákok, a szlovákok, az ukránok szemében a költő által elképzelt sírba-süllyedésünk láttán? Nem biztos!!!...Az általam elmondott és CD-re

rögzített Szózatot talán az említett hangsúlyok miatt nem közölte le a Duna Televízió? A Lánchíd Rádió viszont igen! 2011 Szilveszter éjszakán pontban 12 órakor. És nem szakadt le a híd...

– *Vörösmarty nem gondolhatott ilyesmire, hisz ő a nemzeti kibontakozás korában élt...*

– Dehogyan gondolhatott! Eszébe se jutott, hogy egyszer majd ide jutunk. Hogy lesz valaha Trianon. A költő őszintén gondolta, hogy ez a nagy múltú, európai civilizációt védő magyar nemzet, ha el fog süllyedni valaha, hát a környező országok népei meg fogják könnyezni. Meg az egész világ.

– *Veled tehát a történelmi tapasztalat mondatja úgy a Szózatot, ahogy mondogod?*...

– Természetesen. Nem volna szabad hazudni. A felvétel ott van a Duna Televízió szalagtárában legalább nyolc éve...

SZÍNHÁZ ÉS KÖLTÉSZET

És még valamit. A jó színházi előadásban mindig jelen van a költészet is. Nem okvetlenül vers formában, de eszmeiségében igen. Hiszen a költészet, valóság és eszmény virtuális elegye.

– *Több is és kevesebb is, mint a valóság.*

– Így van. Kevesebb olyan értelemben, hogy egy műalkotás – lett légyen szó színdarabról, drámai alkotásról, zenéről, festményről, szoborról stb. – sohasem úgy ábrázolja a valóságot, amilyen az a maga valóságosságában. Hanem a valóságnak, a valóság valamely szeletének mindig csak a lényegi elemeit hordozza. Tehát ennyivel kevesebb, mint az adott dolog vagy jelenség.

Több viszont abban az értelemben, hogy az igazi műalkotás magában foglalja, hordozza az eszményt is. Túlmutat a tulajdonképpeni dolgon, jelenségen, eseményen. Mégpedig nem akármilyen irányba, hanem csakis az emberibb, a humánusabb, az erkölcsi többlet felé mutatva, mintegy sugallva a nézőknek azt. Sejtetve, de sohasem kimondva, mert az szörnyű lenne, a művészettől idegen szájbarágás. Az autentikus művészet mindig az emberi igazság és a moralitás jegyében és szolgálatában áll. A művészet célja és rendeltetése: megsejtetni az utat, felvillantani az irányt, ami az emberibb élethez vezet. Arra, amire Vörösmarty kérdéssel utal Gondolatok a könyvtárban című nagy költeményében: „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?”

TOVÁBB, DE HOGYAN ?

– Mélyen szántó, nagy borderejű gondolatokról és szomorú dolgokról beszélsz, én meg közben arra gondolok, milyen igazad van, mert távlat és derengő jövőkép nélkül elképzelhetetlen eredményes és értékes munkát végezni. Így van ez mindenütt. Viszont hatványozottan érvényes ez a követelmény a színház világában, ahol minden az emberileg jobb, igazabb imperatívuszának a jegyében kell, hogy álljon. Ilyen művészi törekvés viszont valamilyen nemes eszmébe vetett hit, elkötelezés nélkül csupa hiábavaló erőlködés. Az ember méltóságát csak nemes eszmékbe vetett hittel és mély meggyőződéssel lehet szolgálni. Ezt te hosszú és gazdag művészi pályafutásod során számtalanszor megtapasztaltad. Beszélgetéseinkből fölösen kitűnik, hogy fehéréjszakáidon milyen sokat vívódtál azon, hogy lehetne azt a szerepet még jobban, hitelesebben, meggyőzőbben megformálni, alakítani, illetve úgy elmondani azt a verset, hogy a lélek legmélyéig hatoljon, évekre, életre szóló élményt adva a nézőknek, hallgatóknak. Azért töprengtél heteken, hónapokon át, mert érezted, hogy az, amit abban a pillanatban csinálsz, vagy ahogy csinálod, még nem az, amit, illetve ahogyan szeretnéd, mert mindenkorai célod volt és maradt minél jobban megközelíteni a tökéletest.

Ennek a művészi törekvésnek a szellemében kérdezem: Hogyan tovább? Mivel készültök a Kiss Stúdió Színház huszadik évfordulójának a megünneplésére?

– Gálaműsort most is fogunk rendezni, természetesen. Olyan stílusban, amely ránk az eltelt 20 év alatt jellemző

volt: a lélektől – lélekig való színpadi játék. Az értelem-hez-érzelemhez szóló, az igaznak és a szépnek, az emberinek a felmutatásával.

A rövidesen húszéves Kiss Stúdió Színház méltó megünneplése is „veszélyben” foroghat. Értem ezalatt annak a néhány vendégtársulatnak a fogadási költségeit (utaztatás, altatás, étkeztetés). A sajtó képviselőinek ellátása, a mi felkészülésünk költségei.

Lehet, hogy csak szűk körű, mélységesen erkölcsi alapon zajló ünneplésre lesz lehetőségünk. Gratulációk, további húsz évet kívánó díszbeszédek közepette ünnepelünk, egy-egy csésze kávé mellett?...

*Játsszunk színházat! – a Kiss Stúdió Színház nyitó gálaműsora
1994. március 26-án. Szereplők: Ifj. Kovács Levente, Vindis
Andrea, Fazakas Márton Erzsébet, Bányai Irén, Dobos Imre,
V. Csíky Ibolya, Varga Vilmos, Fábián Enikő, Medgyesfalvy
Sándor, Kiss Törék Ildikó. Rendező: Varga Vilmos*

Manapság már nem a művészek a sztárok, hanem a politikusok a celebek...

Mi, a Kiss Stúdió Színház alapítói, meg fogjuk hívni a színházindító gálaműsor szereplőit, akik 1994. március 26-án, a Színházi Világnap előestéjén felléptek csekély gázsi ellenében, pusztá lelkesedésből egy-egy műsorszámmal. Bízom benne, hogy ismét el fognak jönni ugyan azzal a szép, művészi hozzáállással, mint két évtizeddel ezelőtt jöttek.

– *Jubileumot említettem, de én természetesen nemcsak az ünnepi aktusra, az évforduló körüli rendezvényekre gondolkok, hanem kellő súllyal arra is, hogy képzelitek el jövőbeni működéseket? Hisz a kereteket már rég kialakítottátok, ha kellett, át- és átformáltátok, hogy azok maximálisan a művészi üzenetek szolgálatában álljanak? Mivel, milyen darabokkal, milyen természetű előadásokkal szeretnétek még megajándékozni a művészet iránt érdeklődő közönséget?*

– Húsz év folyamatos színházi munka után, terveinkről, csak feltételes módban nyilatkozhatok. Ha erőnlétünk, egészségünk engedi, nyilván folytatjuk 1700 lejátszott előadás után is, „míg még lehet, míg még hallhatóak a szavaink”, ahogy azt Árva Bethlen Kata az erdélyi nagyasszony mondta az Ő harcainak idején.

– *Ugyanezen az általatok kitalált, kitaposott ösvényen kívántok tovább haladni? Gazdagítani, mélyíteni szeretnétek az eddigi eredményeket, vagy új csapásokra, speciális dologra is gondoltok?*

– Új csapások keresésére nem gondolunk, de végig nyitottak vagyunk minden értelmes stúdió-szülte eredmény

befogadására, mint eddig is. A mi színházunk tevékenységi köre igen tág. Mi, vígjátékot, drámát, kabarét, történelmi színpadi játékot, Kárpát-medencei Stúdió Színházak Fesztiváljait, íróinkról szóló műsoros esteket, könyv bemutatókat, diák színjátszók oktatását, képzőművészeti kiállításokat rendezünk.

– Amikor az ember a maga erejére, képességeire van utalva, elő kell ám venni abból a tarisznyából – ha van – azt a bizonyos kreativitást, invenciózusságot, amivel megáldotta a teremtető a művészt, különben nemigen lehet egyről kettőre jutni. Új és újabb feladatok előtt állva, biztosan neked, nektek is volt nem egyszer ilyen érzésetek. Nemcsak rendezéskor, hanem a szerepek alakításakor is.

– Előbb ezzel a noteszlappal válaszolok a kérdésedre:
Noteszlap

*„... Csakhogy, modernség és marhaság
közé, ne tegyünk egyenlőségjelet...”
Szilágyi Domokos*

Modern színház...?!

Nagy terület ám ez. Csúszós is. Sokan értenek hozzá. Sokan nem. Nincs még zökkenőmentes sugárútja, sok még a kátyú, amit egyesek nem akarnak betömni, hadd rázzon, legalább így felfigyelnek rá... mert éppen a gödörben van az értékes mondanivaló, a korszerű, ami keserves élességgel tükrözi mindennapi életünk valóságát, ami előre mutat. Ugyanis a művészet az a társadalmi termék, ami sajátos eszközeivel húzza maga után az ólomlábakon járó emberi közösségeket. A nagy kérdés csak az, hogy hogyan!?

Mit is mond Hamlet dán királyfi az udvarba érkező színészeknek: „...a természet szerénységét által ne hágd, mert minden olyan túlzott dolog távol áll a színjáték céljától, melynek feladata, hogy tükröt tartson a természetnek; hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét és a század testének lenyomatát.”

De mi most a modern (alternatív) színháznál tartunk, aminek eredendő célja mégis csak a megújulás a begyepesedés ellen, a maradiság, az elkoptatott kifejező eszközök ellen, hogy cserébe az írói gondolat továbbgondolása révén, új öltözékben, régi sallangoktól mentesen láttassák, díszletben, öltözékben, de főleg szellemiségében azt a színpadra írt művet.

Ennek a láttatásnak nyilván sajátos eszköztára születik, amiről fontos szólni, hogy ne fordítsanak makacsul hátat a hagyományos színházhoz szokott nézők ezrei az újnak, ha az arra érdemes...

Feljebb azt mondtam: „sajátos eszköztára születik (van)” ennek a fránya modernségnek. Most csipegetek belőlük...

– A színpadon váratlanul feltör a füst. Az első sorokban ülők visszafojtva köhögnek, zsebkendőikkel szemüket törlik. Torkig ugrik bennük a katarzis és fogadkoznak magukban, hogy ide se jövök többet.

– Teherautónyi homok a színpad közepén, vagy szét-szórva, amit még lapátolnak is néha. Alig látható sivatagi por száll a hófehér gallérokra. De belélegzeni se kelleme. Bár ez is kifejez valamit a darab gondolatiságából... A színpadi munkások előadás után, ennek eltávolítása

közben káromkodni szoktak, úgy, hogy a színpadkép tervezője ne hallja.

– Tavas-tájat idéző, bokaig érő víz a színen. Időnként tocsognak benne a színművészek. Találgatni lehet a cselekmény menete közben, hogy mire is utal a díszlettervező a kis kacsausztatóval? Jó támpont lehetne, ha egy műgolya álldogálna a háttérben, kifejezhetné a főhős magányosságát például...

– Kizsigerelt autó, nem éppen a színpad aranymetszésében (ezt már vagy négy színpadon láttam ismétlődni, főleg klasszikus darabok esetében). A szélvédő ablak helyén ki-be tornászhatja magát egy-egy fiatal szereplő, de igen jó hely egy gyors közösülés lebonyolítására is a motorháztetőn, pláne ha valamilyen XVIII. századi darab újragondolásáról van szó. (Vannak rendezők, akiknél ez a szexuális idétlenkedés minden produkciójukban teret kap).

– Fehérre meszelt arcok sora, vagy éppen az egész szereposztásé. Némelyiknek csak a fél arca fehér, talán azért, mert ő már az arctalanság világából félig eljutott az önmagát vállaló jellemek magaslatára. Vagy valami másért..?

– Tele a színpad naturalista motyogó színészekkel, akiknek egyike-másika váratlanul felordít néhány mondat erejéig. Az ártatlan néző, aki eddig lapátnyira nyúlt fülekkel próbálta kiszűrni, hogy miről is szól a nagy-nagy természetességgel folyó párbeszéd, vagy pláne monológ, most összerándult gyomorral csodálkozik a megtáltosodott művészre és próbálja magában leigazolni a szereplőben végbemenő lelkitusát...

/Az alábbiakban bátorkodom leírni a trágár szavakat, (lumpenleleményeket) ahogyan azok, nem is olyan régóta elhangzanak az élő „modern színház” deszkáiról. Mert még mindig szerényebb (kevésbé ízléstelen) megnyilatkozásnak tartom, mintsem hangosan kimondva azokat a költészet fluidumát örökké magában hordozó színpadon, ahonnan az ünneplőbe öltözött emberek valami felemelőt várnak és kapnak évszázadok óta./

– Váratlanul egy b...meg jön le a színpadról. A néző azt hiszi rosszul hallotta. Laposan körütekint a félhomályban a széksorokon, hogy talán csak ő hallotta rosszul, hiszen ez nem lehet igaz! Aztán lejön egy bátran kimondott anyádp...ja. Semmi kétség a színészek mondták. Hova kerültem? Ezek a XXI. századot tükrözik ilyen reálisan? „Lumpen nyelvezeti közegbe” kerültünk Thália templomában. „...hogymutassa az erénynek önábrázatát... és a század testének lenyomatát” fogalmazott a naiv Hamlet.

A harmadik lumpen-nyelvilelemény már az Istent is belefogalmazta mondandójába ocsmány módon. Na, ez már sok! Nagyon sok!! Sokszorososan felháborító Isten és a magyar kultúra nevében!!! Eddig a csipegetés...

De ne hagyjuk el e röpke noteszlap olvasását annyira rossz szájjal. Fenntartjuk a megállapítást továbbra is „a művészetek viszik előre a társadalmat egy élhetőbb emberi élet reményében.” A modern színház is – hisszük – ezt szolgálja.

A kérdés csak az, hogy **hogyan?**!

Varga Vilmos

– Minden új feladat, új megoldások keresésére ösztönöz, ha igényes munkát akar az ember. Komplex valami egy produkció életre hívása. Eszmeiségében, mozgatásában, zenéjében, díszletében, öltözkéiben, világításában, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Szerencsénkre akad még a „mesebeli tarisznyánk” alján megvalósításra alkalmas anyag: fantázia, játékkedv, lelkesedés, álom...

– *Hogy érzed, az, amit eddig a Kiss Stúdió Színház felmutatott, szerves része-e a színjátszás fejlődéstörténetének tájainkon?*

– Az, hogy egy kontinens szétszórt magyarságának mívelő magyar gondolatot és mívelő magyar szót sikerült két évtizeden keresztül „házhoz” vinni, élőben és lemezfelvételeinken, belejátszik okvetlenül, ha sajátosan is a magyar színjátszás történetébe, ha nem is a fejlődéstörténetébe.

– *Megfutva az életút javát, milyennek látod azt? Ha még egyszer?...*

– Jórészt eredményesnek. Ha még egyszer kezdeném, ugyanezt cselekedném!

– *A színész a szavak játékos, mint ahogy a muzsikos a hangoké. Bravúros játékos barátom, gazdag és színes életművet tudhatsz a magadénak. Ami nemcsak feljogosít, hanem arra is kötelez, hogy megfogalmazd az Olvasónak művészi hitvallásod – ars poeticád:*

– Művészi hitvallása a színészembernek nagyon sokáig nincs. Legalább is nekem nem volt. Életemet kitöltő színházi tevékenységem során a visszajelzések késztettek arra, hogy céltudatossá nemesüljön bennem a művészi

munka. Sokáig csak fegyelmezett feladat végzéssel, hiúságból fakadó kiváló eredményességre törekvésből, rártartásából, művészi rang kivívásáért tettem, amit tettem. Milyen művészlélek az, aki nem akarja magát megmutatni, hogy látva lássák, hogy Ady-fogalmazta parafrázissal éljek.

Az évek során a kiváló színdarabok, és költemények eszmeiségének rám gyakorolt hatása, értelmezése és beleélt előadása ébresztett rá, hogy itt sokkal többről van szó. Felelősségről, elsősorban nemzeti kultúránkkal szemben. Az üldözött hazafiság, az üldözött magyar önazonosság, az üldözött nemzetünk történelme során megteremtett értékeink megvédése és felmutatása a feladat. Hiszen a magyar költészet a világlíra ranglistáján igen előkelő helyet foglal el.

Művészi hitvallásomnak, elsősorban a magyar agyakban született gondolatok tolmácsolását tekintem, míves megmódolásban azok számára, akiknek íródtak.

Ezért is búcsúzó olvasóimtól Wass Albert rám is vonatkozó verssoraival:

„S utolsó jussomat, a Szót,
ezt a szent, tépett lobogót
kitűzőm fent az ormokon,
s a csillagoknak meglobogtatom!”

VÉGE

TARTALOM

Előszó	5
A színház – világi szószék	21
Gyermekkori élmények	35
Kamaszkori csínytevések	49
Kupleráj	55
Életmentéseim	61
Alma mater – édesanyám meg akar menteni a bukástól	69
Mitfárer	75
Szörös „kutyaharapás”	81
Cirkusz	83
„Gestionar” lettem	85
Keresem a helyem az életben – a Közgazdaságin	93
Zsákolás az olajgyárban	97
Készülődés és felvételi a Színi Akadémiára	103
Tanáraim, avagy ki mire és hogyan okított	117
Derült égből villámcsapás	119
Ötvenhat – a józan ész ereje	121
Kibékülés Tompa tanár úrral	123
Kovács György és Kőműves Nagy Lajos – séta közben	127
Temesvár – az első állomás	131
Haza Váradra Édesanyám	137
A cellalakás – örömeim és küszködéseim	139
Rendezéseimről	157
Pódiumon	171

Nézz vissza	183
Villon, a vágáns költő	185
Ady – a vátesz költő	191
Kiss Törék Ildikó – a magyar társulat vezetője	209
Kiss Stúdió Színház	213
Az ember tragédiája – templomi áhítattal	227
Wass Albert-estek	237
A pennát is forgattam (könyvek, írások)	245
Fordításaim románból	253
„Jutott eszembe...”	257
Magánéleti vonatkozások	259
A szolgálat – mint elkötelezés	265
A színész a szavak játékosá	271
Színház és költészet	277
Tovább, de hogyan?	279

Tulajdonképpen köztem és François Villon között semmi különbség sincs azon az 500 éven és azokon a csodálatosan megírt testamentumokon és balladákon kívül, amiket ő megírt és én csak előadok.

Varga Vilmos

ISBN 978-973-0-17273-7